

Прибуття

Гаят Альмадун – палестинський поет, який народився в Дамаску (Сирія) і емігрував до Швеції у 2008 році. Зараз він живе у Берліні та Стокгольмі. Опублікував чотири поетичні збірки арабською мовою. Його тексти перекладені десятками мов. Альмадун співпрацював з іншими поетами та художниками, його поезія була частиною робіт американської художниці

Дженні Гольцер, німецької музикантки Блікси Баргельд та інших. Його остання збірка віршів «Адреналін», опублікована англійською мовою видавництвом Action Books у 2017 році, увійшла до списку поетичних бестселерів у США та була номінована на премію «Найкраща перекладена книга 2018 року». Його вибрані вірші німецькою мовою «Ein Raubtier namens Mittelmeer» («Хижак на ім'я Середземномор'я») вийшли у видавництві Arche Verlag у 2018 році та посіли перше місце в списку найкращих книг перекладених німецькою мовою Litprom-Bestenliste 2018. Нещодавно поетичний фільм Гаята Альмадуна «Евіан» здобув перемогу у конкурсі фільмів Zebra Best Poetry Film Award 2020.

The Blue Marble*

Дамаск

Від смерті все довкола пульсувало. Тільки смерть була живою.

Наче ніжна, турботлива мати, підкрадалася вночі навшпиньки війна, щоб упевнитися, що ми спокійно спимо. Вона поправляла наші голови на мішках із піском, немовби це були пухові подушки, вкривала наші трупи руїнами, щоб ми не простудилися, й намагалася поховати нас у братських могилах, щоб ми не почувалися самотніми.

І в той час, як світ був тихим, наче цвинтар, бомби стерли тверду плату пам'яті міста й наново сформували будинки. Вулиці, які були повні трупів, поступово ставали фабрикою для виробництва органічних добрив.

* Блакитний мармур (англ.).

Але Сирія, наша нещасна країна, яку ми покинули, зникла з географії і увійшла в історію.

Примітка 1:

Те, що відбувається на цій блакитній планеті, мусить залишитися на цій блакитній планеті.

Прибуття у недосяжне місто

Співробітник служби безпеки в аеропорту оглядає мою валізу з людської шкіри, в той час як страх вилискує, мовби твої очі, які я так добре пам'ятаю. Деталі, які сум перетворив на спогади, я сховав, як і пакетик з кокаїном, у таємному відсіку своєї валізи. Світ – це яблуко, таке ж блакитне, як на зробленому в 1972 році фото «The Blue Marble», і в той час, як мій спогад був єдиним доказом різанини, сьогодення упало, як цитаделі перед римлянами, і було твоїм голосом, який проник до мене через сателіт, єдине, що стало не тільки вірогідністю алгоритму.

Тільки вірогідністю алгоритму. Земля виглядає наче точка на картині Жоржа Сьора, і співробітник служби безпеки мислить, як кінь, що програв перегони, коли він затинаючись вимовляє назву місця народження: Дамаск. І я думаю про вірогідності, які призвели до нашої зустрічі на цій планеті, оскільки ти гадала, що це чистісінька випадковість, позаяк Бога немає, як ти кажеш; а я вірив, що це Божа воля, як про це йдеться у тридцятому вірші сури «Людина».

Я розмірковую про вірогідності. Чому це чоловікові потрібна жінка, щоб стати достатньо мудрим, щоб обрати безутішний шлях; або щоб збагнути, що не все те золото, що блищить; або щоб наново упорядкувати хаос у формі родини, яка живе не під бомбами; або щоб боятися уявити це, коли ти не відчуваєш страху.

Я розмірковую про вірогідності. Як вдається жінці, яка глибоко застрягла у цій систематичній зимі, котра спроможна перетворити кожний банальний сум на меланхолію, сміятися, мов пшеничне поле на Близькому Сході; як може жінка, яка бачила все це руйнування, випромінювати посеред глибокої темряви у цій північній півночі тепло.

Як може жінка бути такою очевидною, мов загарбання чужої землі, такою сумною, як Сирія, і такою прекрасною, як бажання.

Примітка 1:

На шляху до міста дорога розгалужується. Одна з двох доріг є привабливішою, ніж інша, широка, засаджена деревами, така, що обіцяє безпеку, проте вона веде до вовка. Інша – самотня, темна, непроглядна, проте вона веде до Дамаска.

Примітка 2:

Перш ніж Дамаск пожерли вовки, він був схожий на любов, а ми були досить чужими, щоб почуватися в такій же

безпеці, як ув'язнені, які довго сидять у в'язниці й звикли до неї. І як усі, хто живе на цій блакитній планеті, знають, що Аргентина – це єдина італійська земля, яка розмовляє іспанською – а це є неспростовним науковим фактом, – так само всі знають, що Дамаск є єдиним мертвим містом, у якому мешкають живі – і це є літературним фактом.

Примітка 3:

Привикання до в'язниці, як каже Ясін Аль-Гай, означає, що ув'язнений почуває себе у в'язниці наче вдома й постійно сам себе призвичаює жити в ній. Він розслаблюється, наче вдома, час стає його союзником, і так властива функція в'язниці стає нікчемною, і роки минають як органічна фаза в житті ув'язненого.

Берлін

Я народився від безплідної жінки в тому році, коли на основі посвідки про народження можна було бути вбитим. Моя мати – це порція сухого молока від ЮНЕСКО, і моя арабська мова нашпигована електронними вкрапленнями. Я задоволено сплю під дією наркотиків, у той час як мої слова вільно блукають довкола мене, а люди до самого ранку проводять свій час у барах цього міста.*

* Навірно віршем Аль-Мутанаббі (Прим. автора).

Це місто – гіпотетичне місце різанини, постмодерна братська могила, концентраційний табір для митців тисячоліття, схоже до мого обличчя на фото фальшивого паспорта, схоже до мого серця, яке спроможне ще раз закохатися в тебе, і в твоєму лоні спить, наче немовля, моє серце, здатне до цього.

Це місто натягнуте, мов струна. Як може місто, яке натягнуте, мов струна, подарувати нам свободу курдів у горах?

Це місто один раз втекло від миру і двічі від війни; воно навчило нас, як нам захистити країну від чоловіків, які захищають країну. І тут ми згадуємо Дамаск. І кожного разу, коли ми згадуємо Дамаск, ми згадуємо руйнування; і кожного разу, коли ми згадуємо руйнування, ми згадуємо Берлін.

Примітка 1:

У березні 2067 року Німецька залізниця відкрила нове залізничне сполучення Берлін – Дамаск, із потягами, які їдуть зі швидкістю 250 кілометрів на годину. Потяг долатиме відстань у 3700 кілометрів зі звичним комфортом нічних потягів за п'ятнадцять годин. Він відправлятиметься з Берліна о 17-й годині й прибуватиме до Дамаска о 7:30.

Примітка 2:

У потенційному нічному потягу з Берліна до Дамаска мігранти емігруватимуть ще раз, мертві ще раз вмиратимуть,

а сад, який нині гвалтує троянду, все ще до того моменту гвалтуватиме троянду.

Примітка 3:

- Чому люди люблять Берлін?
- Тому що вони не бачили Дамаска.

PTSD*

Поглянь ось туди! Ти бачиш цей ліс із будинків, що поглинають один одного? Це називається містом. А ліс із тіл, які тут навзаєм поглинаються, це танцювальне party або, можливо, братська могила.

Поглянь ще далі в далечінь! Подивись на війни, які ще не відбулися, подумай про бомби, які ще не впали, про тіла, які ще не розклались під руїнами, про дітей, які виростають, немовби життя прекрасне, у щасливій і захищеній країні.

Ти кажеш, що я утік від смерті. Ні, моя люба, ніхто не може втекти від смерті. Єдино правдиве те, що я не помер: я просто залишився живим.

Просто залишився живим; дім помер, і вулиця перед домом, і квартал, і місто, і країна; пташка померла, лимонне

* Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР, англ. PTSD) – посттравматичний синдром, психічний розлад, різновид неврозу, що виникає внаслідок переживання однієї чи кількох подій, котрі ушкоджують психіку. Це наприклад, воєнні дії, теракти, аварії чи стихійні лиха, катастрофи, важкі фізичні нівечення, побутові або статеві насильства, загроза смерті та ставання свідком або заподіювачем чи призвідником чужої смерті.

дерево, вулична кішка і сусідський собака; сад нашої сусідки помер і наша сусідка, кав'ярня на розі, квартальна мечеть, початкова школа, учитель і країна, і люди. Все мертве, і відгомін голосу вчителя початкової школи відлунює в моїй голові: «Краще прийти пізніше, ніж зовсім не прийти!», щоб після років руйнування констатувати, що найкраще полягало в тому, щоб не приходити.

Примітка 1:

Світ повільно западається, в той час як ти глибоко спиш, немовби нічого не трапилося. Ми втекли від можливості втікати з міст, які поглинають нашу задерев'янілу пам'ять, мовби палаюча піч. Коли б я не доторкнувся зараз своєю рукою до твого тіла, то я би не повірив, що ми забули, аби згадати, і що бомби, які падають на будинки, які стали нам чужими, певною мірою близькі нам, і що вулиці згортаються калачиком самі в собі, як наляканий звір, і що чоловіки, які вийшли зі свого дому, не повернулися, і що країна, яка вбила мого брата, була знайдена з кулею в голові, і що світ не називає речі їхніми іменами.

Примітка 2:

Світ називає війну у В'єтнамі в'єтнамською війною, а війну в Іраку іракською війною, а війну в Афганістані афганською війною, але все це американські війни.

Кохання

Не бійся цієї ночі, яка є такою спраглою, як палаючий ліс, тому що моє серце просякнуте спогадами. Не заходь крізь ці вузькі двері й не закривай за собою всі можливості. Пісня не схожа на вечір, а шлях до тебе не втомлений, як лице Ісуса. Ходи, я дихаю, навіть потопаючи, як той, хто дихає повітрям із пляшки, але я зелений, як кохання. Мій кінь – це арабський скакун, і хоча мій паспорт фальшивий, однак мої вірші справжні, а в моїй кімнаті виготовляються спогади.

Я люблю подзвонювання ключів від свого помешкання, і моє подзвонювання між деталями твоїх жіночих прикрас. Я думаю про минуле, яке тепер відбудеться, про теплоту, яка гніздиться у віддалі між твоїм тілом і ліжком, про сум, який, мовби ракова пухлина, розповзається по карті світу, і про твоє обличчя, яке разом зі мною мандрує цією землею кулею. В той час як я сиджу на краю окупованих земель, я ловлю рибу у Мертвому морі й думаю про всіх мертвонароджених дітей і про непокірних коней, які галопують крізь дикі хащі. Ах, моя люба, пророки обманули нас, а Новий Заповіт вже дві тисячі років зовсім не новий. Не вір ніяким звісткам, не відчиняй дверей, не закривай можливості.

Ходи-но, вечере гаряча, вино прохолодне, а постіль тепла. Я умертвив на вулиці кілька квіток, з тим щоб моя кімната була живою, і тепер я готовий до розмноження. Не дай зів'яти цвітові життя. Кохання важке, коли ми не знаємо, як потрібно кохати; але ще важчим є воно, коли ми знаємо це. Ходи-но сюди, можливо, ми не згадаємо про те, що

трапиться з нами в майбутньому і, можливо, ми померемо після усіх цих воєн від кохання.

Примітка 1:

Я маю дві звістки, перша погана, друга ще гірша.
Перша звучить: я кохаю тебе.

З німецької переклав Петро Рихло

Прія Бейнс – норвезька поетеса та есеїстка. Народилася у 1995 році. Її дебютна книжка «Med restene av mine hender» («Рештками моїх рук») побачила світ у 2021 році і отримала велике визнання критиків та була номінована на премію Тар'єя Весоса для дебютантів. У своїй творчості Бейнс поєднує політичне з особистим, ставлячи питання про природу ідентичності, сім'ї

та класу. Як редакторка періодичного видання «Abhivyakti», вона озвучує голоси меншин у скандинавських країнах. Прія Бейнс є членкинею редакційної колегії феміністичного журналу «FETT».

Прибуття до тіла (клаптева латанка)

Можливо, люди повсякчас відчували, що їхній час – то період змін. Може, ми завше ходили із передчуттям, що в будь-яку мить може спіткатися щось доленосне і жахливе. Можливо, саме тому ми звертаємося до бога, або ж з таких глибинних переконань творимо, намагаємося залишити по собі щось, аби хтось колись одного дня знайшов це і подумав, що розуміє, який сенс тут закладався. Подумав, що це творіння стосується його, адже витвори також можна трактувати як форму молитви: *Я був тут-то і став свідком цього-то.*

Гадаю, саме цим ми й займаємося, коли пишемо. Якби не вірила у те, то не знаю, як би інакше я виділяла свій час на писання. Як би прошмигала від наніджі* під час нашого двотижневого спільного перебування в Індії, примощувалася на даху будинку та занотовувала поодинокі рядки, поки

* Бабуся по лінії матері.

ми врешті не збиралися до міста. Прагнення писати попри все не заважало мені більшість днів думати, що свідчити про цей світ – марно, бо для нас уже запізно. Що існують межі, переступивши які, вже не маєш шляху назад. Ні морального, ні духовного. Політичного. Існують світи без майбутнього, долі без звершення.

На даху чутно звуки читань священних текстів сикхів із гурдвари*. Внизу простягається сільська вулиця, покрита червонуватою землею. Наніджі розмовляє з моєю двоюрідною бабусею у задньому садку, над нами пролітає зграя птахів, назви яких я не знаю. Сонце світить. Сигнали авто лунають регулярно, цілодобово. Щоразу, коли я тут, намагаюся вивільнити місце у тілі. Звуки та запахи, те, як вітер розслаблено ковзає яскравим сонячним промінням, як у роті відчувається чай. Так, мовби ці відчуття причаїлися десь у мені, коли родина далеко, мовби залишилися тільки я із сестрою, аби зберегти їх, ті спогади.

Я пишу в блокноті: *повільно, мов камедь / непримиренно рухається / нашими життями.*

* * *

Експеримент із думками: *Де ви були? Що ви бачили?*

я: не могла втекти від тіла плоть що стукала і розганяла кров по розпаленому м'ясу донька а ще місце донька доньки

* Місце служіння сикхів, послідовників релігійно-реформаторського руху, який виник в Індії наприкінці XV століття.

родич родича говорили мовами і мова місце багато місць рот повен слів погляд повен картинок у бітах тіло повне чужих поглядів краєвиди у пожежі чи діти що постійно тонуть чи позбавлені руху дні тіло прозоре пусте за могутнім горизонтом чисте світло близьке до всього може розпастися у будь-яку мить ринути разом із усім усе суспільство опускатися під великі цивілізації що тонуть розпадаються у моїх руках

а потім: КІНЕЦЬ ІСТОРІЇ БРАМА СКОРБОТИ ЗОНИ СМЕРТІ СОНЦЕ ЧОРНЕ МОВ СМОЛА БРАК МОВИ БРАК ЗЕМЛІ БРАК ВИЗНАННЯ МАСОВА СМЕРТЬ ЗВІРІ У КЛІТКАХ ЗВІРІ ЧАСТИНАМИ ГРОШІ гроші гроші ОГОРОЖІ ІЗ КОЛЮЧОГО ДРОТУ ніхто не повинен забирати наші гроші РОЗПІЗНАННЯ ОБЛИЧ поки ми не дізнаємося хто вони ЦЕНТР ДЕПОРТАЦІЇ «КАЕШГУВЕДГОРД» замкніть їх ТАБІР БІЖЕНЦІВ «МОРІЯ» замкніть їх СЕКТОР ГАЗА замкніть їх НЕПРИМИРЕННІСТЬ єдиний можливий наслідок ПОМСТА чи руйнування КОЛЕКТИВНИЙ НЕВРОЗ пожежа в очах пожежа в руках ТІЛА У ВОГНІ в таборах ЩЕ ОДИН ТАБІР за межами табору МУРИ і пропозиція звести НОВІ МУРИ світанок судного дня закривавлене тіло

* * *

В одній із пісень Старшої Едди «Пророцтво вельви» – тобто віщунки – про створення світу, як зло зруйнувало першу золоту добу, і як все мало б занепасти жорстоким способом, аж поки світ не відродиться одного дня знову. Один питає і вельва відповідає йому. Оповідь розвивається,

та періодично переривається її запитанням: «Чи знаєш достатньо?».

Знову і знову вона запитує Одіна, чи знає він достатньо. Її ясновидіння стає ледь не її осудом – життя задля служіння іншим, межею між правдою та реальністю, якою ми її сприймаємо, у всій її оманливості. Її доля – свідчити, що обставини не зміняться, що б вона не казала.

Якщо провести паралель між видіннями вельви та кліматичною кризою, замінивши зло на капіталізм – його за напащення природи та брак поваги до життя як такого, – можна подумати, що коли людство закінчить все палити та плюндрувати, усе зруйнується, і тоді земля знову відродиться. «Сонце зчорніло, / земля пада в море, / зникають із неба / яснії зорі. / Гейзер парує / і довго нуртує, / жар заграє / коло самих небес*», – мовиться наприкінці «Пророцтва вельви». Таке формулювання я чую найчастіше: світ у вогні. І якщо у наш час існує якась нестерпна правда, то як би її не вбачали, не обговорювали та не наполягали на ній, вона нічого не змінить, принаймні ті зміни не відбудуться достатньо швидко. А поки температура зростає, рівень моря підвищується, міграційні потоки стають масовішими та частішими.

* * *

*сонце чорніє океани поглинають сушу горизонт зникає
з поля зору яскраве світло із неба світлові потоки ти певно*

* Тут уривок пісні «Пророцтво вельви» зі «Старшої Едди» подано у перекладі Віталія Кривоноса.

*знаєш що це полум'я пробирається до шкіри повне затемнення
життя вирує на поверхні землі комахи зникають рослини
зникають ти певно знаєш це тепер ти задоволений що за
чорне сонце захоплює мої очі наші небеса*

* * *

Біженство – це відображення нашого часу. В есеї «Хтось інший, ніж я, моє друге я» в'єтнамська кінорежисерка та письменниця Трінг Т Мінг-Га пише про біженців, що вони, якщо заглибитися в питання: «небажані особи – міцно пов'язані із раптово виниклою ситуацією та політикою, через що були змушені тікати; їхні історії викликають у всіх незручність, адже вони “викривають політику сили в її найпримітивнішій формі”»*.

Ми не можемо нікого пускати до Європи, бо тоді неможливо буде уникнути видимості нерівності наших умов життя. Натомість ми знецінюємо обставини втечі, використовуючи терміни на кшталт *шукачі щастя* чи *нелегальні іммігранти*. І припускаючи, що причина втечі не має нічого спільного з війною та гнітом, насильством та бомбами, імперіалізмом та неоколоніалізмом, натомість пов'язана із жадібністю, криміналітетом та небезпекою, ми конструємо нову реальність, тіньовий світ. У такій реальності ми можемо ізолювати людей, створювати табори, зони масової смерті, так, загалом немало схожих способів, коли життю, яким ми його знали, щось загрожує.

* Мінг-Га, Т. Т. (2020) «Деінде, тут всередині».

Факт, який необхідно приховувати будь-якою ціною: люди, що втікають, чинять точно так само, як би ми самі зробили на їхньому місці. Ціна, якою ми розплачуємося, – людські життя. Усе, що нам залишається, – це світ, визначений мурами та зонами безпеки, *блокпостами* та в'язницями, параноєю та зажерливістю. А на вершині того світу: *фортеця Європа* зі своїми парканами із колючого дроту та камерами спостереження, ігноруванням сигналів із човнів та тілами, що викидує на сушу.

Будь-хто із нас міг би опинитися на тому місці. Поет Гюннар Ваернесс пише: «вигнання доступне для всіх цілодобово, справи можуть піти і добре, а можуть погано, та незалежно від того, станемо ми принцесами чи жебраками, замкнемося на одвічному питанні, хто ми»*. То хто ж ти? Врешті-решт. Хто я?

* * *

Час від часу ми змушені коритися обставинам. Як тоді, коли табір «Морія» згорів, не минуло й року від початку пандемії коронавірусу. Задовго до цього табір уже встиг «прославитися» кількома назвами: *в'язниця під відкритим небом, гаряча точка* для потоків біженців, *пекло на землі*.

Пожежа, що спалахнула одночасно в різних місцях на території табору, змусила грецьку владу оголосити надзвичайний

* У додатку «The great Norwegian garbage patch і чилійська миша» з антології «Я дружу з камінням здебільшого тому, що воно не розмовляє так, як говорю я» (Колон, 2022), с. 108.

стан. За іронією долі це трапилося у місці, яке називали буцім-то тимчасовим. Деякі мешканці табору намагалися завадити пожежникам гасити вогонь, беззаперечно, то був акт відчаю.

Дванадцятьом із тринадцяти тисячам людей вдалося втекти від пожежі тієї ночі. Решті перешкождало або полум'я, або місцеві фашисти та поліція, що відмовилися їх відпускати. Ті, кому вдалося вибратися, шукали притулку на вулицях, у сусідніх містах, в горах навколо табору. Військові та поліція стояли вздовж в'їздів до найбільшого міста поблизу, аби перешкодити людям втекти. Так, втекти з їхньої ситуації, але також і від статусу біженців. За кілька тижнів до пожежі грецька влада обговорювала план зведення мурів довкола табору. Тепер вони в процесі створення нового табору в іншому місці на острові, у той час як все більше і більше європейських країн прагнуть створювати центри притулку у третіх країнах за межами Європи.

За два роки після пожежі один із мешканців табору дав коментар The Guardian: «То було місце, в якому могло статися абсолютно все і всяке. Я зовсім не здивований, що воно опинилося у вогні»*.

* * *

КУДИ ТИМ ЛЮДЯМ ЇХАТИ КУДИ НА ВАШУ ДУМКУ ЇМ ЗВЕРТАТИСЯ куди ти звертатимешся коли

* Smith, H. (2022) Two years after the fire, Moria refugee camp's legacy still leaves its mark, *The Guardian*, 8 вересня. Доступне за покликанням: <https://www.theguardian.com/global-development/2022/sep/08/two-years-after-the-fire-moria-refugee-camps-legacy-still-leaves-its-mark>.

потребуватимеш допомоги хто прийме тебе чого гадаєш всі ці люди хочуть КУДИ ЇМ ЇХАТИ КОЛИ ВСІ МІСЦЯ ПІД ЗАБОРОНОЮ СПЛЮНДРОВАНЕ ЖИТТЯ ЦЕ ВСЕ ЩО ЗАЛИШАЄТЬСЯ не вистачає могил люди у вогні ганьба вам смерть повсюди смерть смерть якби смерть була ПОМСТОЮ ЯКБИ ВСІ СВІДКИ ЩО СПОСТЕРІГАЛИ ЗА ТИМ ЯК ГОРЯТЬ ЇХНІ СЕЛИЩА помстилися то пожежі не закінчувалися б вогонь би був всеохопним твоє тіло горить моє ТІЛО ГОРИТЬ ТАК НЕ МОЖЕ ПРОДОВЖУВАТИСЯ ДОСТАТНЬО МУРІВ ЗА МУРАМИ ДОСТАТНЬО моря за морем з кишеньками повними каміння дитина заходить у воду вранці голосіння не допомагає КОЛИ ТИ ВПЕРШЕ ЧУЄШ ЇЇ КРИК ЯКИЙ ОХОПЛЮЄ ВСЕ ПОВІТРЯ МУР розвалюється та за муром здійсмається ще один мур хвиля вимиває пісок куди їй звертатися КУДИ ЇЇ ПОДАТИСЯ КОЛИ НАВІТЬ МОРЕ І ТЕ НЕ ХОЧЕ ПРИЙМАТИ ЇЇ ТІЛО

* * *

Однією із робіт, що увійшла до доробку «Силует» (1973 – 1977) кубинської художниці Ани Мендієти є фільм, під назвою Alma. Silueta en Fuego (Silueta de Cenizas). У прямому перекладі назва фільму означає *силует душі у вогні (силует попелу)*. У нарізках кадрів із фільму – а це єдиний спосіб, у який я мала змогу розглянути її роботи – можна побачити лощину в землі у формі людського тіла. Лощина формує силует людини, на мою думку, її самої. Складеними ногами (як у мумії), та із зігнутими в ліктях руками, частково

відхиленими від тіла (трохи схоже на те, як то роблять люди, коли чують: «руки вгору»), фігура нагадує розіп'яте тіло. Навколишній пейзаж камінний, червонуватий, сірий. Білий шматок тканини, схожий на простирadlo, наповнює весь силует, який поступово із кожним кадром все більше і більше охоплює полум'я. Насамкінець уся постать палає, перетворюючись на тіло у вогні на фоні каміння. Я думаю: бог, смерть, жертва, мученик, ритуал, скорбота, земля, тіло.

Стаття, яку я знаходжу в інтернеті, тлумачить цей твір як такий, у якому йдеться про знищення «я». Я відкладаю статтю майже у ту ж мить, коли беруся за неї. Не тому, що маю якісь заперечення проти такої інтерпретації, але перш за все через мої власні відчуття, які виникають при перегляді силуетів. Силуети Мендієти розповідають мені про щось добре знайоме та водночас чуже в людині. Вони дають мені те темне відчуття прозоріння та збагачення, рефлексій та відчуження, що часто покидають. Це туманний та швидкоплинний стан, я мушу працювати над тим, аби не згубити його, тож я повертаюся до кадрів. Образ людини у вогні викликає у мені неспокій, однак неспокій в тому значенні, що має певний напрямок, сталість.

Тижднями після того, як я відкрила для себе Мендієту, мене не покидають думки про силуети, про смерть і могили, про жінок-мучениць. На кількох із її робіт зображені місця злочинів. Вона померла у віці тридцяти із чимось років через те, що випала, чи вистрибнула, чи її хтось скинув із вікна. Не знаю, куди мені діти цю інформацію. Я надсилаю фото її творів мистецтва своїм друзям, усі вони реагують із захопленням. Той полум'яний силует стоїть у мене перед очима, куди б я не йшла.

* * *

*тіло із землі полум'я горить іскриться як думка спанте-
личений розум моря здіймаються чорне сонце чорне майбут-
нє руки хапаються за щось темне і холодне ядро кровото-
чить тіло горить земля серце чий попіл ми розвіваємо коли
намагаємося порятуватися повільно мов камедь мов сироп
кров розтікається континентами чиє сонце сходить над
горизонтом повільно мов у скорботі всепоглинаюче мов та
темрява ми креслимо на землі лінії ділимо країни тягар над
горизонтом сходить чорне сонце постать мучениці ніхто не
хоче бути образом чорного сонця що скорботно сходить над
землею поки горять тіла немов наступний день не настане
немов богів на землі немає*

* * *

Якими нас бачитимуть люди майбутнього? У вступі до «Бібліотеки майбутнього» в'єтнамсько-американський письменник Оушен Вуонг пише про надію «що ці тексти не розповідатимуть про те, якими ми були, – а радше про те, що з нами сталося»^{*}. Тексти, про які йдеться, знаходяться у «Бібліотеці майбутнього» – мистецькому проєкті, заснованому художницею Кеті Патерсон. Щороку вже впродовж століття новому автору пропонують написати рукопис, який

^{*} https://assets.ctfassets.net/9sa97ciu3rb2/6mhd4RgwmA0Cj5b12JmcPw/19ad8d8bf67ce06d0db9aa7381f146b7/2616_KatiePaterson_FutureLibrary_Vuong_Booklet_VISUAL_2.pdf.

прочитають не раніше 2114 року. Таким чином першочергове завдання авторів – створити твір, який вперше зустрінеться зі своїми читачами через багато десятиліть, коли їх самих, авторів, уже не буде тут, на землі.

Тож що в такому разі писати? Чи можна будь-що писати без уявлення про те, як виглядатиме той світ, що читатиме твій текст? Навіть якщо писати не для майбутнього, а для сучасників – хіба можна щось написати, не бачачи світу?

Я не знаю. Усе, що можу зазначити, – зараз я сиджу у темряві ночі, друкуючи на своєму комп'ютері біля бабусі, яка спить поряд, у нашому домі в повному зір та пилуки селищі, в якому моя родина мешкала роками. Що це письмо більше схоже на звернення. На молитву.

* * *

Якби я була точкою на відліку часу, що дивиться вперед: скорбота, зневіра, щось розбивається, уламок скла у формі майбутнього спогаду, збереженого у свідомості як відображення, бачення чи відбиток, погляд мами, коли вона дивиться у вікно на чужий краєвид, пошматований, цей краєвид може залишатися чужим роками, запах помади, пудри, наніджі, що запитує, як ми можемо жити з такою кількістю снігу, розбиті уявлення, мама, яка дивиться у дзеркало і бачить те, чого давно вже нема, відчуття, важке, мов каміння, десь у тілі, що відмовляється щезати, але й відрекомендуватися не збирається.

Якби я була точкою на відліку часу, що дивиться назад: пунктирна лінія, питання, що ставить під сумнів власне

право на існування, кілька сотень ротів, наповнених мовою, звуки мови, які більше неможливо вимовити, земля червона під підошвою, червона мов щоки, плоть, блискуча, мов уламок скла, волога від дощу, влада і невинуватість її застосування, владний наратив, одержимість наративу бути правдивим, робити себе правдивим, правда мов осколок, мокрий від дощу, забарвлений у червоне, мов плоть, що стікає кров'ю.

Тепер: біле світло на моєму обличчі

* * *

У сикхів на похоронах прийнято спалювати тіло та розвіювати прах над річкою. Єдиний похорон, на якому я була, – похорон мого дідуса, і оскільки на момент смерті він жив у Норвегії, його тіло кремували, а прах перевезли до Індії. Спогад про те, як ми стояли біля гурдвари та розвіювали його прах над річкою, настільки розмитий, що мені він часто здається вигадкою. Погляд на мою родину приглушує звук читань, що доносяться з гурдвари. Спогад – здебільшого і є ті читання і мління, немов більше не можу контролювати своє тіло. Поки я це пишу, мене не покидає відчуття сну, що немов проноситься повз мене.

Мозок перестрибує до іншого спогаду. Ми в будинку на обійсті, де виріс мій батько: мерехтить лампа, ми з двоюрідною сестрою сидимо у напівтемряві, дивимося одна на одну і запитуємо (одна одну? чи себе?), чи то раптом не бабуся намагається нам щось сказати. Пам'ятаю, як мені лячно. Але це не може бути правдою. Я не була на похороні бабусі,

вона померла за кілька років після дідуса, бабусі ніколи б не спало на думку переслідувати нас у такий банальний спосіб, щось тут не сходиться. Коли я думаю про це, то такі ж відчуття пов'язані із великою частиною мого життя: немов я не в змозі сприймати речі й близько такими, як вони були. Все, з чим я залишилася, – це спотворення, плутанина, калейдоскоп подій. Пам'яті не можна довіряти. Немов все міняється, тільки-но я тягнуся туди.

У часи мого зростання похорони були найбільш вражаючими сценами у телевізійних драмах. Патріарх сім'ї помер, і вся родина стояла довкола тіла у білому одязі та скорботі, і все це зображувалося велично, як то тільки може бути в мелодрамах. Тоді на старшого сина покладалася відповідальність підпалити тіло, що тепер нерухомо лежало перед ним. У дитинстві я думала, що оскільки у нашій сім'ї є лише я та моя молодша сестра, то саме мені одного дня доведеться підпалювати тіла наших батьків. Пам'ятаю відчуття, які та думка викликала в мені тоді. Відчуття туги, але також і спокою. Відчуття примирення із тим, що наші тіла – то тільки контейнери, а те, що буде із нами після закінчення нашого часу тут, не залежить від нас.

* * *

У як багато способів людське тіло може залишити свій відбиток?

У вигляді лощини в піску, насипу, порослого квітами, багаття.

Обриси тіла, що палає,
біле простирадло немов огортає труп,
біле, мов жертва насильства перед першим ударом,
біле, мов сонце, коли дивитися прямо на нього,
біле, мов спогад, якого хочеш позбутися, та до якого тяг-
нешся водночас,
біле, мов полум'я

З норвезької переклала Наталя Іліщук

Фаріба Вафі – одна із найвідоміших письменниць Ірану. Вона народилася в Тебрізі у 1963 році. Почала писати оповідання в ранньому віці і за свою письменницьку кар'єру опублікувала п'ять збірок оповідань і сім романів (серед яких зокрема романи «Тибетська мрія» 2007 року та «Таємниця вулиць» 2008 року), а також велику кількість оповідань у літературних жур-

налах. Її твори отримали численні нагороди і були перекладені англійською, італійською, французькою, турецькою, іспанською, курдською та норвезькою мовами. Три романи були опубліковані німецькою мовою, в тому числі «Тарлан», який був удостоєний премії LiBeraturpreis у 2017 році.

На летовищі мені до носа доноситься запах Німеччини. Суміш зі прального порошку, косметичної пудри, алкоголю, кави й хліба. Агресивний запах, який впродовж короткого часу змішується з моїм диханням. Із насолодою я втягую його у свої легені як щось нове, інше, але тільки тимчасове. Навіть уві сні я не могла подумати, що не повернуся додому. У моїх нюхальних нервах ще залишився запах Ірану. Мимоволі я всюди шукаю його. Проте поступово моє життя починає визначатися запахом країни, яка прийняла мене як гостю. Раптом до моєї свідомості доходить, що ніде в цьому місті – в супермаркетах, кав'ярнях, парках, модних крамницях чи бібліотеках – немає навіть сліду від запаху мого попереднього життя. Але одного дня я все-таки натрапляю на нього – у літній сукні, яка лежить на самому дні моєї валізи, і цей запах, який зберігся у тканині, добиває мене. Я довго притискаю сукню, наче одіж мертвого, до свого носа. Але

в наступні дні запах Ірану зникає з усіх кутків і закутків мого життя, і мені доводиться вперше осягнути, що я більше не в Ірані.

Насправді просто знати, що я віднині в іншій країні, не допомагає. Радше це усвідомлення мусить знову й знову, наче важким молотом, вдаряти мене по голові, поки я остаточно не збагну, що віднині я тут. Вони кажуть, що повинно пройти щонайменше п'ять років, поки я вийду зі стану цього збентеження, однак я вже немолода і не маю так багато часу. Я мушу поспішати якнайшвидше познайомитися з цим містом. Я хочу сприйняти й опрацювати наявні реалії з найбільшою готовністю. Щоденно я прочісую всі закутки міста й геть гублюся на станціях метро, перш ніж віднайду потрібну колію.

У приміщеннях ратуші й бюро міської управи я бігаю звідси й туди. Я заглядаю в галереї, дивлюся з вікон кафе на вулицю і пускаю свої думки у вільне плавання, щоб знову й знову порівнювати європейський стиль життя з іранським. Але дивним чином ніщо з усього цього не може допомогти мені збагнути, що я перебуваю в новому житті. Більше того, я маю відчуття, що хтось інший переживає ці нові враження, в той час як я невдовзі повернуся у мою попередню, знайому й близьку ситуацію.

Вранці й інколи, коли я прокидаюся серед ночі, моє відчуття, немовби я зависла поміж двома світами, найсильніше. На моєму нижньому рівні підсвідомості я забуваю, де саме перебуваю. Між сном і пильнуванням, коли я вже не сплю глибоко, але ще не зовсім прокинулась, я лякаюся незвичних шерехів зі сходової клітки або з сусідньої кімнати.

Я дивуюся, що люди, голоси яких я чую за дверима, говорять не моєю мовою. Дивно, що цієї близької для мене мови, чути яку мені видавалося таким звичним і природним, як подих, тут немає. Двері й стіни також більше не розмовляють цією мовою. Відсутність рідної мови є тим другим, що я болісно відчуваю.

Кімната, яку я заледве знайшла, повинна стати моїм другим домом. Я прикрасила її геранню. Герань у Німеччині має більше цвіту й красивіша. Щоправда, вона не пахне, однак світиться, мов ліхтарі. Попри подальші подібні зусилля, кімната відмовляється стати домом і залишається просто кімнатою. Вона захищає мене від холоду, снігу й дощу. Це сховок, у якому я можу провести ніч, проте вона постійно нагадує мені, що цей сховок має тимчасовий характер.

Це дуже незвично, але відколи я прибула сюди, я постійно думаю про іранські помешкання. Кожне з них видається мені більшою мірою домом, ніж раніше. Можливо, тому що з цього нового, віддаленого місцеперебування, з цієї відстані і з цього кута зору, під яким я тепер розглядаю його, я можу краще бачити більший дім, на ймення Іран, який ховає в собі всі маленькі помешкання. Цей кут зору такий теплий і сповнений надій, що я відразу пробую наслідувати його. Але я не маю повної картини про місце, в якому перебуваю зараз. Моє почуття і моя фантазія нездатні наново збудувати його. Можливо, тому що я не жила в ньому. Але тільки тут до мене доходить, як конче мені потрібна така абстрактна картина. Жодної ночі я не припиняю уявляти собі такий дім, який ширяє переді мною в моїй уяві.

Щойно я покидаю дім, я забуваю всі свої фантазії і відправляюся згідно з правилами міста до центру. На перший погляд це місто видається мені холодним і прозорим. В ньому діють детальні правила, які спершу потрібно засвоїти. Починаючи від маркування і правил вуличного руху – до світлофорів на перехрестях. Мені подобається пересікати вулиці. Мені здається, що вони внесені в книгу книг спеціально для мене. Перед світлофорами авто зупиняються й стоять рядочком, поки я не перейду через вулицю.

Навіть після цього вони ще якийсь час стоять не порушено. Повага вулиць до пішоходів належить до моїх маленьких радощів. Коли я пересікаю вулицю, я водночас уявляю собі запружені, непевні вулиці, на яких я тим часом зупиняюся і гінко та обережно петляю поміж автомобілями, наче вправна танцюристка, щоб потрапити на другий бік.

Мій шлях веде мене до супермаркету. З візком для покупок, у щілину якого потрібно вкласти монету, перш ніж я зможу користуватися ним, я повільно йду, зберігаючи дистанцію до покупця, який іде попереду мене, вздовж полиць. Розмаїття товарів вимагає розвинутої здібності робити вибір. Строкати продукти з віддалених країн, які впорядковані на європейський лад і по дорозі сюди, здається, втратили запах і смак країн свого походження. Перед полицями, повними молочних продуктів, і холодильними камерами, повними м'яса й ковбас, я зупиняюся дещо розгублено і міркую собі, що тонких відмінностей, які існують між ними, я навіть через роки не зможу розрізняти.

Зі своїм візком для покупок я стою в черзі перед касою. Я кладу упаковані продукти один за одним на рухоми

стрічку і вже здалеку вітаюся з касиром чи касиркою. Після того як доходжу до каси, я ставлю візок скоса, так щоб касир, витягнувши шию, міг переконатися, що він порожній. Після сканування покупки швидко сковзають з рухомої стрічки. Квапливо й одним-єдиним рухом руки я знову скидаю все у візок. Я ще не зовсім опанувала цифри й не розумію, яку суму називає касир. Щоб не затримувати того, хто стоїть за мною, я спрямовую свій погляд на монітор, на якому з'являється сума до сплати. Позаяк я ще не виробила достатньої швидкості у складанні чисел, я тримаю наготові велику асигнацію, щоб якнайшвидше звільнити своє місце.

Інколи я спостерігаю, як якийсь покупець повільно й не зважаючи на довгу чергу за собою, витриває зі свого портмоне дрібні монети й дає касирові. Свідком такого душевного спокою я стаю і в багатьох інших випадках, за віконечками, у чергах, в автобусах і переповнених потягах. Один пасажир заходить до вагона зі своїм собакою. Крім собаки, який відразу зручно розтягується на долівці вагона, з обох боків у нього звисають мішки з покупками. У такій, з мого погляду, стресовій ситуації він абсолютно спокійно виймає книжку й починає читати. Мені здається, ця безтурботність мусить бути пов'язана з почуттям приналежності. Це позиція, якої я не помічаю навіть у емігрантів і біженців, які вже багато років живуть у цій країні.

Через вікно, яке виходить на вулицю, я бачу, як міняється погода. Сильний, схожий на ураган вітер пресує вулицю. Гілля дерев нахилиються, люди тиснуться до будинків. Якась жінка відтягує вбік свій велосипед. До її велосипеда приєднаний причіпний возик, у якому сидять троє малюків. Молода

мати зодягає кожного з трьох у теплий одяг. Вона турботливо перевіряє всі шви й канти, аби впевнитися, що дітям тепер тепло. Ну ось, тепер вона підніметься й поїде далі, думаю я. Адже вітер бушує, й будь-якої миті може вдарити гроза зі зливою. Але молода жінка виймає з дитячого візка широкі штани, які вона дбайливо вдягає. Її дивовижний спокій, її відповідальна турбота про дітей і те, що при цьому вона не забуває й про себе, все це разом узятє утворює сцену, якої я досі ще ніколи не бачила. Отож і так можна бути матір'ю, кажу я собі.

По дорозі до автобусної зупинки я пересікаю парк. Я занурююсь у вигляд старих, могутніх дерев, квітів і рослин, за яким регулярно й дбайливо доглядають. Мою увагу відразу приковують як садівниці, так і пасажирки автобуса. В Ірані жінки не мають права керувати автобусами і жодна жінка не сміє займатися садівництвом у міському парку. Я проходжу повз групи людей і дослухаюся до незнайомих звуків їхніх розмов. Спочатку вони для мене просто незрозумілі. Найчастіше й найвиразніше я чую звуки «ш» і «к», проте не можу розпізнати за ними жодного слова. Мені видається неможливим проникнути в мову цієї країни. У наступні тижні кількість незрозумілих звуків дещо зменшується, і поступово я починаю вирізняти з них деякі слова. І відтак надходить день, у який всі звуки стають людськими. Відтоді я навмисне уповільнюю свої кроки, щоб почути від пішоходів, які зупиняються, щоб порозмовляти, ще більше слів. У той час як більшість із них бігають у парку, просто гуляють або роблять гімнастичні вправи, власники собак стоять з повідками в руках, щоб поспілкуватися між собою – взагалі це є,

здається, однією з переваг власників собак: познайомитися з новими людьми і поспілкуватися з ними. Я дослухаюся до них і водночас спостерігаю за собаками. Скільки їх тут! Мені спадає на думку оповідання Чехова «Дама з собачкою». У цьому місті аж кишить дамами з собачками, чоловіками з собачками й старими панами і панями з собачками. Існує не менше собачих рас, ніж видів дерев чи сортів сиру. Собаки з короткими, собаки з довгими хвостами, собаки з довгою густою шерстю, наче у лева, і собаки з короткою шерстю, мов у газелі. Ситі, наче вовки, й худючі, мов кози. Собаки з круглими й собаки з плоскими мордочками. Сніжно-білі й смолисто-чорні від голови до хвоста. Собаки з лискучою шерстю, собаки з кучерявою шерстю, як в овець, і з шерстю, схожою на тканину.

Але де ж кішки? Інколи довкола не видно жодної. Натомість на вулицях Тегерана аж кишіло від кішок. Покинуті кішки, які пройшли крізь вогонь і воду, досвідчені кішки. Спритні й задиристі. Кішки з відірваними хвостами, з брудною шерстю. Одноокі кішки, виснажені, кульгаві кішки. Жодного ранку чи вечора я не могла вийти, щоб не побачити цих чудових створінь, які лежали, розтягнувшись на дахах автомобілів. Ці кішки рухалися граціозно. І не тільки ці. Були ще й хитрі екземпляри, які з блискавичною швидкістю могли впіймати голуба на льоту, стискали його своїми пазурами й ховалися зі своєю здобиччю під запаркованими на вулиці авто.

Я заходжу в автобус. Спочатку я гадала, мовби мені достатньо того, що я знаю назву своєї зупинки. Однак цього було замало. Я мусила стежити за зупинками на електронному

табло. Після того як автобус кілька разів без зупинки проїжджав повз мою кінцеву ціль, я навчилася натискати кнопку зупинок, щойно автобус покидав попередню зупинку. В поїздах це ще складніше. Інколи я своєчасно не отримувала інформацію про те, що потяг скасовано. Коли я бачила, як людська маса після оголошення по гучномовцю бігла до іншої колії, я, щоправда, розуміла, що мені потрібно якнайшвидше змінити потяг. Але я все ще не знала, чи потяг, у який я відтак поспіхом забігала, й справді прямував до цілі моєї поїздки. Багато разів я заходила у не свій потяг й опинялася відтак після висадки серед тих, які поспіхом бігли, щоб не пропустити свій потяг, не знаходячи нікого, до кого я б могла звернутися по допомогу. Страх пропустити свій потяг, який рушає прямо перед моїм носом, був настільки великим, що я завжди завчасно виходила з дому й планувала собі додаткову годину для своїх блукань. Коли я одного разу розказала іранським старожилам про свої поневіряння, то вони, зі свого боку, розповіли мені ще набагато драматичніші історії, так що мені довелося замовкнути.

Часом я маю відчуття, що, геть дезорієнтована, я опинилася в екстремально швидкому місті. Щойно я вранці встаю з ліжка, як мушу оснастити себе приладами, яких я до цього не потребувала. Надзвичайно швидко я навчилася користуватися google map та інстальюю на своєму мобільному телефоні ще кілька інших Apps, щоб на зупинках не бігти у хибному напрямку. Автоматично зростає мій темп, оскільки завжди через кілька хвилин може прибути мій автобус чи потяг. Якийсь час тривало, доки я пристосувалася до часу прибуття й відправлення засобів громадського транспорту.

Через якийсь час я сама почуваюся наче одна з цих машин. Я точно виходжу з дому. Або ж враховую по дорозі до зупинки навіть кілька хвилин спізнення автобуса. Я стаю справжнім майстром у тому, як дібратися до наступної пересадки й вирахувати час між ними, й після тривалих вправ я можу радіти регулярному такту засобів громадського транспорту. Emails, якими колись користувалася тільки для офіційних листів, тепер я використовую як незамінний, корисний інструмент. Інколи тільки для того, аби повідомити, що я на кілька хвилин спізнюся на зустріч із друзями. Порядок і швидкість є двома принципами, які змінили моє буденне життя. Використовуючи їх, я можу впродовж дня потрапити з одного кінця міста до іншого й відвідати не тільки одне, але й багато місць. Коли я ввечері повертаюся додому, я маю масу нових вражень і не маю часу, щоб, за старою звичкою, ще раз пропустити все це крізь себе чи пережувати його.

На зворотному шляху я фотографую всі афіші, надписи, листівки і проспекти. І не тільки їх, але також і дорожні вказівники, коди, вуличні таблички, описи, рекламні плакати й наклейки на продуктах. Інколи google допомагає мені з перекладом. Але не завжди я можу зарадити собі цим, так що часто я змушена просити додаткової допомоги. Особливо при читанні листів, багато з яких чекають на мене у моїй поштовій скриньці. Кількість листонош і рознощиків пакетів у місті така велика, що я майже ніколи не можу вийти з дому, щоб відразу не натрапити на багатьох із тих, хто прудко бігає з пакетами в руці чи пересувається на своїх триколісних велосипедах зі вмонтованими у них скриньками. Коли я перебуваю вдома, то один з них, переважно не німець,

гарантовано подзвонить, щоб спитати, чи може він залишити в мене пакет для сусідів зверху. Я припускаю, що деякі з них мають вхідні ключі й можуть ввійти, щоб розкласти листи й поштові листівки по поштових скриньках.

І ці поштові скриньки завжди повні. Рекламних проспектів, безкоштовних журналів і, звичайно ж, листів. Листи від різних інституцій, з різними формулярами й вимогами. Я чула, що в Німеччині ніхто радо не відкриває поштову скриньку, і що деякі листи, залежно від кольору й формату конверта, мають у собі щось таке, що мимоволі приводить отримувача у стан тривоги. Читання листів займає у мене багато часу. Найважче для мене – орієнтуватися в законах, там міститься багато тексту, надрукованого дрібнішим шрифтом, так що я завжди мушу знайти когось, хто б пояснив мені це. Дивним чином майже ніхто не в курсі найновіших вимог. Не всі все знають. Взагалі надзвичайно важко знайти когось, хто знає, що саме з часу останнього відкритого листа на ту чи іншу тему змінилося. Один із них між тим пояснює мені, що для мене було б краще навчитися все регулювати самій, щоб не доводилося щоразу бігати за кимось. Він каже, що в Німеччині всі вчать самі вирішувати свої справи. Його пояснення видаються мені логічними, але на практиці їх реалізувати важко. Здебільшого я сиджу перед комп'ютером, щоб вирішити ту чи іншу проблему. Мої старання не зовсім безрезультатні. Я під'єднуюсь до всіх можливих груп у форматі email та telegram і поступово починаю орієнтуватися в механізмі й функціях так званої системи. Хоча орієнтуватися – надто гучно сказано. Я розумію лиш те, настільки це складно.

Навіть тепер місто для мене все ще чуже. Насправді воно водночас і чуже, й не зовсім чуже. Воно трохи знайоме мені, однак не стало для мене справжнім другом. Часом я відчуваю себе в ньому водночас комфортно й самотньо. У цьому місті за мною ніхто не стежить. Ніхто не закликає мене до порядку, бо я не покриваю свою голову хустиною. Так само і з інших причин. Немає ні закликів до порядку, ні погроз. Жодних сповнених докору поглядів, а якщо вони й трапляються, то їх не відчуваєш. Ніхто на мене навіть не гляне. Я ні для кого не важлива. Нікого не цікавить, як я одягаюся, як я ходжу й чи я взагалі існую. Інколи я не знаю, чи повинна радіти цьому, чи ні. Поступово я відчуваю присмак почуття безпеки, проте не свободи.

Одного разу я відчуваю, як хтось іде за мною слідом, я зупиняюся, як пришпилена. Хтось називає моє ім'я. Причому з до болю знайомим акцентом. Голос настільки завожує мене, що він миттю переносить мене на вулицю мого рідного міста, і я забуваю, що знаходжуся далеко від нього. Я обертаюся, але так вражена, що спершу не впізнаю усміненого обличчя однієї давньої приятельки, яка стоїть переді мною. Вона – немовби несподіваний подарунок від цього міста, і я очманіла від радості.

Мова є величезним бар'єром усюди, куди б я не пішла. З дня на день я дедалі настійливіше відчуваю необхідність вивчити її. Здебільшого мені допомагає англійська. Однак я відчуваю, що я незрима для неї, якщо не знаю мови людей, серед яких живу. Так само як і вона для мене. Ми дивимось одна на одну, але виникає враження, мовби ми одна одної не бачимо. Ми залишаємось на поверхні. На зовнішній,

поважній, сухій, холодній чи ввічливій, люб'язній поверхні. А якщо ми одна одну трохи й розуміємо, то на основі інформації, яку ми отримуємо ззовні, не ділячи почуття, думки, мову чи переконання. Стосунки залишаються короткими, недовершеними й незадовільними.

Минає чимало часу, поки я набираюся духу вивчити німецьку мову. Про труднощі цього процесу сказано так багато, що я втрачаю рештки мужності. Боязливо й старанно, як скромна учениця, сиджу я на заняттях. Нас чотирнадцять осіб, ніхто з них не говорить моєю мовою, а дехто ніколи нічого й не чув про Іран. Але бути чужим серед людей, які також почуваються чужими, приводить до знайомств. Дуже швидко я втрачаю свій страх. Біля мене сидить молода албанська жінка, яка не знає ні слова по-англійськи. Вона каже кілька слів своєю мовою, я кілька моєю, і жодна з нас обох не розуміє, що сказала інша. Щоб дати мені зрозуміти, що вона має на увазі, молода жінка гладить себе рукою по животі й окреслює в повітрі постать дитини. Вчителька розмовляє тільки німецькою. Мені важко стежити за її словами. Інші мови, які найчастіше чути під час навчання, – це російська та українська. Одна з українок, яка розуміє німецьку вчительки краще, ніж інші, повторює й пояснює це вголос українською. Можливо, я вивчу її мову швидше, ніж німецьку, просто тому, що я частіше чую її. На другий тиждень, під час групової гри, я сиджу поряд з українкою. Ми ровесниці, й мені здається, що ми маємо ще інші спільні риси. Вона увиразнює мені ритм української мови, окреслюючи в повітрі дугу, і ритм російської мови, проводячи в повітрі лінію, і я й справді розумію різницю.

Вона знає польську, російську та українську. Я знаю турецьку, перську та англійську. У нас немає спільної мови, якою ми могли б обмінятися бодай кількома словами. Отож нам не залишається нічого іншого, як щонайшвидше вивчити кілька слів німецькою, для того щоб наше спілкування вийшло за межі посмішок і жестикулювання. За допомогою трьох мов, якими вона володіє, вона розповідає, скільки дітей і якої статі вона має. Це кумедна ситуація. В якийсь момент я вважаю, що вона мусить мати двох дітей. Одна дитина живе в Канаді, інша – в Києві. Але відтак вона енергійно махає руками, витирає щось фальшиве в повітрі й знову малює щось інше.

За допомогою цієї міжнародної мови ми розповідаємо одна одній про ситуацію в наших країнах. Саме зима, і Путін атакує українські електростанції. Мільйони людей витримують нечувані злигодні у своїх темних і холодних квартирах. В той час як в Україні йде війна, люди в Ірані, втомлені від сорока трьох років диктаторського правління й гноблення, виходять на вулицю й вимагають свого права на життя. Іранські жінки й дівчата спляють із гідною подиву мужністю свої головні хустини. Лозунг *«Жінка, життя, свобода»* проникає за межі Ірану, але свобода має високу ціну. Переляканий, розгніваний уряд стріляє у протестувальників. Не минає жодного дня, коли б не йшлося про викрадення, тортури чи страти. Я стривожена, постійно стежу за новинами з Ірану. Я дуже стурбована. Чим усе завершиться? Я хочу трохи розповісти своїй українській одногрупниці про те, що відбувається в Ірані, але моя мова незрозуміла. Шлях до спілкування закритий. Наші розмови схожі на розмови

глухих. Попри все, ми не здаємось і отримуємо за допомогою нових слів, які вивчаємо, з кожним днем яснішу картину одна про одну.

Крізь холод міста, небо якого в студену пору року виглядає мовби товсте, сіре покривало, я повертаюся додому. Всі мають проблеми з цією погодою. Завжди і всюди говорять про погоду. Натомість я ще занурена у свої земні проблеми і думаю, незважаючи на похмуре небо, про свої тижневі плани. Тут все відбувається за моїм задумом. Я маю відчуття немовби я наперед продала свій майбутній час. На моєму ментальному ландшафті мрії й бажання відходять на задній план й уступають місце конкретним намірам. Попри все це я відчуваю, як мене палить холод. Регулярно я чую, що не існує поганої погоди, існує тільки поганий одяг. Я гадаю, мені варто було б купити черевики для холоду – для холоду, для бігу, для дощу, проте, як програний зайчик, у мою купівлю черевиків вторгається зовсім інше питання. Що, власне кажучи, я роблю тут? Це питання, на яке я не маю відповіді. Мені здається, що такі раптові питання є, мабуть, соромливою, прихованою формою ностальгії.

Відтак я помічаю, що коли бігаю вулицями, то шукаю речей, про які я геть наївно думала, що без проблем віднайду їх, куди б мене не закинула доля. Я шукаю чогось знайомого в обличчях людей. Так само у вулицях, деревах і предметах. Часом я знаходжу їх тільки з великими зусиллями або й взагалі не знаходжу. В цьому місті, здається, немає нікого, хто був би схожим на мою матір. Жодного чоловіка, який би нагадував мені мого брата або сина. Поступово пошуки подібності стають неконтрольованою манією. У всіх європейських

обличчях і навіть в обличчях із Далекого Сходу чи Латинської Америки я шукаю знайомих людей, з якими жила раніше. Коли я втрачаю надію, то задовольняюся тим, що знаходжу знайомий елемент. Підборіддя в чиємусь обличчі. Погляд в іншому обличчі. Знайомий жест руки у знову іншому тілі.

Невдовзі після цього я помічаю, що речей, які продовжують жити у моїй пам'яті, у зовнішньому світі немає, їх неможливо віднайти. Всі знайомі мені люди є мовби цілою армією, яка відступила із зовнішнього світу й живе тільки в мені. Це відкриття ще більше віддаляє їх від мене. Я розумію, що вони живуть в іншій країні, за інших умов і не мають ніякого зв'язку з місцем, де живу я. Щоразу я обертаюся і знову розглядаю їх. Немовби я прикріпила на тильній стороні своєї голови велике око, яке бачить тільки їх. Щоправда, воно вже не може, як раніше, бачити кожен окремий з їхніх рухів, але воно постійно тримає їх у полі зору.

Миттю я стаю емоційною. Я сповнена однастайності й співчуття й запитую себе: як я могла раніше бачити цих людей інакше?

Одного дня, коли підходжу до своїх вхідних дверей, я шукаю у сумці свого ключа. Я прив'язала його до довгої стрічки. Постійно я боюся загубити його. Зробити копію ключа тут виявляється не так просто. А викликати службу з виготовлення ключів ще й доволі дорого. Я починаю ритися у глибинах своєї великої, схожої на мішок сумки, аж поки моя рука не наштовхується на метал ключа. Однак коли я намагаюся встромити його в замок, то помічаю, що тримаю в руці ключа від свого помешкання в Ірані. Жоден з випадків і переживань моєї еміграції навіть приблизно не

був таким шокуєчим, як цей. Я не можу повірити, що ключ, який я тримаю затиснутим у своєму кулаці, не має тут жодної зовнішньої відповідності. Цієї миті мій домашній сховок із неймовірною швидкістю дрейфує кудись у чорну пітьму. Невмолимо я відчуваю смертельну тишу, яка долучається до цього. Я стою перед зачиненими дверима й не маю сил пошукати у своїй сумці правильного ключа. Який ключ є правильним?

Зі стиснутим кулаком я сконфужено й безсило опускаюся на сходи.

Січень 2023 року

З німецької переклав Петро Рихло

Їлдиз Чакар – поетка, письменниця. Народилася у Діярбакирі в 1978 році, нині живе в Берліні. Працювала кореспонденткою і редакторкою курдських газет. Її вірші були опубліковані у двох збірках («Цвинтар зірок», 2004, і «Двері», 2012), в яких вона звертається до мотивів смерті, небуття і досвіду вигнання. Вона також опублікувала культурну енциклопедію про Діярбакир, кілька ро-

манів та збірку оповідань і є членкинею-засновницею Асоціації курдських письменників. Їлдиз Чакар отримала національні та міжнародні нагороди і стипендії за свої театральні тексти та романи. Деякі з її творів були перекладені німецькою, англійською, турецькою та арабською мовами.

Непоховані

І я розплющила очі... Побачила біля себе *одноокого путника*...

«Я думав, ти померла», – перше, що пролунало.

Тут я начебто хотіла йому щось відповісти, але дихання було настільки коротким, а язик важким, що так нічого і не змогла промовити. Над моєю головою темна хмара то з'являлася, то зникала – наче я потрапила у тупикову вулицю. Вітер постійно тряс дерева, гілки яких давно засохли. Раптом я почула голос Селіма і одразу ж поклала руку йому на спину.

Я гойдала його на колінах, ніжно наспівуючи колискову, як вітер на гойдалці.

«А де решта?» – несміливо запитала я в *одноокого путника*. Він промовчав. Через деякий час простягнув руки до сумки, що лежала перед ним, щільно загорнув горловину мішка і з силою закинув його на спину.

«Ось і ще одна колона, що відправляється, треба поспішати», – сказав він, ніби розмовляючи сам із собою.

Чомусь не могла пригадати причину нашого кваплення. У вухах стояло лише дзижчання, здалеку... Я повільно підвелася з Селімом на колінах і приєдналася до колони. Ми йшли, наче уві сні, мовчки, мовчки. Дивлячись назад, я не розуміла, як нам вдалося дійти так далеко. Під повіками ховалися настирливі зображення – ніби не хотіли нікому більше показуватися...

– Я, Селім і батько Селіма, маленький корабль, що перекинувся, бурхливі хвилі і гудіння...

* * *

Недарма кажуть: «Дорога – не цвинтар для мертвих». Ось так я розпізнавала безблагодатних на своєму шляху. Дорогою я поклала свого десятимісячного сина у згорток, вишитий синіми нитками, і міцно прив'язала його до грудей. Прив'язала так міцно, що це було схоже на зав'язування глухого вузла в найглибшій долині життя – так, щоб навіть смерть не змогла його розв'язати.

Ось як я підготувала до цієї подорожі свого сина. Я взяла його руку в свою і сказала:

«Небо не таке, яким воно здається з гирла колодязя».

Ми, як і інші, приєдналися до колони. Дороги іноді вели рівнинами, а іноді струмками і річками. Вони то піднімалися, то спускалися. Повітря ставало холоднішим. Від холоду на кінчиках моїх пальців розпускалися фіолетові троянди. Ноги втомлювалися раніше за мене. Здалеку вили вовки, їхні голоси,

здавалося, застрягли у витті вітру, кільце за кільцем поширюючись до нас... Наш *страх* перетворився на обезголовленого вбивцю з мечем у руці і стояв з нами під високими деревами.

«Бачиш ті шматки тканини, прив'язані до гілок дерев?» – запитав *одноокий путник*.

Міцно тримаючи згорток мого сина, я запитала: «Для чого вони?».

Одноокий путник подивився на дерево перед нами так, ніби дивився на нього здалеку.

«Як би високо не піднімалося дерево, його листя все одно падає на землю, як і ми», – сказав він тихим голосом.

Я підняла очі від ям на землі і підійшла трохи ближче до *одноокого путника*:

«Як, ви сказали, називається це місце?».

Він знову замовчав... Я зробила вигляд, що не чекаю на його відповідь, підняла голову і подивилася на небо.

«Небо так швидко змінює своє обличчя», – пробурмотіла я собі під ніс.

Потім втупилася в це небесне обличчя, ніби шукала щось в ньому. Раптом з'явилася хмара, як тоді, коли маленький корабль перекинувся.

«Це місце називається Асдіро», – нарешті сказав *одноокий путник*.

«Асдіро?».

«Так, Асдіро – місце, де Бог не чує голосу жодного створіння».

Перш ніж він закінчив, я повернулася до згортка, зав'язаного на моїх грудях:

«Це хлопчик чи дівчинка?"

«Хлопчик».

«Де його батько?».

«Він пішов».

«Куди пішов?».

«Його забрала вода».

«Хм, то він пішов до іншого Асдіро».

Подібно до інших, я залишила своє сонце позаду і вирушила до Асдіро. Відчай під моїми повіками робив мою ношу важчою. Але я, незважаючи на всю тяжкість, несла цей відчай і йшла. Весь час перетворювалася на непроглядну темряву ночі, яка ставала темнішою з кожним кроком, який я робила. У непроглядній темряві його рука вислизала з моєї, хвили перетворювалися на тінь смерті, опускалися на нас чорною завісою, і ми вже нічого не могли бачити...

І от коли його рука вислизнула з моєї, це він довірив мені те крихітне серце, що билось в пелюшках... Тому, як я йому і обіцяла, я обов'язково перетну Асдіро і дістануся того місця.

Ми дійшли до підніжжя іншого пагорба. Один з колони, махаючи червоною хусткою, вийшов назустріч.

«Сьогодні ми будемо спочивати тут», – сказав він втомленим голосом.

Хоча дощ крапав дуже дрібно, весь наш одяг був мокрий, наче ми щойно вийшли з води. Ми були по коліна в багнюці,

а руки заніміли від холоду. Я повільно притулилася до стовбура великого дерева, на гілках якого м'яко погойдувалося кілька гнилих ганчірок. Я піднесла долоні до рота і обережно дмухнула на них, щоб вони трохи зігрілися і я змогла погодувати сина грудьми.

Я так втомилася, що не мала сили навіть заплющити очі. Щоразу, коли мої очі заплющувалися самі собою, я або перекидалася на глибокій воді, як той кораблик, або падала з високої скелі в бездонну порожнечу – таку порожнечу, що, крім мертвих, не було ні гілки, на яку можна було б повісити частину мене, ні цвяха без голови. Там було так глибоко і так темно, що жоден не міг почути мій голос, не було нікого, хто б взяв мене за руку і витягнув. Так само як було між хвилями...

«Як мені звідти вибратися?».

Всі слова в моїй голові раптом замовкли і попрямували назустріч тиші колони, яка відпочивала.

Лежали вони пліч-о-пліч під легким дрібним липким дощем. Кожен зробив собі подушки з порожніх сумок. Вони спали, підтягнувши коліна до живота, наче в утробі матері. А я...

Я ніби розмовляла сама з собою.

«Ти не можеш заснути?», – спитав *одноокий путник*.

«Я не хочу потонути у снах, тому не буду спати».

«А в Асдіро снів не буває».

«Чому?».

«Це земля непохованих. Тут немає нічого, крім *спогадів і мертвих*».

І ми знову замовкли.

Дивна річ, як доля може змінитися в одну мить. Як тієї ночі, коли наші важкі дерев'яні двері відчинилися швидше, ніж будь-коли, і раптом наше життя перевернулося з ніг на голову – і багато інших спогадів, які переповнювали мою пам'ять у молитвах...

«Швидше, вони ідуть у наш район!».

Цю фразу я почула від чоловіка, якого ніколи раніше не бачила. Піт стікав по його скроні, наче з рани текла кров. В нашій маленькій кімнаті з вікном, що виходило на подвір'я, нам було всього забагато через бомби, що сипалися на наші голови.

Двадцять днів звук бомб стояв у мене у вухах, двадцять днів мої руки були на моєму серці... Я сиділа біля ліжка мого сина Селіма, як небіжчик. Селім завжди прокидався з переляку і годинами плакав. Я не знаходила, що сказати йому на вухо, щоб він не лякався.

«Ми повинні знайти вихід».

Сказала я сама собі. У кімнаті, де були чужі тіні, чоловік, якого я не впізнала, і батько мого Селіма розмовляли пошепки. З батьком мого Селіма ми одружилися п'ять років тому. Як дивно, в який стан ставить людей війна.

Страх, неспокій і безпорадність змушували мене говорити неабищо за зачиненими шторами:

«Зараз або через деякий час на наші голови впаде бомба».

Саме такі речі крутилися в моїй голові – речі, які ніколи не перетворювалися на звук, тому жодне вухо їх не чуло. Як сказав *одноокий путник*: «В Асдіро звук ніколи не досягає вух». Асдіро тепер скрізь...

Тієї ночі бомби сипалися на нас до самого ранку. По той бік річки вили танки варварів, а танки по цей бік річки, над містом, сипали на нас бомби.

Батько мого Селіма і незнайомий мені чоловік проломили стіну в сусідньому будинку. Так вони вийшли за межі території, де була лише вузька, темна дорога. І так почалася наша подорож. *Зараз ми йдемо, але одного дня ми повернемося.* Я повторювала це про себе. Моє серце, як годинник зі зламаною хвилиною стрілкою, цокало на одному місці. З прив'язаним до грудей згорточком Селіма, я швидко йшла в череві темряви, наступаючи на свою тінь. Батько мого Селіма і той чоловік, якого я не впізнала, також йшли своєю дорогою...

* * *

Адреси, написані на паперах, нікуди не приводять. Вони нашвидкуруч написані усюди. Папірців, які виливали чорнило в мокрі кишені – ніби мстилися на всіх дорогах. Хвилини ставали кільцем за кільцем, топталися під ногами. Очі ніяк не могли звикнути до темряви. Дорога пливла повільно, ніби на неї вилили чорну смолу. Куди б ми не звертали, *темрява* перетворювалася на пастуха-шахрая і вела нас до чергового зникнення.

Я міцно обхопила сина руками, щоб захистити його. У старих лісах дощ, позбавлений милосердя, падав на нас з усією своєю зловісністю.

Ми з моїм Селімом то мокли, то висихали. Скільки б ми не говорили «напевно, нічого гіршого з нами вже не буде»,

нам ставало ще гірше. Кількість «недобрих сюрпризів» множилася. На кожному повороті всього незвичного щось для нас відкривалося, а щось закривалося від відчаю. А я йду... Чоловік, який піднімав трупи з землі, сказав: «Відійди, вітер мертвих холодний. Не стійте над мертвими!». Холодний, як та мить, в яку він це говорив.

Я стояла як надгробний камінь над мертвим. Холодно, мокро, самотньо... Пройшла вже так далеко. Але не знаю, де я. Кажуть, що це Асдіро. Не знаю, куди мене тягнуть ноги...

«Дивись!». – сказала я собі. Яка величезна діра відкрилася в центрі моїх грудей. Мої груди – це глибока яма. Що випало з моїх грудей?

Один з путників сказав гучним голосом іншому:

«Давай разом підніmemo цю штуку і розчистимо дорогу. Дощ не схожий на вчорашній, в ньому є щось дивне, схоже на сліпий гнів!».

Я хотіла піти до нього, але мої ноги були як кілки, вбиті в землю, я не могла поворухнутися. На мить я відчула себе деревом біля ліжка мертвого.

Одноокий путник, голосом, щоб його було чути здалеку, сказав:

«Цей мішок замалий для цього тіла. Або ми закопаємо його в землю ось так, або хай буде там, де воно є...».

Мішки для хліба та одягу використовували як савани для мертвих в Асдіро. Я ніколи не бачила мерця з розплющеними очима під дощем, що мрячив. Він лив так, ніби небо плакало за померлими.

Один з попутників почав шкрябати глину руками і сказав *одноокому путникові*: «Давай вириємо яму на дюйм, не можна залишати мертвих без землі».

Інший відповів тремтячим голосом:

«Дощ іде вже три дні поспіль. Ми не в тому стані, щоб копати яму. Але залишати їх отак теж неможна. Ми повинні поспішати, щоб перетнути це місце якнайшвидше».

Щоразу, коли дорога зупиняла нас, біль посилювався в моєму серці. Кожного разу, коли я заплющувала очі, я бачила перекинутий корабель, трупи, розкидані на воді, як килим, – і біль перетворювався на важку масу і розчавлював моє серце... Неоплаканий біль був важчим за смерть. Темні хмари над головою ставали все більшими, а дощ – все сильнішим.

Один з пасажирів копав багнюку гострим каменем. Поки він копав, яма наповнювалася водою. Ми боролися в каламутному потоці, хто вставав, послизався і падав обличчям у багнюку. Це було так, ніби земля говорила: «Те, що моє, має повернутися до мене».

Те, що я втратила у дорозі, ніколи не повернеться до мене. Я вже не пам'ятаю, скільки частин від себе втратила. Зараз не час стояти тут і хандрити. Щоб зловтішатися, потрібне підтвердження. Так, так, так, це потребує підтвердження. Але язик не повертається вимовити це слово...

«Як ти можеш таке говорити? Чому твій язик такий не піддатливий? Як ми можемо залишати тут шматочки нашого життя?» – так говорило мені серце, вголос.

Не знаю, чи чули мене інші. Я ледве витягнула ноги з багнюки і змігла зробити кілька кроків до інших. *Одноокий путник* зав'язав очницю ще однією хусткою невизначеного

кольору. Це виглядало дуже дивно. Здавалося, що його форма змінюється щохвилини.

«Де ти втратив око?».

«В дорозі».

Час переніс мене, як і себе, в мить сну. Мені здалося, що я вже чула ці питання і відповіді раніше. Прихована рука раптом обгорнула мою шию прохолодним вітром, наче шарфом. До щ раптово припинився. Кілька подорожніх почали грузнути в багнюці.

«Дивіться! Або ми закопаємо їх у землю, або залишимо так, як є, і підемо далі. Подивіться, подивіться на ці дерева! Люди, які проходили тут до нас, залишили свої сліди. Знаєте, що це?».

Тихим голосом промовила жінка, яку я ніколи не чула під час дороги.

«Що це?» – запитала вона.

«Місце непохованих! Кожен, хто проходив тут, залишив знак».

«Здається, ніхто не повернувся і не викопав їм могилу», – додав хтось.

«І ми не повернемося», – сказала жінка-подорожня.

Всі більш-менш хочуть того життя, яке мало б так багато дати. Але поки що воно нічого не дало. І хоча життя забуло про декого, я пообіцяла своєму синові Селіму: коли закінчиться ця подорож, я збудую йому будинок.

Одноокий путник раптом розв'язав свою безбарвну хустинку і підняв її над оком. В очниці нічого не було. Вона була наче вирізана ножом, порожня, темна і страшна. Голосом, якого я ніколи не чула, він сказав:

«Розв'яжи згорток і дай його мені!».

Раптом над моєю головою пролетіла зграя птахів. Тиша притиснула своєю тяжкістю час. А час пролетів у моїй голові, наче дзижчання – і я залишилася тут одна.

«Мені нічого дати землі».

З турецької переклала Ельмаз Кірімлі

Педро Кармона-Альварес – один із найвпливовіших авторів свого покоління. Народився у 1972 році, дебютував у 1997 році збіркою віршів *Helter* («Герої»), чий відвертий і грайливий стиль ознаменував зміну поколінь у норвезькій поезії. Відтоді він опублікував кілька романів (серед них романи «Іржа» (2009), «І змінилася погода, і настало літо і так далі» (2013) та

найновіший, 2023 року, «Чикітіта»), поетичних збірок (зокрема «Місто клоунів», 2002) та збірок есеїв, а також переклав твори Рауля Зуріти та Пі Джей Гарві. Музика та лірика відіграють велику роль у його творчості, як у художній літературі, так і в есеїстиці, а проза та поезія також надихають його як музиканта.

Марісоль / Остання ніч на землі

Зранку треба повертатися до бабусі. Мене запихають до машини. Я ще в нічній сорочці, і мама або тато відвозять мене, зібравши невелику сумку, в якій шкарпетки, білизна, взуття та шкільна форма. Ми їдемо знайомими вулицями, вулицями, якими часом проїжджаємо вдень, коли мама чи тато їде до маяка. Я притуляюся головою до вікна. Я дуже втомилася. Мені холодно, особливо в ноги. Забули вдягнути шкарпетки. Вогні залишають сліди. На мені? На вікні машини? Я все ще бачу їх, що б це тепер не означало. Мабуть, нічого. Ми приїжджаємо до бабусі ще за ночі. Це вперше я бачу ніч – не з темряви своєї спальні, а так, ніби перебуваю в ній.

На протилежному боці від бабусиноного будинку на вулиці припарковано купа автівок перед борделем. Я ще не бачила, щоб вивіска над входними дверима світилася так, як зараз, але звуки впізнаю. Звуки людей у черзі, гудіння двигунів, гримання автомобільних дверцят, високий булькотливий сміх чоловіків і їхні грізні вигуки один до одного,

усе нагадує п'яний хор, в якому кожен співає як заманеться. Музика збита, задумлива й відсторонена. Я швидко ковзаю поглядом по головному входу, коли тато чи мама кажуть мені поспішити, прокинутися, виходити з машини. Там усередині помаранчеве світло, ніби в паші, я наче заглядаю в розтулений палаючий рот. Багато чоловіків чекають, щоб зайти всередину. Там довгі сходи, я про це знаю, бо ми з тіткою якимось стояли й дивилися вниз у підвал, на дискотеку. Кілька жінок спираються на машини. Курять. Не дивися на це, сердито каже мама. Напевно, це вона до мене, але зітхає тато, він бере мене на руки й несе до бабусі, яка розгублено стоїть у дверях, соромлячись своєї злиденної нічної сорочки, стоптаних домашніх капців та дірявої шалі, накинutoї на плечі. Я спала, каже вона, намагаючись пригладити волосся. Заходьте, заходьте. У неї погано пахне з рота, але я дуже рада бабусі.

Бабусин будинок той самий, але й інакший. Минув час. Переміщувалися речі. Постаршали тітки. Хлопцям, у яких вони закохуються, уже не доводиться залізати вночі на дах і пробиратися у вікно. Тепер вони підходять до дверей, після душу, напарфумлені й акуратно причесані, поштиві з бабусею, яка запитує, чого їм треба, хоч і так усе розуміє. У дядьків тепер є борода й галасливі товариші, які допомагають на вантажівках: стоять із голими торсами й закидають мішки до кузова аби розвантажують їх звідти, а дівчата з борделю в цей час свистять їм з-за окулярів від сонця, високих склянок із соком і черговою сигаретою на тротуарі. Потім дядьки йдуть геть зі своїми бородами, товаришами й вантажівками. Через кілька днів вони повертаються додому до

бабусиною будинку. Вмиваються. Змінюються. Виходять за двері, коли починає темніти, а мені пора вклатися спати.

До школи звідси дуже далеко йти пішки. Зранку мене туди відвозить на червоній вантажівці дядько-кінь – якщо він вдома. Ми з ним тепер не так часто бавимось в коня, але часом буває. Дядько каже, що я стала завелика, а він уже замалий. По обіді, коли закінчуються уроки, біля шкільної брами чекає бабуся, ми з нею сідаємо до переповненого автобуса, який повертає і повертає, а тоді врешті випльовує нас неподалік будинку, як кит випльовує Йону в Біблії, так я собі це уявляю. Я миюся в бочці, вечеряю, роблю уроки, сидячи на перекошеному ліжку. Бабуся запитує про що вона, ця книжка, яку я читаю. Про Ісуса, відповідаю. Бабуся хреститься і каже, що Ісус усіх нас захищає, на щастя. Так, погоджуюсь я. Монахині в школі теж так кажуть. Часом, коли вони про нього говорять, Ісус здається солдатом, таким броньованим супергероєм з купою м'язів і ненавистю до покидьків. Але коли я про нього думаю, він худий, обвислий. Хіба може таке худюче тіло когось захистити?

На вихідних, коли тато з мамою не приїжджають по мене, я стою у дверях і дивлюся на дівчат з борделю, які розкинулися на шезлонгах, винесених вранці на тротуар. Вони не забули мене, хоч я давно тут не була. Я махаю їм. Вони піднімають до мене свої склянки й сигарети. Потім, коли наймолодша з тіток бере мене з собою, вийшовши купити цукру, я можу порозмовляти з дівчатами, і ті запитують мене, чи я вже ходжу до школи, і чого навчилася, і чи вмю читати. Вони розхвалюють мій одяг і цікавляться в тітки, чи не хоче вона закурити. Ні, каже тітка, переводить на мене погляд

і червоніє. Але якось уночі, прокинувшись, я підкрадаюся до вікна, щоб подивитися на помаранчеву пащу, на машини та яскраву вивіску, і тоді бачу там тітку, позаду тієї блондинки, високої. Тітка теж із сигаретою.

Тато на роботі. Він має бути на службі в іншому місті. Туди його відправив новий директор. Командир. Тато працює з дітьми, вчить їх грати в м'яча, бігати, підтримувати форму. Коли може, приїжджає до будинку бабусі, щоб забрати мене. Він стильний, у шкіряній куртці, в окулярах від сонця. То це твій тато, каже одна з дівчат з іншого боку вулиці, куйовдячи мені волосся і не відводячи очей від тата, і після цього вона перестає мені подобатися.

Мама теж на роботі. Тепер вона працює десь у долині, як їхати повз дамбу, у напрямку гір. Так вирішив її новий директор. Командир. Мама працює з дітьми, вчить їх віршів і пісень. Мама втомлена, коли приходить по мене, вона роззувається, просить бабусю приготувати чаю, відхилиється на спинку дивана і критикує фарбу у вітальні, бо вона лущиться, критикує кухонні шафи, бо вони засвинені, критикує хліб, який отримує до чаю, бо він черствий і старий, просто неможливо їсти.

Я запам'ятовую, як звати дівчат перед борделем, подружок моєї тітки. Такі гарні імена. Жаклін. Міріам. Стелла.

Бабуся каже, що по мене заїдуть батьки, і треба зібрати мені сумку. Я чекаю весь день, але тато з мамою приїжджають аж наступного ранку. Садять мене в машину. Ось що я пригадую про ці часи. Туди й назад. Мама садить мене в машину. Тато садить мене в машину. Мама часом забуває мої шкарпетки, білизну та підручники, і мені доводиться

обманювати монахинь у школі, а вони дивляться на мене й не вірять, і мені стає соромно. Тато всміхається і запитує мене про школу, але коли я відповідаю, коли кажу, що мама забула підручники і що я мерзну, тато наче дивиться не на мене, а на щось інше. Часом батьки приїжджають по мене разом. На них окуляри від сонця. Вони молоді, стильні. Я така щаслива з ними. Не хочеться їхати від бабусі, але разом із мамою і татом я буду щасливіша. Сьогодні ми їмо смажену у фритюрі рибу. Сьогодні йдемо в гості до веселої двоюрідної сестри. Сьогодні підемо в кіно. Сьогодні їдемо в коротку подорож до маяка, і там я трохи бавлюся на самоті. Я зістрибую з муру. Пісок теплий і гладенький, як мамина шкіра. Я бачу, як тато йде аж до краю узбережжя, до тієї частини пляжу, де небезпечні хвилі. Там він зустріає худорляву жінку з розкуйовдженим волоссям. Мама сидить у машині, курить і спостерігає за ними. Я багато чого бачу, коли бавлюся сама. Мабуть, не все розумію, наприклад не знаю, що це означає, але воно влягається біля мене, чогось від мене хоче.

В автомобілі тато слухає радіо. Додає гучності. Буває, що виступає та співачка, яка йому дуже подобається. Часом передають новини, і тоді тато скручує звук. У нього вдома є маленький радіоприймач, він часто притуляє його до вуха. Коли тата нема вдома, я знаходжу радіо. Тато ховає його в комірчині, де мама зберігає консерви й сірники. Я натискаю на кнопку. Якись чоловіки швидко говорять крізь хмару шумів, їхні голоси ніби прийшли здалека. Я уявляю собі космонавтів, міжпланетний простір, багато чорних зірок на білому небі. Стільки слів, яких я не розумію, стільки речей, які не мають сенсу. Іноді тато, забравши мене від бабусі, коли ми

вже в будинку, який насправді є моїм домом, мусить поспати. Я запитую тата про маму – де вона? – але він уже похропує. Тоді я примарою вештаюся по дому й торкаюся всяких речей.

Мама теж часом мусить поспати, забравши мене від бабусі. Вона засуває жалюзі, просить мене допомогти. У будинку пахне пилюкою, повітря сперте. Мамі треба трошки лягти, вона дуже втомлена. Я запитую: де тато, чи він приїде? Але мама відповідає, щоб я не вдавала з себе дурну, і звідки їй знати, де тато.

Туди й назад. Нове і таке ж, як колись. Я вже про це казала? Я запам'ятовую, як звати дівчат перед борделем, подруг моєї тітки. Такі гарні імена. А ще запам'ятовую, як звати усіх товаришів моїх дядьків. І залицальників моїх тіток, які підходять до дверей, такі напарфумлені й охайні, і ведуть тіток у центр на прогулянку в парку. Й усі знають моє ім'я. Марісоль. Мене названо в честь Богородиці та сонця. Марісоль, які ми раді знову бачити тебе, кажуть мені. Марісоль, ти повернулася.

Я спускаюся до річки, бавлюся на самоті. Знаходжу паличку, бавлюся нею. Знаходжу один дуже гарний камінь, бавлюся ним. Притуляюся до дерева, що похилилося над річкою там, де вона вузенька і спокійна. Я дружу з камінцями, з деревом, з водою. Часом вода буває прозора. А інколи – каламутна. Я знаходжу автомобільну шину і якийсь час бавлюся з нею. Трохи вище, де річка ширша й небезпечніша, у сараях живуть люди, звідси це нагадує смітник, ніби хтось накидав на купу порожні коробки й пусті пакети. Там, нагорі, ще є багато худих собак, які нишпорять у смітті разом із дітьми,

які навіть взимку не мають у що взутися. Я запитую бабусю, чому в них нема взуття. Вона відповідає, що в дитинстві теж не мала. Але ж тепер у тебе є черевики, кажу я. Тепер у мене є черевики, погоджується бабуса і піднімає ногу.

Мене забирають. Я стільки всього хочу розпитати, але батьки втомилися. Як це так, що річка виростає і звужується. Чому собаки такі худі й водночас такі страхотливі. А Ісус – худий собака, побитий, весь у ранах і тому й небезпечний? Монахині в школах кажуть, що Ісус вбиває Сатану. І що Сатана – комуніст, і тому Ісус повинен його вбити. Мені цікаво, чи мав Ісус черевики. А ще я стільки всього хочу їм розповісти. Які гарні імена в дівчат перед борделем. Але мамі не подобається, що я про них говорю. Татові теж. Жаклін цікавиться, чи вмію я читати. Міріам каже, що в мене дуже гарні губи, і я ніяковію. Стелла теж має зелені очі. Мені дозволили приміряти її окуляри від сонця, але вони на мене дуже великі.

Однієї ночі я перестаю пісятися. Тисне в паху, уві сні. Я стою в білій кімнаті. В одному куті бачу невеликі дверцята й розумію, що це вихід зі сну. Я підходжу до дверцят, проходжу крізь них і раптом прокидаюся. Швидко підхоплююся з ліжка, хоч і мерзну. Відчиняю двері, спішу коридором, вмикаю світло у ванній і пісяю на унітазі. Це визначна ніч. Я сиджу на унітазі й чую, як по білій чаші тече сеча. Тепер я знаю, як вибиратися зі снів, від тиску в паху в снах. Треба лише знайти дверцята. Я вирішую, що більше ніколи не буду пісятися вночі. Не відводжу погляду від кахлів на підлозі у ванній, обіцяю їм, що більше ніколи не буду пісятися, але мені стає соромно говорити з підлогою, і я даю обіцянку

Ісусові. Дорогий Ісусе. Обіцяю більше ніколи не пісятися. Потім, повертаючись у ліжко, я повторюю ці слова ще багато разів. Дорогий Ісусе. Чи справді Ісус думає про всіх нас? Про Сатану й комуністів, і навіть про моє пісяння? Так.

Настає весна. Я менше мерзну. Батьки раді. Щоранку моє ліжко сухе. Більше ніяких кульочків поверх трусиків, ніякої втоми чи роздратування, бо мама тепер може поспати цілу ніч, а коли вона встає, то доливає мені в молоко трошки кави, щоб я нормально прокинулася, так роблять усі дорослі. Літо, майже кінець літа. Ми були на пляжі. Тато тримав мене, коли я плавала. Хвилі вже не здавалися такими страшними. Мені подобалося, коли вони накочувалися на мене, білопінні, я мусила підстрибувати і верещала, але верещала від радості. Раз мене затигнуло під хвилю й закрутило під водою, навколо кружляв пісок, повільно і грайливо. Я не заплющувала очей. Усе рухалося, манило мене. Віночок равликів, водорості, що коливалися, ніби голі дерева, ніби п'яні радісні дорослі. А вода – це щось таке, як вітер? Я бачила, як до мене поспішали білі татові ноги. Коли я знову випірнула, коли тато схопив мене й підтягнув до поверхні води, у мене в роті й носі був солоний присмак. Я довго не могла дихати. Але обійшлося.

Ліжко сухе. Країна от-от розвалиться, але я нічого не помічаю. У мене день народження. Мені дарують нове пальто, таке як у мами. Дарують новий велосипед. Довгі білі рукавички. Чорні лаковані черевички, рожевий іграшковий порошок, плюшеву нічну сорочку, дуже дорогу ексклюзивну італійську ляльку, яка вміє говорити «мама».

Ми готуємося до події, яка наближається, до нашого першого причастя. Монахині навчають нас усьому, що треба знати. Тут самі лише хрещені безгрішні дівчатка. Ми вивчаємо заповіді, Символ віри. Кілька старших дівчат збирають нас на шкільному подвір'ї і розповідають таємниці. Ми ніби стоїмо на порозі прірви. Я думаю про двері борделю вночі біля бабусинового будинку, які яскріють, гримають. Разом із мамою ми оглядаємо білі сукні, які мають пасувати до білих рукавичок. Я стоятиму перед священником, і вигляд у мене має бути щонайгарніший. Хтось із старших дівчат каже, що вино гірчить. Цього слова я не знаю і мушу запитати маму, що воно означає. Багато інших слів теж мені невідомі. *Набожність, цнотливість, розпуста*. Ми повинні визнати власні гріхи. Слово «гріх» ми чуємо весь час, але я не впевнена, що розумію його значення. До школи приходить священник, безформний чоловік у рясі. Святий Отець є поважною та особливою особою. Йому ми повинні зізнатись у своїх гріхах. Хтось із старших дівчат каже, що нам просто треба вигадати про що сказати. Наприклад, що вкрала гумку-стирачку або що хотілась її вкрати, це не має значення. *Усі життєві гріхи*, кажуть монахині, ось що треба визнати перед Святим Отцем. Я не кра-ла гумки-стирачки. Але хочу отримати прощення, тому кажу, що мені хотілось її вкрати. Святий Отець запитує, чи я торкаюся свого паху. Так, відповідаю. Я пісяюся. Але тепер уже перестала. Він щось бурчить. Я отримую небесне прощення.

Я молюся до Ісуса. Мені дарують гарні мантильї*, ними я закутую ляльку, яка каже «мама». Я більше не пісяюся, бо

* Мантилья (ісп. *mantilla*) – довга шовкова або мереживна вуаль, яка накидається поверх високого гребеня пейнети, зафіксованого в зачісці, і спадає на плечі.

я вже велика дівчинка. Я отримала прощення Святого Отця і прощення небесне. Мене часто запихають до машини, *доставляють*. У дверях стоїть і чекає бабуса, багато що повторюється. Я бавлюся біля річки. Сиджу на спині дядька-коня, хоч уже за-велика. Залицяльники тіток розпитують мене про школу і чи вмію я читати. Однієї ночі мене знову забирають. Цього разу щось змінилося? Уже *потім потім потім* я намагаюся охопити все поглядом. Так, наче уві сні шукаю дверцята. Я чогось не помітила? Чи був того разу якийсь знак? Мені слід було дивитись уважніше? Чого мене опосідає цей сором? Я ж не винна, що не зрозуміла, що це *забирання* була інакшим. Я вже звикла їздити туди й назад між будинками. Я ж була такою дитиною, яку весь час забирають. Та й *що саме* я мала би побачити?

Ми прокидаємося від стукоту в двері. Бабуса підхоплюється з ліжка, гукає «хто там». У темний коридор виходять мама з татом. Вигляд у них пошарпаний. Очі великі, як бляшані тарілки, хоч зараз північ. Мене запихають до зеленої машини. Пахне димом. Батьки кажуть, що я побачу столицю. Я сподіваюся, що обернуся і востаннє побачу бабусю, яка з розкуйовдженим волоссям стоїть у дверях. Сподіваюся, що востаннє уважно подивлюся на її будинок, на вулицю, сподіваюся, що завважу щось особливе на іншому боці вулиці, живу пащу борделю, де всі чоловіки стоять у черзі, в автомобілів гудуть двигуни, а одягнені в хутра дівчата ходять туди й назад, похитуючись на високих підборах. Сподіваюся, що зверну увагу, що цієї ночі щось змінилося. Сподіваюся, що хоч не подумаю, ніби все як завжди.

Андрій Любка (1987) – український поет, прозаїк, есеїст, член Українського ПЕН-клубу. Незважаючи на свій молодий вік, Андрій Любка має вражаюче літературне портфоліо, що включає три поетичні збірки, збірку оповідань, три збірки есеїстики та три романи. Його дебютний роман «Карбід» 2015 року став бестселером в Україні, був перекладений кількома мовами і но-

мінований на декілька нагород в Україні та за кордоном. Учасник багатьох українських та європейських літературних фестивалів, окремі твори перекладені п'ятнадцятьма мовами світу. Володар численних відзнак і стипендій, серед яких Central European Initiative Fellowship (Словенія, 2017). Лауреат премії імені Юрія Шевельова за модерну есеїстику (книжка «Саудаде», 2017). Андрій Любка також перекладає з польської, хорватської, сербської та англійської мов.

Протяг

Чотири роки, одинадцять місяців і два дні лив дощ у маркесівському Макондо. А коли він ущух, люди висипали на вулиці й тішилися сонцю, не звертаючи уваги на руйнування й пережиті лихоліття. Як мало треба для радості – усього промінчик сонця, як мало треба для любові...

Мала трапитися війна, щоб я полюбила рідне місто – каже мені Катерина, яка народилася в Попасній на Донбасі через три роки після проголошення української незалежності. Дитина вільної країни, вона все життя прожила так, щоб вирватися з рідного міста. Ні, не ненавиділа його, просто вважала, що життя дається нам один раз і прожити його треба не в Попасній. Не посеред сірого бетону й архітектури в стилі найпримітивнішого промислового бруталізму. Не посеред робітничого класу і всіх відтінків пролетарської безнадії.

Відповідно й будувала своє життя: навчалася в школі і мріяла вступити в університет якомога далі від дому. Але батьки наполягли, щоб дитина не втікала занадто далеко,

вмовлянням і шантажем змусивши її вступити у Донецький університет. Це означало ще п'ять років на паузі – дочекатися, коли можна буде отримати диплом і виїхати до Києва або закордон.

Я навіть на найбільші свята не приїжджала додому – продовжує Катерина. Часом на Великдень, один раз на ювілей мами приїхала, до найкращої шкільної подруги на весілля думала-думала їхати і передумала. Що мені там робити? Чужі люди, інші інтереси, чуже фактично місто. Я ж не винна, що там народилася. Це так боляче, – продовжує вона, – коли з дитинства бачиш по телевізору одне, а сама живеш у зовсім інших умовах; я хотіла не так багатства, як краси – жити в красивому місті, в красивому інтер'єрі, серед красивих людей. Тому навіть Київ бачила лише проміжною станцією перед виїздом за кордон.

З Катериною ми познайомилися, коли я зустрічав її на своєму автомобілі біля кордону. Вона поверталася з Австрії, і спільні знайомі попросили мене зустріти дівчину й відвезти на поїзд до Києва. У перші дні повномасштабного вторгнення вона поїхала з української столиці і стала біженкою в Польщі. Пізніше друзі знайшли їй роботу в австрійському Лінці, тож вона перебралася туди. Жила серед краси – природної й урбаністичної. Їй, архітекторці за фахом, це було важливо. Але коли на початку осені 2022 року до Києва почало повертатися життя – Катерина вирішила їхати додому. Хай під обстріли і в блекаут, але до себе.

У цій транзитній точці її життя ми й перетнулися, заповнюючи годину дороги зі словацько-українського кордону до залізничного вокзалу в Мукачеві розмовою. Катерина їхала

додому, хоча дому у значенні стін і даху не мала: до війни вона жила в Києві в орендованому помешканні, бо їй хотілося жити в самісінькому (пішохідному) центрі, а купити нерухомість там дівчині все ще було не по кишені. Тому її «додому» означало в Україну, в Київ. Єдиний справжній її дім був у Попасній на Донеччині, але його зруйнували росіяни ще в травні 2022 року.

Я розповідав їй, що був неподалік – у Бахмуті – під час тих боїв за Попасну. Ми привезли волонтерську допомогу для наших військових і від кожного з них слухали історії про Попасну й села навколо неї. Не знаю, для чого я їй про це розповідав. Можливо, для заспокоєння власного сумління – мовляв, я не осторонь, я поруч.

Загалом я хотіла б жити в Австрії – це прекрасна країна, заспокоювала власне сумління Катерина, виправдовуючи своє повернення в Україну. Якби я сама зробила кар'єру й отримала роботу в Австрії, – то не тямила б себе від щастя. Але як біженка, не з власної волі, я жити закордоном не хочу – це принизливо. Ніби мене вигнали, я злякалася і втекла. Так не буде. Я навіть мамі пообіцяла, що після війни зароблю грошей – і збудую їй новий будинок у Попасній. Вона ще здивувалася – нащо? Чи не логічніше збудувати новий будинок десь під Києвом, щоб жити усім разом і подалі від росії? Але я хочу збудувати в Попасній, навіть якщо я заберу маму й ми будемо жити в Києві. Я скучила за Попасною, хай у нас там буде маленький будиночок, щоб було куди приїжджати на вихідні чи канікули. Додому.

За кілька хвилин до відправлення поїзда я беру з нею обіцянку провести для мене екскурсію Попасною після

перемоги. Це ритуальні слова для взаємного підбадьорювання – наступного року, мовляв, у Єрусалимі.

Не знаю, чи зможу провести екскурсію, бо я місто пам'ятаю наче за пеленою густого дощу, – ніяковіє Катерина, а я в цей момент надкушую мадленку і потрапляю в Макондо.

Та й там уже все зруйноване, суцільні руїни, я бачила фото, тільки напрямки вулиць залишилися – продовжує дівчина. Але я все одно скучаю за цими вулицями, я дуже люблю своє місто. І мені так щемко згадувати своє дитинство в ньому, бузковий цвіт, що так божевільно пахнув біля мого вікна.

Катерина сідає в поїзд і вирушає в Київ. Їде додому, хоча дому в неї немає.

Поїзд їде чотирнадцять годин. Але в дорозі їй доведеться бути значно довше – бо багато років тому вирушивши світ за очі, коли вона нарешті прибуде додому?

* * *

Вражаючи успіхи української армії, що стали несподіванкою для світу (та й для самих українців), можуть мати одне неочікуване пояснення. Поки всі світові медіа та аналітики вказують на професійність Збройних сил України, відповідальний вишкіл і вісім років реформ у армії (якщо рахувати від першого вторгнення в Україну навесні 2014 року), справжня відповідь може бути протилежною.

Українська армія настільки успішна й боєздатна, бо складається переважно з цивільних. Так, справді, за вісім років «гібридної» війни Україна здійснила вражаючі реформи

в оборонній сфері, підготувала сучасне військо за духом і формою, та все ж воно було занадто малим для опору під час повномасштабного вторгнення.

У сім разів – таку цифру називають військові аналітики, коли говорять про збільшення чисельності української армії після 24 лютого 2022 року. Це означає, що кістяк Збройних сил становить професійна, добре навчена й вишколена армія, але математичну більшість у війську складають усе-таки вчорашні цивільні. Це ті люди різних професій, які масово стояли в чергах перед військкоматами у перші дні вторгнення, та сотні тисяч мобілізованих у наступні місяці для комплектування військових частин.

Давайте ще раз обдумаємо цей факт – українська армія складається переважно з цивільних. Так, ці чоловіки й жінки вдягнені сьогодні у камуфляжну форму з шевронами, вони отримують заробітну плату від Міністерства оборони і носять зброю. Але у них цивільна освіта і цивільний бекграунд, і кожен з них мріє про закінчення війни й повернення до звичного цивільного життя. Відтак свою військову місію вони бачать тимчасовою – саме як службу, що має конкретний початок і кінець.

Вчителі, лісники, айтивці, лікарі, водії, пекарі, менеджери, перукарі, сталевари, будівельники, стилісти, офіціанти, співаки, фермери – саме ці та інші цивільні професії сьогодні є основою української армії. Вони воюють тимчасово, щоб згодом повернутися на своє звичне робоче місце, для них війна – це пауза у нормальному житті.

Що це означає на практиці? Люди, які до 2022 року не були військовими, намагаються привнести у свій армійський

побут навички і вміння з цивільного життя. Хтось може професійніше збудувати бліндаж, хтось відремонтувати автівку, хтось пече хліб для взводу, інший стриже хлопців, хтось крутий у соцмережах і швидко може зібрати в аудиторії донейти на потрібну техніку, один порадить, як зняти біль у спині після носіння бронежилета, а комп'ютерник налаштує планшет для управління бойовим дроном. У підсумку цілий підрозділ ситуативно краще виконує поставлені завдання і дає собі раду з налагодженням щоденного побуту. Бо ж у кожного вояка, крім новонабутої військової спеціальності, є ще один фах у кишені. Фактично воюють люди з двома освітами.

У цього цивільного нутра сучасної української армії є ще один аспект. Він одночасно і позитивний і негативний: нові бійці українських Збройних сил виховані не за військовими лекалами. Відповідно вони погано адаптовані до армійської дисципліни, що є мінусом, але водночас вони ініціативні й часто у вирішальний момент беруть відповідальність на себе, що є безумовним плюсом. Це є системною перевагою над російською армією, що мімікрує під власне тоталітарне суспільство, придушує будь-яку ініціативу й у всіх сферах тяжіє до надмірної централізації.

Поки російський солдат чекає наказу згори, український вояк сам ухвалює рішення, творчо використовує наявні засоби й озброєння, імпровізує, викручується, вигадує – і виходить переможцем із бою.

Мова також і про мотивацію: українці чітко розуміють, чому вони в армії – прийшли захищати свою землю. Це армія вільних людей, що інтуїтивно відтворила свій архетип – козацьке військо Запорозьке.

Це надзвичайно потужний архетип: козак – людина, що брала меч у разі потреби, а в мирний час могла глядіти своє обійстя і обробляти поле. Сіяти й будувати, коли це можливо, але в момент загрози завжди мати шаблюку під рукою.

Портрет українського вояка нині – це козак, що воює у відкритому всім вітрам і протягам степу, але мріє про затишок дому. Спогад про дім, мрія про дім напувають його силою, силу він також черпає з того, що вірить – війна не назавжди, вона тимчасово. Надійде ще час повернення і прибуття додому.

* * *

Бути в армії – це наче померти, пише мені друг на десятій місяць свого перебування в Збройних силах України.

Я не зовсім розумію, про що він, але не знаю, як делікатно перепитати. Пізній вечір, він далеко, в армії, але невідомо, чи саме в цей момент перебуває на фронті. Можливо, хтось із його побратимів загинув? Може, просто втома, вигорання, депресія?

Якщо в нього щось трапилося, то моє недоречне перепитування може завдати йому болю. Його повідомлення вже завдало болю мені: бо я ж удома, у відносній безпеці, після теплої вечері, біля своїх. А він невідомо де і в якій ситуації. Точніше кажучи, все добре відомо – його ситуація точно гірша за мою. Через це я знову переживаю загострення докорів сумління і ще більше вагаюся з відповіддю. А потім взагалі позначаю чат непрочитаним, щоб узяти більше часу на роздуми.

Врешті запитую прямо: що трапилося?

Друг відписує майже миттєво: та нічого особливого. Просто коли довго знаходишся на відстані від родини і не можеш приїхати, то іноді думаєш, що це наче ти помер і маєш можливість бачити свою сім'ю збоку. Як вона живе без тебе, вирішує проблеми, які вирішував би ти, якби був удома, сумує за тобою і... продовжує жити. Ти практично не можеш на це вплинути, але можеш споглядати і спілкуватися.

Це така моторошна картинка! Мов із дитячих казок, де душі померлих у вигляді янголів перебувають біля нас, споглядають, за потреби допомагають і охороняють.

Сучасні технології дозволяють по-новому переживати розлуку, спричинену війною. Кілька століть тому воїн не отримував жодних звісток з дому, його сім'я також жила у невіданні, чекаючи кінця війни. Століття тому солдат отримував і писав листи, а в кишені беріг фотографію своїх рідних.

Нині ж можна спостерігати за всім у режимі реального часу. Чатитися, пересилати фотографії, зідзвонюватися з відео. Бачити, що вдома випав сніг, і дружина мусить сама його розчистити, щоб повезти зранку дитину до школи. Спостерігати, як з дня на день твоя дитина змінюється й дорослішає. Знати, чим сьогодні твоя родина вечеряє. Чути, що сусіди пофарбували паркан. Відповідати на терміновий дзвінок, коли дружина шукає ключ від горища.

Бути в армії сьогодні – це можливість щодня бачити свій дім, своє колишнє життя, своїх рідних. Бачити, але не могли дотягнутися. Наче дивишся чужий фільм, де в головних ролях міг би бути ти, але тебе чомусь у кадрі немає.

Цікаво, як часто чоловіки переживають страх, що там, на відстані, замість них у кадрі може з'явитися хтось інший? Цей найсокровенніший, найінтимніший страх про заміну, зраду. А в корені цього страху – екзистенційне питання: невже життя буде продовжуватися й буде таким самим, навіть якщо я загину? Відповідь очевидна – буде. Відповідь настільки болюча, що багато людей воліють і не ставити собі це питання.

Сучасна війна – це можливість керувати безпілотними літальними апаратами й бачити позиції ворога за багато кілометрів. Але водночас – це можливість бачити своє життя, яке триває десь там без тебе, це радість і сум, близькість і відчуження водночас.

Бути в армії – це наче померти, пише мені друг.

* * *

Микола возить мертвих, така в нього робота.

Він військовослужбовець, носить форму і має зброю, але його функція в підрозділі – возити загиблих додому. Він не медик, він не забирає поранених з окопів на лінії фронту, не ризикує своїм життям під час бойових дій. У нього інша місія – возити мертвих.

З одного боку, це привілейована, виграшна функція, адже таким чином ти більшість свого часу перебуваєш у дорозі, тобто далеко від лінії зіткнення; ти військовий, але в тебе менше шансів загинути, ніж у твоїх колег по підрозділу. З іншого боку, такий привілей я би й ворогу не побажав:

долати багато десятків годин у дорозі, знаючи, що позаду тебе в автомобілі – тіло загиблого побратима, якого ще кілька днів тому ти бачив живим. А попереду тебе чекає найгірше – привезти тіло загиблого й передати його родині. Які слова знайти в цей момент, куди ховати очі?

Від лінії фронту до Ужгорода – приблизно півтори тисячі кілометрів, є що їхати. На жаль, їздити Миколі доводиться часто – у нього багато роботи. Через це автомобіль доводиться регулярно обслуговувати й ремонтувати – за місяць він проїжджає стільки, як інші машини за рік. Саме під час одного з таких ремонтів на станції технічного обслуговування в Ужгороді ми з Миколою й познайомилися.

Спочатку я хотів записати його в телефоні Хароном, бо робота Миколи аж занадто прозоро нагадувала цього персонажа давньогрецьких міфів. Але дуже швидко я передумав, бо в міфах Харон брудний і зловіщий, а мій співрозмовник справляв враження людини сердечної і приязної. До того ж із розмови, жартів і принагідних реплік Миколи я зробив висновок, що переді мною освічена й інтелігентна людина. Я майже впевнений, що про Харона він знає – і міг би за таке прізвисько обзватися.

Власне кажучи, в анамнезі у теперішнього військового Миколи була вища освіта і досить успішний невеликий бізнес. Двоє дітей, в одного з яких уже теж є вища освіта. Власний будинок, машина, проштампований по туристичних країнах закордонний паспорт і всі інші атрибути середнього класу. Але потім прийшла війна і поставила все життя на паузу. Микола тільки сміється, коли я запитую його, чи не хоче він залишитися на військовій службі і після закінчення війни.

Минає кілька місяців, і ми знову зустрічаємося в Ужгороді – я навіть ні про що не запитую, бо розумію, з якою метою Харон знову переплив ріку між світом мертвих і живих. Але чоловік починає говорити сам, видно, хоче виговоритися, бо щось йому муляє.

Все менше людей приходить на похорони військових, каже. На початку війни були цілі процесії, люди на вулицях ставали на коліна перед труною, а тепер хіба родичі й колеги приходять. Коли я загину – може, взагалі вже ніхто уваги не зверне, ніхто не прийде.

Є в його словах гіркота. Не образа, не злість, а гіркота. Дуже особиста, хоч це й нетактовно – думати про власну смерть, стоячи на чужому похороні. Але це не самозакоханість, не зацикленість на собі – просто коли помирає знайома людина, то в ній завжди помирає й частка нас самих. Смерть інших завжди є прологом до смерті власної, підказкою, що все в житті рухається тільки в одному напрямку.

Микола так часто має до діла з мертвими, ніби працює на саму смерть. Він мріє, щоб війна закінчилася до того моменту, як і йому самому доведеться прибути на інший берег Стіксу.

* * *

Вдягаючи військову форму після 24 лютого 2022 року, Роман не знав, що вже за рік у цій формі помре. Він звільняв у ній південь України і пройшов найстрашніше горнило війни у Бахмуті наприкінці грудня 2022 року. Міг загинути

у близькому контактному бою на Донбасі, міг підірватися на міні десь під Херсоном, у нього міг поцілити російський танк або на нього міг скинути гранату з неба ворожий дрон. Словом, у нього було безліч шансів загинути на війні – але він на війні помер.

Ця семантична різниця між загинув і помер спантеличила людей, які зібралися провести свого друга у невеличкій церквici на околиці Ужгорода.

З одного боку, все ясно, перед нами – герой, людина, яка з власної волі у перші дні війни пішла до військкомату і відправилася на фронт, хоча до того була абсолютно цивільною.

З іншого боку, Роман помер від серцевого нападу у розташуванні підрозділу, далеко від бойових дій і позицій. Формально (і фактично) загинув у військовій формі, але не на війні.

Це протиріччя ошелешило родичів і друзів Романа, які готувалися зустрічати покійника вдома й готувати похорон. За яким протоколом діяти в цій нестандартній ситуації? Добре, що до Ужгорода півтори доби дороги, і поки Микола довіз тіло, всі встигли порадитися й знайти консенсус.

Оскільки небіжчик не загинув під час бою, ховати його на Алеї слави місцевого військового цвинтаря не випадало. Але з огляду на те, що помер він під час служби у війську далеко від дому, всі погодилися з думкою, що його можна поховати у військовій формі і під українським прапором, але на звичайному, цивільному кладовищі.

Одним це компромісне рішення подобалося, інших воно обурювало. Примирив усіх священник, який у своєму казанні над віком труни говорив про те, що Роман став жертвою війни.

Бо якби не війна, чоловік сидів би вдома і виконував свою звичну цивільну роботу – бури́в свердловини для артезіанської води. Це війна стала тим тягарем, який за рік зістарив Романа і оживив усі старі болячки. Те, що він пережив і побачив за рік війни, убило його. Людське серце зношується, як автомобільна запчастина, але його не можна поміняти за гарантійним талоном.

І так, на війні теж помирають, як і скрізь деінде, на війні теж є смерть – проста, банальна, негероїчна.

Не в бою, не від осколків і не від кулі, а від банального серцевого нападу: це ж треба! – казали одні. От же ж не пощастило, тепер сім'я не отримає грошову компенсацію від держави, краще б усе-таки у бою – казали інші.

Різне тоді говорилося на тому похороні. Люди місили ногами розмоклу весняну глину на цвинтарі і роздратовано зиркали на священника, який пустився берега і, здавалося, затягує церемонію.

Коли перша грудка мокрої і важкої глини вдарила об труну, обдавши холодком усіх присутніх, Микола нахилився до мене. Не знаю, який звук страшніший – коли поруч розривається бомба чи цей ось, сказав він. І потім додав, як експерт у журі на музичному конкурсі: я за цей рік наслухався цього звуку вдосталь, і кожен раз земля б'є об дерево неповторно, це щоразу унікальний за звучанням удар. Не знаю, для чого мені це знання.

Брати і сестри, от і закінчилася земна подорож Романа, сказав священник, обводячи поглядом усіх присутніх. Роман повернувся додому.

Коли мене запитують, яку книжку треба прочитати, щоб зрозуміти війну в Україні, я завжди відповідаю просто – «Іліаду». Бо не існує для нашої цивілізації кращої й повнішої енциклопедії війни, ніж ця древня героїчна поема. Саме в ній зібрані всі сюжетні колізії, різноманіття мотивів, паноптикум персонажів і рольових моделей для героїв наступних століть.

Але яку книжку треба прочитати, щоб зрозуміти життя? Відповідь буде подібною – «Одіссею». Бо чим є наше життя, як не великою мандрівкою в просторі й часі?

Інтерпретувати «Одіссею» можна на всі способи й лади: як пригодницьку історію, як повчальну притчу про повернення додому, як універсальну оповідь про подорож до самого себе, до відкриття себе у собі, як дорогу додому.

Відкритим залишається тільки одне питання – прибуття додому є станом, коли знаходиш гармонію з навколишнім світом, своє місце в ньому? Чи все ж прибуття додому – це закінчення подорожі, закінчення життя, коли глина й дерево створюють неповторний музичний сингл?

Про «Одіссею» можна сказати ще й таке: її цікаво читати, але чи хтось хотів би пережити всі ці випробування й страхиття на власній шкурі?

Нині, коли я пишу ці рядки, триває 411-й день війни. Чотириста одинадцять днів тому ми вирушили з попереднього життя кудись у невідоме; і ще нікуди не прибули. Не знаємо, коли закінчиться війна і знову почнеться мирне життя. Куди ми рухаємося? До скорого закінчення бойових дій чи до початку ще більшої війни, Третьої світової?

Цього ми не знаємо, ми десь у дорозі, в транзиті. Про Україну часто говорять як про країну між, поміж – між сходом і заходом, між Європою й Азією. Наче ми міст. Це гарна метафора, але на практиці вона жахлива – бо на мості не живуть. На мості неможливо жити. Там свищать вітри, там незатишно й холодно. Там постійний протяг. Міст – це спора в дорозі, в транзиті. Але не дім.

Двадцять четвертого лютого 2022 року всі ми, українці, вирушили в найстрашнішу подорож свого життя. Ми знаємо, коли вона почалася, але нам невідомо, коли і як саме вона закінчиться.

Один рік, місяць і чотирнадцять днів лиє дощ над нашим Макондо. Злива така густа, що вже не видно нашого попереднього життя, точки, з якої ми вирушили. Але й невідомо, коли цей дощ закінчиться. Тому ми стоїмо на мості, змокли, скоцюрблені від холоду, що пронизує аж до кісток.

Застиглі, згорьовані, задубілі на цьому протязі Історії, вдивляємося перед себе, щоб побачити в стіні дощу якісь обнадійливі обриси. Щоб закінчити одіссею й розгледіти дім, в який можна нарешті прибути й зігрітися.

Наразі його не видно.

Лютий-квітень 2023 року

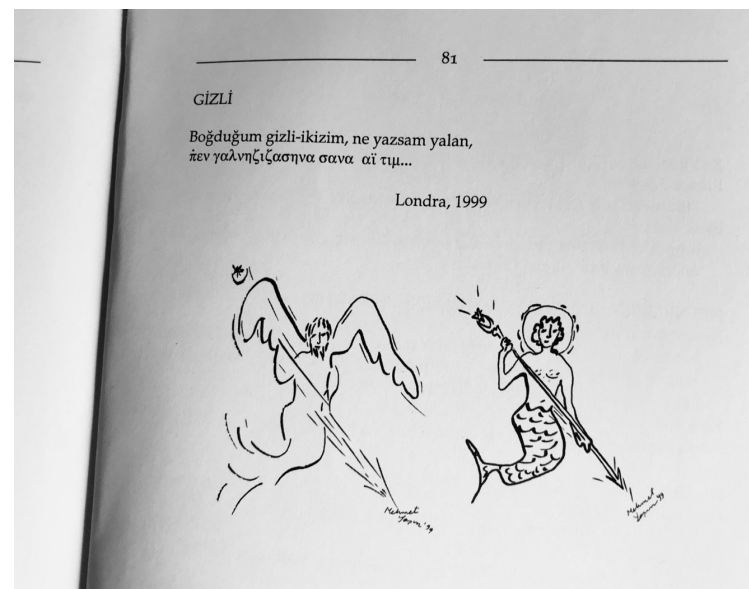

Мехмет Яшин – один із всесвітньо визнаних поетів і авторів сучасної турецької літератури. Його новаторство у турецькій поезії ґрунтується на поєднанні турецької та грецької культур. Автор народився в багатонаціональній нікосійській родині в останній рік британського правління на Кіпрі і в дитинстві пережив міжобщинні конфлікти. У 1976 році після війни на Кіпрі він виїхав до Ту-

реччини. Вивчав політологію, історію, іноземні мови та літератури в університетах Туреччини, Греції та Великої Британії, здобув ступінь доктора філософії. Його перша поетична збірка отримала Академічну поетичну премію в Стамбулі в 1985 році, але вона була заборонена турецькою військовою хунтою, а Мехмет Яшин був депортований із Туреччини у 1986 році за «підривні літературні твори». Він не міг повернутися на Кіпр через турецьку окупацію і виїхав до Британії, де вступив до аспірантури у Центрі візантійсько-османських та сучасних грецьких досліджень Бірмінгемського університету. Викладав порівняльне літературознавство, переклад та сучасну турецьку літературу в турецьких, британських та кіпрських університетах. Опублікував десять поетичних збірок, чотири романи, шість літературознавчих досліджень, есеїв та збірок інтерв'ю. Його твори перекладені двадцять трьома мовами світу. Живе у Греції та Туреччині.

Нашіптані віршосни

Щойно мій брат-близнюк перевернувся уві сні з правого боку на лівий, в якому він потайки говорив зі мною бозна-скільки разів про те, як під час війни згорів наш дім дитинства, то одразу перейшов до іншої сцени сну... Коли я зник з його снів, як привид, він повернувся до того дня тридцять п'ять років тому, коли його депортували зі Стамбула і він опинився в Лондоні посеред вулиці.

ТАЄМНО

Задушений мною таємний близнюче,
Про що б я не писав тепер – безглуздо.
Я належу тільки тобі...*

І одразу ж запитання від пані Ведучої Шоу (В. Ш.) на радіо «Юстон Центр»:

В. Ш.: У цій програмі про письменників у вигнанні, які пережили війну, державний переворот, конфлікт і стали біженцями, ми говоримо з Мехметом Яшином (**М. Я.**), одним із турецьких поетів. Ласкаво просимо, чи можете ви розповісти нам свою особисту історію?

М. Я.: Чесно кажучи, я ніколи не визначав себе як «вигнанця», ніколи не відчував себе таким. Біженство, вигнання – це не ті почуття, які можна відчувати природньо, а щось створене ідеологічним дискурсом: ніби людина внутрішньо належить до певного місця, ідентифікує себе з національною державою чи етнічно-релігійною спільнотою... Ці поняття не тільки підкреслюють твою *чужість* у країні, в яку ти прибув, але вони також передбачають, що одного дня ти повернешся на *батьківщину*. Вони також припускають, що ти є людиною, яка народилася з абсолютною ідентичністю, без гібридності, без схожості з іншими суспільствами, і яка буде жити і помере такою, не зазнаючи змін. Наприклад, оскільки я народився на Кіпрі, де люди розмовляють грецькою, турецькою та англійською мовами, я був знайомий з такими місцями, як Стамбул, Афін

* «Таємний», 1999, Лондон. На караманському (турецька мова, грецький алфавіт) рядок: «я належу лише тобі...» Олівцевий малюнок-печатка: “Ağios Yorgos & Hızır Dede” ve “Ağios Yorgos & Denizoglanı”, Мехмет Яшин.

та Лондон ще до того, як оселився там. Моя бабуся походила з району Золотого Рога старого Стамбула, де мусульмани та християни жили разом. Маю родичів у Лондоні, які є британцями вже невідомо скільки поколінь, і з турецької вони знають лише «akraba akrep» (*пер.* «Як до такого роду, то краще з моста в воду») (сміється), вони не говорять турецькою, та ми ніколи з ними не зустрічалися. Це я до того, що небезпечно робити біологічне та географічне походження вирішальною відправною точкою. Зрештою, після всіх цих подорожей я познайомився з багатьма місцями, яких не знав раніше, місцями, де не маю родинних зв'язків: я не «апатрид» у юридичному сенсі, але культурно «мультипатріот» (закінчує зі сміхом).

В. Ш.: Цікаво... (Пані Ведуча Шоу спочатку вагається, чи варто їй приєднатися до мого двійника і посміятися, але чомусь не робить цього). В одному з ваших старих віршів були такі рядки: «Місцевий-чужий тут, чужий-тутешній там, / дитина, що бовтає ногами в потоці повітря, / немає дому в світі ані для тебе, ані для мене». Цікаво, що для вас є батьківщиною – дім, де ви народилися чи в якому живете? Я зчитую сильне почуття дому у ваших віршах.

М. Я.: Коли ти не можеш знайти повноцінний дім, ти поступово обзаводишся багатьма домівками, навіть якщо до тебе не ставляться нарівні з тими, до кого ставляться як до «природних громадян» через їхнє етнічно-релігійне походження... Гасла Французької революції не були реалізовані, тому що стали рекламними роликами. Під домом я маю на увазі період до і після пожежі...

Саме в той момент, коли він знову повертається в ліжку з лівого боку на правий, радіоінтерв'ю переривається, і мій

близнюк повертається до сцени сну, в якій він розмовляв зі мною. Прокинувшись, він знову забуде, що бачив мене, але я знаю, що він запам'ятає кілька рядків, які злетіли з моїх вуст: він подумає, що вірш, який він відчуває, принесла його Муза, одна з Поетес, що прийшла в образі Мрійниці!

Моєму братові-близнюку, мабуть, треба бути не зовсім притомним, щоб писати ті вірші, які я шепочу. В принципі, все, що він може написати, – то фрагменти з того, що я нашептав йому, коли він перебував у глибокому сні. Ці вірші залишаються в його пам'яті уривчастими образними асоціаціями.

Якби він міг висловити їх словами, вийшла б чудова поема, але він так блукаааає...

(Напевно, це не ти писав, перо і мова не твої.

Бо переплутані в рядках слова, що змалечку чужі...)

З'являються і знов зникають

як діти, що в хованки грають. І неможливо їх знайти,
бо добре сховані вони.

Нікому не спало на думку в собі шукати порятунку.

Не дивлячись дитину бачить. І все тлумачить уві сні.

Відкриті недочитані сторінки,

І в тій же книзі сну стежинки.

Ти на горі. Є озеро поблизу.

Не можеш ти дістатися його. Скільки б не йшов. Місце-полон: Сон.

Хоч би згадати, що треба шукати. Щось.

Блукаєш, шукаєш речі зловісні у в і с н і... *

* «Rüyaperisi (i)», 2006, Cambridge.

&

Цікаво, чи пам'ятає він мене хоча б віддалено? Хоча як можна позбутися думок про свого близнюка? Навить якщо він тебе задушить, твій привид все одно залишиться жити в ньому! Всіх вбито, альбоми спалено дотла, не залишилося жодної людини, жодного знаку, який би нагадував йому про мене. Нас було троє або п'ятеро: наші дороги з ним розійшлися тої ночі, коли наш будинок згорів під час війни. Я піднявся через дах у клубах диму, а він випав з вікна. Він не постраждав, тож Мнемозина хотіла, щоб хтось із нас вижив. Богиня спогадів, мати Муз...

Коли наш будинок спалили під час нальоту солдатів, які виламали двері і засипали його кулями, мій близнюк піднявся з того місця, куди впав, коли викинувся з вікна, і побіг до дороги, побіііііг, але бігав в одному і тому ж місці... Де вже не було дороги.

Перерізав ніж дороги

Враз відрізало і ноги –

Почалось життя без тіла

Відтепер несли нас крила.

Змусили вдягти на спини

Нам трофейні убирання

Від куль залатані вбирання

І ми зі шпильками в серцях

Як привиди в різних місцях.

Скоріше зняти би все з себе
– Але де вбір, що нашим є?
Не було наче і ніколи
Для злодіїв оголеність – наживка
Для наших душ мерзлина – зла домівка.

Єдине, що в нас є, – два білих крила
Зжерла війна всі спогади про нас
Вогонь не пожалів навіть світлини –
Пам'ятки «нас» в минулому житті.

Хоча не пам'ятаємо самі ми,
Деталі раптом згадують про нас:
Як іноді лишаються одними
Дошовики дитячі довгий час
Буває, що намокнемо добряче
Дошовичок у шафі сльози лле. *

Я сподівався, що якщо це будуть перші рядки на першій сторінці його першої книжки віршів, то він зрештою зрозуміє, що це я йому їх прошепотів. Мені пригадалася така сцена – одного разу, коли я одягався перед дзеркалом-шафою, він, обіймаючи мене, сказав: «Виявляється, той, кого я не хотів бачити голим, був моїм близнюком»... Тобто не тому, що в дзеркалах ховаються привиди, а тому, що погляд у дзеркало може допомогти побачити себе справжнього.

* «Heimatlos», 1983, Стамбул.

Проте з цього першого вірша в його першій поетичній книжці минуло вже сорок років, а він і досі не визнає мого існування: він навіть не впізнає мене вже, хоча я часто вхожу в його сни і допоміг йому видати ще дев'ять поетичних книжок, стільки ж, скільки всього Муз. Із відчуттям, що він щось втратив і намагається пригадати, що саме, він кружляє навколо мене, ніби грає у гру «вбий крота». Часто в відчуттях він знаходиться десь між хмарою, яка намагається втекти від бурі, і озером, якому не врятуватися від замерзання при мінусових температурах.

В одному вірші якось уміщаються і місце, звідки він втік, і місце, куди він прибув.

Людина з ім'ям «Мехмет» – мій близнюк. А наша мама з «Британського Кіпру» була, можливо, більш англійкою, ніж пані Ведуча Шоу. Але вона про це не знала. Тому і старалася промовити ретельно кожен літеру та кожне слово, щоб «іноземцю» були зрозумілими її питання:

В. Ш.: Яким чином відчуття еміграції, яке охопило вас після того, як ви покинули рідні місця, відобразилося на ваших роботах?

М. Я.: В моїх творах зараз можна знайти відображення нових поетичних стилів. Але еміграція продовжує залишатися для мене чужим словом. Мені здається, що ті, хто вийшов зі старих космополітичних районів Стамбула та Кіпру, не відчувають нічого подібного, куди б вони не поїхали. Особливо в глобальну епоху, в яку ми живемо, це здається занадто провінційним і есенціалістським. А для молодого покоління, яке належить до кількох мов і культур і живе в кількох країнах одночасно, то взагалі, мабуть, незрозуміло.

(Сміється і продовжує). Коли ми говоримо про «експатріацію», то це більше про дитину, для якої немислимо покинути обійми матері.

&

Через магію власних слів мій брат-близнюк занурюється в інший сон, який часто повторюється: він занадто сильно боїться за власне життя, щоб побачити, що поки він міцно тримає праву руку нашої давно померлої матері, я тримаю ліву...

Я втратив щось. Всередині безрух.
Наче померлого вселився в мене дух
І тінь непережитого життя:
Бульдозерами риють гробовище,
Нехай рятують, мамо, сили вищі!
Не залишай нас, мамо, на стрільбищі,
Мамо о о о !.. *

Куди потрапляє дитина, якій вдається вийти живою з ями смерті?

Я часто задавався питанням. Цікаво, якби я замість того, щоб перетворитися на дим в ніч пожежі, *баб-а-а-а-м* викинувся з вікна, як це зробив мій близнюк... де б я був зараз? Ах-х, звичайно, спочатку мене відправили б до табору

* «Heimatlos», 1983, Стамбул.

біженців, пайки Червоного Хреста, де на мене чекали би черги за молоком, бруд, запалення легенів, уколи пеніциліну, а для якогось лікаря став би чимось в роді: «Будь вдячний, що ти живий, сину мій». Через юний вік мене призначили б на роботу якщо не на фронті, то в цивільній обороні точно: носити поранених до санітарної машини, а мертвих – до накритої брезентом вантажівки.

Тоді було б перемир'я,

ходив би до якоїсь там школи, і мене вчили б, що війна неминуча і треба вбивати тих, хто не такий, як *Ми*. Як і інших учнів, мене включили б до хору, який співав національні гімни, і змусили б дуги в трубу на парадах. Потім настав би підлітковий період, коли я почав би потихеньку забувати дитинство... як раптом почув би крик смерті,

ні, не мамин, я скочив з ліжка від кошмару, посланого бабусею, яка загинула разом з матір'ю, намагаючись захистити її під час солдатської облави.

Таак, той зміїний свист у витоптаній чоботами траві –я, той, хто не буде мовчати.

Мої вірші, як гримуча змія на сонці, написані отруйним язиком

*для тебе. Я тут, щоб укусити вас
за ноги, що біжать на війну. Вбивці! Ви
вбили мою маму!*

*В каламутну ніч у наметі для біженців,
плакала дитина в темряві зітхаючи
ви обрали не чути його голосу*

*від свого дитинства ще нікому не вдавалось втекти
і вам не втекти.*

*Той час настав. Мій віри-кинджал прониже ваші груди
це помста днів мого дитинства
встромиться за вечори без любові за вкрадені без-
турботні ранки
Ехо цього крику, що бере своє начало у мене всередині, бу-
де переслідувати вас
тому ваші руки в крові матері моєї.**

В цій історії не я є померлим... А все через те, що мені треба було пізнати ціну життя краще за мого близнюка, було б краще, якщо б мені вдалося померти, а потім воскреснути. Виходить, я сильніший за мого брата. Зараз всі мертві члени нашої сім'ї це добре знають. Якщо б ми помінялися ролями, і навіть якби я не зміг повністю забути міграцію, що почалася з війни, і тиск, який чинився з метою примусової зміни моєї ідентичності, я б не драматизував це, як мій близнюк, а знайшов би розумну професію, якій би присвятив себе. Я б увійшов у нові кола в іншій країні, створив би професійне резюме, в якому не було б видно травм дитинства, створив би дім і сім'ю.

Добре, але якби виживання за будь-яку ціну було найвищою метою людини, то куди б пішло моє трансформоване «я», якщо б я прожив таке саме життя, яке прожив мій брат-близнюк у своїй згубній спробі зацепитися за життя, тягачись з однієї країни в іншу роками поспіль?

* «Pulsuz Mektur», 1983–1985, Нікосія-Стамбул.

Тепер, коли минуло понад пів століття, я зміг спостерігати згори, де перебувають діти, схожі на мене, але яким нібито вдалося залишитися одночасно і в цьому світі, а не повністю відлетіти на той світ білою хмаринкою, як мені. Знаєте, у привидів, які перетворюються на дим, теж є очі, скажу я вам: хоча вони і йдуть в Нікуди.

Так, вони ідуть в порожнечу, подібно до того Ніку-ди, в якому опинився мій близнюк, що випав з вікна, застрягши в повітрі,

п а д і н н я... довжиною в безкінечність...

І, як птахи, які не летять, навіть якщо їм відчинити клітку, вони сприймають як належне і життя за кордоном, і життя в кордоні свого дому, і приречені на зникнення через фізичний і психологічний терор, який зупиняє час. Не налагодивши постійного життя на рідній землі, котра вже невідомо, чи приходить їм батьківщиною, вони не лише продовжують мандрувати з однієї країни до іншої, але й уникають виходити на вулицю, коли відвідують свої старі домівки.

Якщо в їхні двері стукають, вони негайно вимикають світло, побоюючись, що їх візьмуть у полон солдати лише «за інше походження», або поліція заарештує «за виступи проти нападів на людей іншого походження». Таким чином, вони частіше встановлюють тісніший зв'язок з поламаними речами привидів у будинку, ніж із живими людьми.

Світло в моєму домі – рятувальний обман

Горить у мою відсутність, гаситься, коли я там.

бути кимось іншим доводиться мені. Тут, на стражі,
серед речей-свідків, залишок трьох воєн, однієї пожежі.
кожна дрібниця стоїть наодинці із феею із своєю... чека
чому не була похована з паном вона? дивна мрія така
охопили їх усіх роздуми про долю їхню...

Проте я більше не живу тут.*

Мій близнюк не визнає правду, що навіть коли він не
знаходиться у тій військовій руїні, відремонтованій і відшлі-
фованій, він все одне там же і в е.

Деякі джерела повідомляють, що влада депортувала його,
ув'язнила і конфіскувала його книги через антивоєнну
поезію. Однак жодне джерело не розказує, як він вийшов на
дах і кричав

а а а а а, а потім не міг згадати, що після цього крику
деякий час взагалі не міг вимовити жодного звуку.

&

Тихо сидить у темряві, блукає з кімнати в кімнату, як
привид, торкається предметів жертв пожежі, з якими майже
ототожнює себе, бо намагається згадати щось і про своє «я»,
ні, ні, мене! Тремтіння всередині: а раптом його спогади під-
корені, як вулиця нашого будинку, і підкорення завершене...

Здавалося б, привидам марні всі речі.
Вони пролітають крізь стіни старечі,
і все, що потрібно: щоб їх пам'ятали,
щоб вільно вони скрізь у світі блукали.
Від волі вони не втечуть, не гони.
У сховищі згадок вікують вони.
«Тут я чи там, що їм з цього?» – гадаєш,
З привидом в темі усюди гуляєш.
Пересування їм не до вподоби,

Можеш покликати в привидів злобу.
В них також бувають панічні атаки,

Є власні депресії, травми і страхи,
синдром розлучання, самотності жах.

Душі бояться забути стати

Фото на дзеркалі має блищати.
Хто витиратиме з мотлоху пил,

з посуду, з котрого їв він і пив?

Для привидів важно за всім приглядати,
про милі серцю предмети дбати
І хай не потрібна дрібнота нікому,
Належить вона врешті духу старому.

* «Gizli İzler (i) ve (iii)», 1997, Лондон-Афіні-Нікосія.

Осягнення хочемо часто в житті

Для цього потрібно свій дух берегти.

Найперше – свій привид дитинства зрости. *

Якщо ви запитаете: «Як ваш близнюк може продовжувати писати вірші, якщо він перетворився на без'язикову істоту?», я відповім: «Поезія – це більше, ніж мова»: це як кохатися з незнайомкою уві сні.

У будь-якому випадку нам краще дочекатися ночі, коли я зможу увійти і в ваші сні в образі Святого Йоргоса, як я робив своєму близнюкові, бо так буде легше прошепотіти ці таємничі поетичні твори. Ось ці рядки, наприклад, виділені курсивом – це те, що йому диктував я. Якимось чином він запам'ятав їх дослівно, але не зміг зрозуміти, що саме вони означають, тому і виділив їх курсивом:

[Я все ще тут... але де саме?]

*«Душею іноді принцеса я» враз можу стати аж «героєм»,
А потім раптом неспокоєм стаю «драконом» я настроєм.*

*Якщо страховисько убити, перетворюсь на нього сам
Щоб вицерьт могуттям володіти,
віддатись треба небесам.*

* «Nayalet Bakıcısı», 2009, Нікосія.

Все намальоване – це я: принцеса, вежа золотиста,
безстрашний лицар, змії, долина болотиста...
спис, фарфірський гармонь і невидимий телефон.
Для когось я – порожній стіл,

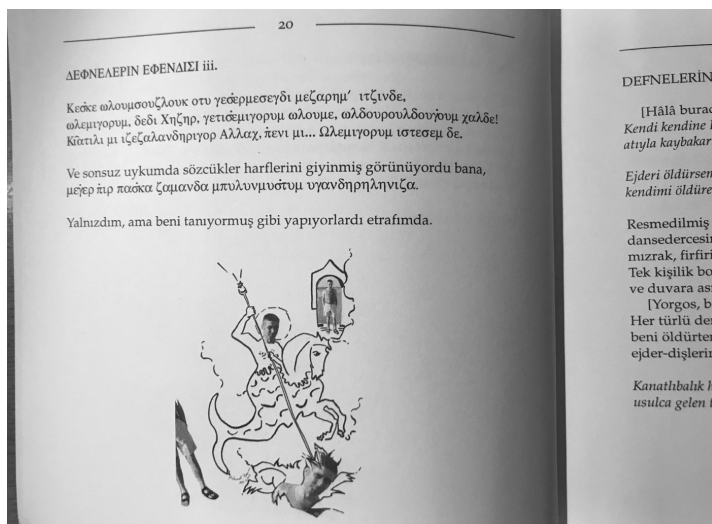
книжкова полиця з казками,
і вірш, підписаний між діл, і рамка,
що висить роками.

[Йоргосе, я – той вірш з нізвідки...]
Контролю непідвладний, наче смерть
якого злий король не знищить вдруге,
з дракон-зубів здобув життя і честь, якому подарунок
волі – смерть

*З примарами крилатих риб танцюємо в повітрі
Тихе море накриває запах лавра у воді.
[Я в зніяці, я – збентежа, ніяковість в мені, як я в тобі].*

*Вливається в Ніл Всесвіт, в заповнену душами зелену
порожнечу
Я – чоловіко-мавка із втраченим тілом, із язиком за-
мість хвоста.**

* «Defnelerin Efendisi (iv)» 1999–2000, Бетхелем-Антак'я – село Карор / Верхній Ніл – Олександрія, Лондон.

ВОЛОДАР ЛАВРІВ ІІІ

Аби тільки трава безсмертя не виросла на моїй могилі.

«Не вмирається, – скаржиться Хідр, – як вбитому померти!»

Кого наказує Аллах, мене чи вбивцю... розкрийте «недосмерті» таємницю.

У вічному моєму сні були у літери одягнені слова,

Прокинувся і зрозумів, що знову в часі мандрував.

Я був один, навколо всі вдавали, що знали мене або пам'ятали.*

* «Defnelerin Efendisi (iii)», 1999–2000, Бетхелем-Антак'я – село Карор / Верхній Ніл – Олександрія, Лондон. На караманському (турецька мова, грецький алфавіт): «Я б хотів, щоб у моїй могилі не росла трава безсмертя... Я не можу померти, – сказав Хізир, – я не можу досягти смерті, навіть якщо мене вбили... Бог карає вбивцю чи мене... Я не можу померти, навіть якщо

&

Я ледве можу вибратися з печери снів, оскільки насправді це мій дух у потойбічному світі, яким заволодів Святий Йоргос. Тіло мого вцілілого близнюка ходить без зупинки туди-сюди. Сторонні думають, що він робить розумні успіхи. Але яке раціональне пояснення його постійному поверненню до тієї бархани, дірки від куль якої не можна закрити, скільки б разів ти не намагався?

Може, він ходить так колом через те, що шукає на мене? Може, він відчуває провину за те, що не зміг запобігти моєму зникненню? Це було б поясненням тому, що він стер мене зі своєї пам'яті так само, як стер грецьку мову... Так ось чому вірш приходить до нього уві сні, де йому не треба виправляти мову, і тааааак, це завдяки мені.

Язык мій змінили, «Вавилон – це дитячість», – сказали.

«Гела» – перше слово, яким я тебе назвав, не йди, Гела...

Єдина можливість покликати турко-грецьких дітей

Однаковим для всіх за значенням словом: Κελα!

У своїх книгах він використовує гібридні мови, діалекти та алфавіти, які вже ніхто не розуміє і які дуже важко читати, тому що вони переплетені, очевидно, з наміром встановити контакт зі старими привидами. Він знає, що вони проявлять до нього розуміння і співчуття. І цей будинок для нього більше час, ніж простір...

захочу... Якби мене знайшли в інший час, коли я Прокинувся». Вугілля та фотоколлаж-візерунок: «Agiōs Yorgos & Ejderha & Prensēs», Мехмет Яшин.

Контур на стіні від знятого годинника:

«безчасним» залишився дерев'яний стіл

І стерті пилом всі відбитки пальців і не тільки

Я так шукав ключі, куди ж вони поділись

В поштовій скриньці іржавів замок

Зубні протези жіночки старої живуть у домі

Зі сном її тяжким

І ця друкарська машинка, на якій мій батько написав свої перші вірші, цей будинок, в якому моя мати і вперше закохалася, і померла, був захоплений ворогами на кожній війні, він пережив і розстріл, і спалення; було розграбовано мамине придане, що ховалося в османській скрині – дзеркала, що бачили усіх жінок у родині і оголеними, і в паранджі... Зав'яли всі квіти, хоча у домі й досі можна почути аромат диких рожевих плющових троянд – колись моя прабабуся ховала їх у білі мереживні чохла. Маленький привид, що повертається на місце, де його вбили, бачить довгі мовчазні тіні зрубаних кипарисів – і тепер всі мешканці цього будинку – божевільні: вони дивляться на північ через фотографії, які дзвенять від сміху чоловіка у фесці, котрий вже і сам не пам'ятає, чого він так сміється, але продовжує дивитися на тебе крізь скло рамки. Тим часом будинок розмірковує над тим, чому ті, хто вбив усе, що йому належало,

залишили його живим – раптом загоряється світло в дитячій кімнаті, куди за викликанням зійшов цей вірш

Мертвий дім, Мертвий дім, Мертвий дім

*Нічого не здатне мене привести
до тебе, крім віршів незримі мости. **

Коли я вперше прочитав його вірш, в якому згадувалися всі, кого проковтнуло полум'я війни, від наших батьків до бабусь і дідусів та інших жінок, які пройшли через наш дім, але жодним словом не згадувався я, то не зміг втримати себе і заплакав. Напевно, я ридав через сум від спогадів про наше довоєнне життя, але ж він не додав про мене жодного слова у вірші, які шепотів йому я! З іншого боку, я намагався знайти розраду, кажучи собі: «Насправді, це неважливо, бо, навіть якщо він мене не пам'ятає, цей вірш, все одно – я». Звичайно, ці епізоди плачу відбувалися уві сні.

Я відчуваю інколи, що плачу уві сні.
Але не розумію, що причина тому?
Стирає пам'ять ранок мари напівісні.
Розплющу очі – спалах – пусто знову.
Газетні заголовки... вічний вірш...
Застряг у пам'яті, кричу, але німий.
кличе поезія, *п о з і ю я к л и ч у* і не більш...
Вертають часом сни мене в дитинство

* «Ölü Ev», 1988, Неаполіс/Нікосія.

Війни немає там, і живі предки
 Усе, що знав з малеча особисто...
 Стоїть, хоч я до всіх давно далекий.
 А потім враз у сні беру і мчу
 Кудись *л е ч у , л е ч у*, лечу.
 Не можу зрозуміти я: де я,
 Місто яке, кімната, що за ліжко.
 в який бік повернутися обличчям
 якою мовою гуторити з величчям
 Я плутаю навіть птахів в польоті:
 Чи голуб то, чи жайворонок був
 Це ластівка, здається, на видноті,
 на ганку дома в Неаполісі збагнув...
 [я сказав *д о м а ?*]
 Я відчуваю іноді, що плачу уві сні.*

&

Я часто задавався питанням: нашіптуючи йому ці вірші, чи несу я відповідальність за те, що сталося з ним, починаючи з його двадцятирічного віку. Чи хотів я, щоб він оплакував мене вічно, або чи намагався примусити його пам'ять згадати мене через вірші, які я шепотів йому, чи може я мав намір помститися?..

Коли я кажу «що сталося з ним», я маю на увазі звичне, настільки, що це стало ганебним утиском, з яким стикаються

* «Kırlangıç», титри: «дуже старе, місце і дату не можу згадати».

інші поети і письменники світу, які кажуть: «Вбиваючи тих, хто не схожий на вас, ви не герої, ви лише вбивці!»: – наслідки *перемоги* масової істерії *немитих* мас, підігрітої промовами про батьківщину-націю-релігію-прапор... Завоювання історії звичайним злом, яке голосує за культуру ненависті, що не залишає місця для дружби чи любові...

Став поетом – не стало часу для кохання
 Кохався за хвилини у пивницях
 Турецько-еленський кордон. Чекання.
 Змінила все траса «Е-5», путь-руйнівниця.
 Історію закликав на дуель, і ВБІВ
 Читала решта вже мене за завтра.
 Всі сьогодні я вчора прожив*

Звинувачення у «зраді», які призвели до ув'язнення, катування, депортації, вбивств багатьох письменників і письменниць із застосуванням найпримітивнішої риторики і насильницьких методів...

Ось, «Свідectво про зраду!». Нудить.
 Від Баха теж. Нова приваба – блюз.
 Читаю Ніцше, бо поїду з глузду.
 Знайшов навіть в самотності я плюс...
 Вбили за любов, за дружбу вбили,
 НЕ ПОБОРОЛИ ДУХ – ОСНОВ ОСНОВУ
 І хай до ранку вірші не дожили

* «Coca-Cola Coke», 1987–1988, Лондон.

писав їх потім знов я, знов і знову.
нічого.*

Куди ще, крім в «нічого», можна піти? Може, все, чим ми наділені, є частиною нескінченої подорожі? Можливо, моменти твого «існування» під час написання твору – це єдиний проміжок часу, який здатний перенести поета з «нічого» в «усе»?

Саме я сказав СТОП своєму близнюкові, який почав боротися з політикою реального світу, щоб відповісти на анахронічні і в той час абсурдні звинувачення можновладців, які мали владу і ще одну владу під назвою «опозиція» в своїх руках. І того разу це було не пошепки, а великими літерами, які я написав у його сні: «НІЧОГО НЕ ВАРТО БУТИ ПОЧУТИМ, ОКРІМ ПОЕЗІЇ».

У будь-якому разі, часто ти не будеш знати де сховатися, Поезія – вірний притулок.

У той момент, коли ти відповіси на їхні звинувачення, ти створиш позалітературну долю, яку політичні гнобителі ніколи не змогли б дати поетам самотійно: твою долю, твоєю власною мовою. Таким чином, оскільки ти визначиш себе відповідно до них, ти допоможеш їм звести твою поезію до повсякденної політики. А ще краще, повертайся до своїх мрій, брате.

Подолаймо барикади цього світу, що належать тим, хто може вигадати виправдання для кожного злочину проти людства, і пройдемо далі, щоб існувати, як привиди».

* «Coca-Cola Coke (продовження)», 1987–1988, Лондон.

Я повернусь додому привидам тепер.
З дзеркал тьмяних. Нема багато часу.
Зоряне світло – за вікном етер –
За шторами транслює дім прикрасу,
Книжкова шафа в простирадлі. Витру пил
із фотографій. Ось, дихнув на скло.
Ангели помсти дому з численними німими язиками
Беруть «писати» обіцянку з всіх, хто йде в житло.
(Навіть з війни. З всього національного. І мови).
Як буси з слів хай сиплеться пил мурашиний –
нафталін. Підлогу мию, двері тої будови
я зачинивши розчиняюсь, знов невидний.
Я – привид... Котрого не вбити.*

І хоча він постійно повторює: «Мене не вбити», він не припиняє писати про смерть. З кожною новиною про війну повторюється наліт на будинок нашого дитинства в Нікосії. Нещодавно ракети, випущені по Одесі, розірвалися в будинку в Афінах, де він зараз живе.

Η Οδησός βομβαρδίζεται “προσωρινά”, κι εγώ το ίδιο.
Θυμάσαι; Ο πόλεμος στη χώρα μας ήταν επίσης “προσωρινός”,
ama savaşın geçmesini beklerken ömrüm geçti.
Οπως έλεγε ο παππούς μου, “Ουδέν μονιμότερον του προσωρινού” —

Κάποιος να με πάει στη Σαντορίνη τώρα, προσωρινά φυσικά.**

* «Bir Hayalet», 1997, Нікосія–Лондон.

** «Κάποιος να με πάει στη Σαντορίνη», 2022, Афіни. Назва та рядки грецькою мовою: «Хто-небудь, візьміть мене на Санторіні» (Καίσις на me paі sti

Заберіть мене на Санторіні.

Одесу бомблять «тимчасово», як мене.

Пам'ятаєш? Була вже війна «тимчасова» в нас вдома,

Чекав все життя, що вона ось промине.

Дідусь говорив: «Тимчасове – постійне».

Хто-небудь, візьміть мене на Санторіні,

на тимчасово, звичайно, негайно. (17)

І в ту мить, коли він виходить із дверей свого сну зі словами: «Я втечу на Санторіні, тут все кам'яне, не гине», він потрапляє в студію центрального радіо «Юстон».

&

В. Ш.: Ви повернулися до дому, куди емігрували під час першої війни на Кіпрі, через десять років, вже під час другої війни. Ваше позабатьківщинне життя в Лондоні почалося набагато пізніше, коли вас депортували зі Стамбула, чи не так?

М. Я.: Я ніколи більше не зміг у справжньому сенсі повернутися до рідної Нікосії. Вулиця, де стоїть наш старий

Santorini).// «Одесу бомбардують «тимчасово», і мене теж» (I Odissos vumvardizatai 'prosorina', ke ego to idio.) / «Пам'ятаєш? Війна в нашому рідному місті теж була «тимчасовою». (Thymasai? O polemos stin hora mas itan episis 'proserinos,')/(...)/ «Мій дідусь казав: «Ніщо не є таким постійним, як тимчасово». (Opos elege o rappus mou, 'Ouden ponimoteron tou prosorinou' -) / «Відвезіть мене на Санторіні прямо зараз, тимчасово, звичайно». (Karios na me pai sti Santorini tora, prosorina fisika.)

будинок для мене як чужина порівняно з тою, де я жив у Лондоні. Є письменники, які тривалий час жили в інших країнах, тому відчувають відчуження від свого місця народження. На відміну від них, моє місце народження було відчужене від мене, тому що воно було колонізоване іншою країною. Відбулося багато різких і швидких культурних змін, які я не до кінця розумію. Будинки сусідів грецького та вірменського походження, вигнаних під час війни, були віддані поселенцям, присланим з бідніших частин Туреччини. Деякі зі старих сусідів загинули в боях і були поховані на порозі. Зараз є невеличка частина населення, що живе в таких будинках: безпорадно, або егоїстично, не бачучи в цьому моральної проблеми. Це місце тепер належить іншим, з їхньою мовою і стилем, релігійним поклонінням, гендерними ролями і багатьма іншими формами соціальної поведінки. Мою ситуацію не можна описати так, як ви приблизно сказали: «Коли ти в Стамбулі, ти на своїй землі, де панує твоя рідна мова, в Нікосії ти на своїй батьківщині, вдома, а в Лондоні ти бездомний». Це так не працює.

В. Ш.: Після того як ви стали жертвою воєн на Кіпрі, ваші книги були піддані цензурі в Туреччині, вас заарештували, і ви стали там жертвою репресивного режиму. Те, що ви живете у Великій Британії як співробітник університету, а не як шукач притулку, не змінює цих фактів, які так само відображені й у вашій поезії. Чи можна сказати, що багатомовність допомогла і допомагає вам адаптуватися?

М. Я.: Я не вважаю себе жертвою. Через своє культурне походження я не підпадаю під категорію «жертва»

(сміється). Варто запитати, чому до людей, які мали тяжку долю, звертаються як до потерпілого. Якщо говорити від себе, то оскільки я, через свою ідентичність поета-письменника, є людиною зі світу літератури та культури, діалог зі мною, має будуватися через мої книги. Емпатія, заснована на жалості та оплакуванні жертв війни та насильства, відтворює їхню віктимізацію. Так само як представлення тих, хто зазнає цензури у своїх мовах, в антології під назвою «Вибір цензурованих письменників» мовами світу робить їх ще більш цензурованими... Маю підозри, що роботу з витіснення письменників-дисидентів з літератури, яку не вдалося зробити репресивним силам, виконують літературні інституції з дискурсами «вигнання, еміграції, жертвовності», які знаходять місце в літературі навіть в епоху глобалізації, з добрими намірами солідарності з пригнобленими письменниками, але які можуть призвести до протилежних результатів (знову починає сміятися), тому це дещо трагікомічні ситуації.

У цей момент радіоінтерв'ю мій брат-близнюк робить паузу із застиглою посмішкою на обличчі: «Пані ведуча, щоб не збити вас з пантелику... Я не “багатомовний”, як ви думаєте, я, навпаки – “небагатомовний”, і мова, якою я пишу, є моєю “мачухомовою”».

Він хотів додати: «Знаєте, відколи я приїхав до Лондона, мовами моїх снів вже були не тільки турецька та грецька, але й англійська. Наприклад, зараз я відчуваю себе лунатиком, що бачить тебе наскрізь, коли ти стоїш за прозорою шторкою для душу», – але не став цього говорити.

You can tell by the way she moves her curly hair
whether she is in a good mood or not –
Not. Не знаю свій наступний крок.
Ходи по місяцю і не чіпай нічого,
Предмети в черзі, щоб зламатися. You too
have to be brave now, no, you don't need to be...
Call your double to play
this role. Невивчений, він встиг піти,
занадто ставишся серйозно ти до слова –
дивись уважно, не спіткнись. Behind the plastic curtains
two shadows showering, shrinking bellies,
hearts, legs... Вмить змінюються форми, ми
як в грі тіней shivering giant shapes
all of a sudden переривається води звук... Замовчи
слова для того, щоб текти –
Bodies are wet but the soul
dried up в порожньому домі. Нема цвірінькання
птахів, м о в и , я к у п р о к о в т н у л а з м і я . *

Ш ш ш ш ш ...

В. Ш.: Шановні слухачі, ми йдемо на рекламну паузу, будь ласка, залишайтеся з нами.

* «De-Composition», 2008, Cambridge. Англійська назва та рядки: «Занепад // По тому, як вона ворухить хвилястим волоссям, можна сказати, чи в доброму вона настрої, чи в поганому, чи не в поганому... // Ти теж маєш діяти сміливо, ні, не треба, поклич свого дублера на цю роль... // За пластиковою завісою / дві тіні обливають, тягнуть і стискають талії, серця, ноги... // Величезні тіні тремтять / якимось раптово... // Тіла мокрі, а душі / сухі...».

Скільки б разів я не казав йому уві сні: «До біса це все», він все одно поки сидить у радіостудії і чекає, коли його знову підключать до програми, читає всілякі дискредитаційні новини про себе в турецьких, грецьких та англійських газетах. І якби я сьогодні уві сні дорікнув своєму близнюкові, він відповів би: «Я використовував свій час із максимальною користю».

І чим довше він читає, тим більше стає невпевненим, що з цього він дійсно прожив, а що не прожив, якщо це справді відбувалося з ним, то в якій країні і як саме. Те, *Ким* він є, а ким не є, завжди визначається іншими в рамках того, що робить його відмінним від них. Оскільки ідентичність мого близнюка змінюється від місця до місця, час від часу, то нові місце і ситуація, в які він потрапляє, змінюються так само, як і старі місце і ситуація, які він залишив.

Поклали нас живими в труну

Ми – порожні в'їзні картки летимо з країни в країну:

Country of residence – Немає.

The address on arrival – Немає.

Nationality – Немає.

Як будинок, незруйнований війною.

Я – недоформована руїна.

без фарби, без віконниць і без світла...

Шукаю я гармонії у світі.*

* «Heimatlos», 1983, Стамбул. Англійські вірші «Країна проживання// Адреса призначення// Громадянство».

Яким чином йому довести на паспортному контролі, що несумісні дані належать одній особі? У його старому паспорті, визнаному на міжнародному рівні, прізвище «Озкер» – це прізвище його батька. Це ім'я використовується лише в кіпрській турецькій мові, і має б починатися з крапками над «О» (Ö). На банківській квитанції, яку він мав пред'явити на митниці, це ім'я пишеться по-іншому – «Оскар». Розділ “Name – Surname” написано грецьким алфавітом поруч з англійським. На задньому плані – хрест Святого Йорго-са... Після окупації, коли всім давали прізвища турецькою мовою, «Яшин», що є чимось на кшталт прізвища з боку батька російською, українською, їдишем, що означає «Яків-син» (Яшин / 'אשׁרן), записували з пунктирною «ш»- “s” (ş) і непунктирною «і» (i), якої немає в англійському алфавіті. Його місце народження тепер не «Неаполь-Нікосія» або «Νεάπολη-Λευκωσία», а «Єнішехір-Лефкоша». Квиток на літак був виданий згідно з цими новими документами.

За таких умов, коли він не міг поставити галочку навпроти потрібного варіанта в анкеті про те, *Хто* він, яку роздавала стюардеса в літаку, як він міг бути впевненим у тому, ким були його попутники? Наприклад, жінка, з якою він займався сексом у готелі, де ввечері зупиняються транзитні пасажери, могла б бути розвідницею. Або чоловік на сусідньому сидінні, коліна якого торкаючись «фліртують» із його колінами під час польоту, міг би бути агентом Департаменту спеціальних операцій. Цікаво, в інтересах якої країни би він працював?

«Пф, хай буде ким завгодно, аби тільки я не спав сьогодні один!».

Перед центральним радіо Юстона
Стоїть життя моє неподалік кордону
автобусна зупинка повна-пуста
повз проїжджають, а мені не густо
чи йде автобус, на який чекав.

Прийшов би і мене забрав
І світлом у моєму домі став.
дверима, що давно шукав,
щоб коли стукав відчиняв,
І завжди би до себе брав.

*Мені блимають червоні вогні: £3 за вхід, найновіші вір-
ші тільки на цій сцені, емігрантські світанки, емігрантські
заходи сонця, великі подорожі-подорожі, кохання після ДТП,
вина Афродіти, Отелло, Гермеса, дві книжки з великою кіль-
кістю закусок за 7 фунтів, не пропустіть «Нашого улюбле-
ного поета», все це за 10 фунтів і все це наодинці.*

Неначе коміксів герой.
В газетах стежу за собою.
щоб дізнаватись мати змогу
що вчора наробив з порога,
що знов наговорив.

Бруднюся я від слів кохання
із власно писаних віршів,
«Що думаєш про повертання?»

Про тебе думаю. Далі без слів,
Про що би не спитали. *

Цього разу я не буду йому нічого шепотіти, щоб йому
було легше відповідати на запитання. Подивимось, як він
сам впорається з журналістами... Йому завжди було важко
пояснювати в радіоінтерв'ю тему, яку можна відчутти лише
приливними уривками поезії.

Перед тим як увімкнути мікрофон, пані ведуча тихо по-
передила: «У нас залишилося мало часу, поговорімо про те,
до чого привела вся ця ваша історія».

Скільки б ми з вами не говорили про те, що призначен-
ням мого двійника, який існує в п о д и х у повітря, у п о т о ц і
води, є шматок землі або принаймні відчутний стан речей,
на який людина може нарешті ступити, все марно.

&

В. Ш.: В одному зі своїх віршів наш гість поет Мехмет
Яшин пише: «Встаєш і дивишся в Книгу тлумачень / роз-
шифрувати так хочеться сни / в ліжку, де спиш ти один...
Ніби є хтось/ той, хто у снах твоїх дивиться сни». І наш ефір
продовжується ще одним віршем, який так само важко роз-
гадати... Сподіваємось, що, відповідаючи на дзвінки слуха-
чів, наш гість допоможе розгадати і його вірш, який сам за-
раз прочитає, і таємницю сновидінь.

* «Hayatım Duruyor Sınırdışında», 1987, Лондон.

Безнадійно... намагатися звільнити дух дитинства
з розграбованих і спалених кімнат

Кажеш, що не з цього дух твій місця

В вірші безлад – кораблю йти навздогад.

Щось невиразне не губиться ніколи
Щось палаюче, палкий дитинства час.

Як почути хор життя за світом мертвих,
Хміль у кипарисах чи жука.
Я вмирав, здається, моя фее.

Я вмирав, Музо моя любка.

Безнадійний... це не світ, а ти – нікчемний
Невдоволений самим, що сам не свій.

Двері дзеркала колише цілоденно.
Загадкова шафа таїн, мрій

Знов стара розчісує волосся,
запах цей наповнює весь дім.

Мріяння.

Уява не здається, люди розчиняються, утім.

Блиск піску, і дзеркала від шафи,
шум водички з перламутром хвиль
ящірка коричнева біжала.

Саме та, що з світу божевіль.

Уві сні ти звеш її «Мішаро».

Відчайдушний... роздивились дзеркала
Таємниці одне одного у себе.

В них секретів більше ніж в віршах
Більш, ніж діток, що вже не згадати.
Як в розірваних війною аркушах
Згадки р о з л і т а ю т ь с я щомиті. . .

*Квітка, що улюблена? Нарцис.
Колір? Знаю я. Світло-блакитний.
А куди б поїхати хотів? (завис)*

Кажеш, що насправді ти не звідти.

Якби було місце, де би жив...
ні... (Дитинства дім згорів).

Коли кличеш ти себе мовою мами мертвої
То знай, це сни. Сні-мрії, де кораблі білі.

одні й ті самі... кораблі... білі...

Кораблі-хмари, кораблі-хмари,
кораблі-хмари, білі хмари...*

В. Ш.: Перше запитання від Юена з Абердина: «Якщо чесно, я не зрозумів, яку країну представляє сьогодні наш поет, і до якої національної літератури належать його книги». Зрештою, він хоче знати, якої літературної позиції ви досягли.

М. Я.: Оскільки література стиснута до монокраїнної, монокультурної, мононаціональної структури, нав'язаної національними державами, не лише Юен, а й поетичні канони мають труднощі в розумінні ситуації поетів, які стоять у множині місць. Якщо проаналізувати тисячолітню історію, то література не є одномовною, навіть однодіалектною. Оскільки мова є культурним феноменом, переклад може бути необхідним між різними суспільствами, які нібито розмовляють однією рідною мовою. Коли світ літератури відходить від об'єднавчого централізму епохи націоналізму, чи можна дати остаточну й однозначну відповідь?

В. Ш.: Але, напевно, у вас є більш чіткий меседж для наших слухачів...

М. Я.: У цій подорожі все плюралізується і змінюється, і ми продовжуємо пам'ятати наші старі життя, як чийсь інший, в той час як ми відкриваємося для нового, в тому числі нового життєвого досвіду. Таким чином, наші мертві двійники множаться і множаться, а разом з ними і сні, які вони

* «Ümitsiz Zamanlar, Kumral Bir Kertenkele, Hayal», 1994-1995, Анкара-Стамбул-Нікосія. Мішаро: ящериця на кіпрському турецькому.

нам посилають... Гм (сміється), непогана ситуація з точки зору *ars poetica*.

В. Ш.: (приєднуючись до сміху гостя), відповідь з жартом, здається.

М. Я.: Нехай наші слова будуть змішані з чорним гумором, щоб мої вірші не сходили на вас, як нічний кошмар...

В. Ш.: Те, що ви називаєте своїми віршами, – це ваша історія життя.

М. Я.: Може, навпаки, моя історія життя – це тепер мої вірші.

Я схвилюваний його останньою відповіддю, яка дає мені надію, що ми з моїм близнюком нарешті возз'єднаємося... Дозвольте мені повернутися в ніч нашої розлуки, коли почалася пожежа, і прошепотіти ОСТАННІЙ РЯДОК, щоб ми могли поговорити про те, чи можна вважати нещастя, які нас спіткали, шансом створити новий вірш, до якого прихильно ставляться Музи, і, таким чином, чи може наша життєва історія початися заново: слід зазначити, що для мистецтва поезії більш доречно продовжити нашу розмову уві сні.

(Спочатку підпалили спальню) від дерев'яних дощок на підлозі,

до люстри кришталевої на стелі – згоріло все.
лежак зламався, палали одяг і тканини,
які не вдалося віддати в іменини,
дерев'яні ліжко й шафа сильно обгоріли
дзеркальна шафа, скло настінних фотографій, рамки –
все розбито.

Дитини знищили світлину, яку не зжерло навіть полу-
міння.

(Спочатку підпалили спальню) згоріли дошки на підлозі,

Дитини фото не згоріло, його розбито.

І той р о з б и т и й хлопець – я, що в списку зниклих.

Шукає він своє ім'я, і все, що звикле,

щоб возз'єднатися з собою.

У серці 1000 разів він вдячний Богу:

Я радий, що я загубився, я радий, що не зупинився, і що
сьогодні я не є один... *

З турецької переклала Ельмаз Кірімлі

* «Kağıtlar Listesi». Виноска у книзі віршів: «Відредаговано як вірш із «Книги втрат і пошкоджень майна» моєї матері А. С. Іпзізаде від 10–20 січня 1964 року, яку вона зберігала в лікарні перед смертю, щоб передати Місії допомоги ООН для її будинку, який був розграбований і спалений під час Кризового Різдва 1963 року» (Лондон, 1999).

Біргюль Огуз народилася 1981 року в Стамбулі. Вивчала порівняльне літературознавство та культурологію в Стамбульському університеті Білгі. У 2006 році також навчалася в Единбурзькому університеті. Зараз працює над докторською дисертацією з англійської літератури в Університеті Богазічі, а також викладає літературу в Академії Мода Сахнесі та Академії Назима

Хікмета в Стамбулі. На сьогодні опублікувала три художні твори: *Fasulyenin Bildiği* (2007), *Nah* (2012) та *İstasyon* (2020). У 2014 році отримала Літературну премію Європейського Союзу. У 2015 році брала участь в осінній резиденції Міжнародної письменницької програми в Університеті Айови в Айова-Сіті, штат Айова.

*

Кохання моє, я на межі. Ми днями в дорозі. Додо каже, що кордон нам вдасться пройти всього за декілька днів. Інші так не думають. Деякі вважають, що це може зайняти один-два тижні. Єдине, в чому всі погоджуються, так це те, що Додо – милий дурень. Вночі мені не вдалося себе стримати і, мабуть, всі почули мій голос в темряві: «Додо – не дурень!». Хоча може бути ним, коли схоче.

*

День третій. Починають відвідувати думки, що ми не на тому кордоні. Група людей, що не бажала марнувати час залишаючись на місці, вдень кудись вирушила. Не минуло і двох годин, як спочатку повернулася маленька дівчинка. Додо вирішив її пригостити і дав їй миску каші з машу. По ночах спека продовжувала докучати. Це нікому не заважало. Додо, так само як і я, любив спати на відкритому повітрі. Тому нам було добре. Нескінчений луг. Неосяжне небо. Додо

знаходить тутешнє світло схожим з нашим тамошнім. Хоча він робить ці порівняння скрізь і в усьому. Насправді, згадує він не охоче. Сьогодні нам вдалося знайти кілька стиглих інжирів на дереві. На моє: «Зараз вересень», Додо продовжував наполягати, що листопад. На завтра ми запланували прати білизну в ванній гуртожитку. Якщо чесно, так набридла ця машова каша.

*

Підійшла ще одна група. Вони дійшли пішки із самої залізниці. Добряче втомлені. Розгублені. Добиралися чотирма поїздами. Сотні кілометрів лежачи на спині на висоті тридцять сантиметрів від землі. Так майже в унісон, кажуть всі, хто доходить. І ми слухаємо не стриваючи... Поблизу немає залізниці. І далеко її так само немає. Тому ніхто з них не добрався сюди поїздом. До речі, і тип в нас однаковий. Неначе прибульці з якогось минулого або майбутнього століття. Повітря, вітер, вода, сіль, земля в якийсь момент роблять всіх нас схожими одне на одного. Розчісуємо волосся пальцями. Витираємо зворотною частиною долоні ніс, внутрішньою стороною зап'ястя – сльози. Розмовляємо уві сні. Коли ми крокуємо у будь-якому напрямку, наші голови завжди трохи нахилені набік, і ми завжди дивимося вгору, ніби хтось м'якесеньким голосом розповідає нам цікаву історію. Не можемо втримати себе, щоб не зірвати кущі, які попадають до нашого зору. Не можемо жити без порядку, чистоти і аксіомних спогадів. Всі ми пахнемо сажею, а наш літній одяг

майже не відрізняється від зимового: щільно сплетені бавовняні речі, вовняні лахміття ручної в'язки.

*

Моє серденько, море – звичайно, єдиний шлях сюди.

Ми увійшли через великий люк у величезному, вкритому смолою корпусі корабля. Після нас він одразу зачинився. Вода піднялася і відірвала корабель від землі. Корабель пішов по воді, якої ставало все більше і більше. Перші декілька днів об корабель знизу щось постійно терлося. Спочатку, напевно, це були величезні кущі. Потім – крони дерев. А згодом – дахи будинків. Одного разу ми пройшли над гірською вершиною. Вода продовжувала прибувати. І через деякий час об корабель знизу вже нічого не терлося. Перші дні ми з Додо весь час блювали, про сон навіть не мріялося. В один момент нас знову змудило, але цього разу вдалося попити трохи води і навіть заснути. Іншого дня ми поїли смаженого нуту, випили води і потім весь час мовчали. Ми зрозуміли, що довго тут не протягнемо, коли раптом вода стала активнішою. Холод і сирість, якщо не це, то гігантські хвилі, кам'яний кишечник і страх... Вода заспокоїлася... Можливо, зможемо протриматися тут ще деякий час. Нарешті вдається розплющити очі. Те, що ми побачили, не дуже нас вразило: інші пасажери так само, як і ми, їдять нут, не порушаючи мовчання. Іншого разу у Додо була температура, і він попросив мене відчинити вікно, тож мені довелося вдавати, що там справді є вікно і «відчинити» його. Іноді ми

грали в «короля бігунів», іноді – в піночле. Якось Додо запитав мене, чи пам'ятаю я звук континентів, що розсувалися, коли ми були дітьми. Бувало, і Додо доводилося відповідати на мої питання. Наприклад, чи пам'ятає він звук метеорів, що виривалися з темряви і падали раптово на наші голови прохолодними вечорами. Одного дня нам здавалося, що щось знову треться об корабель знизу. Пройшов час, і вода стала неспокійною, ми почули вітер. Щось сильно терлося об корабель знизу. Гірська вершина, – здогадався Додо. А мені здалося, що ні: Ні, дах. – Крона дерева, – відповів Додо. – Ні, це великий кущ. Потім корабель сів на землю. Ми з Додо подивилися одне на одного. Подивилися на інших. Вони робили те саме: дивилися одне на одного. Через деякий час всі разом піднялися на ноги. Люк відкрився. Ми прикрили очі внутрішньою стороною ліктів. А коли вже звикли до денного світла, то побачили прекрасний луг, який оточував корабель з усіх чотирьох боків, двоповерхову довгу тонку будівлю гуртожитку попереду, свіжовимите біле небо, яке висіло, як обіцянка, над усім цим. Вийшовши з корабля, ми були схожі на боязких печерних людей, зі згорбленими тупими, тремтячими колінами, запалими долонями, і мали широко розплющені від здивування очі.

*

Із самого ранку вітер наче демонстрував на що він здатний. Ми поквапилися сховатися у гуртожитку. Всі ліжка були зайняті, тому Додо зайшов в один із порожніх кабінетів

на другому поверсі. Ми знайшли бляшану грубку, що лежала на боці на підлозі зі стосом паперів і двома парами вовняних шкарпеток. Половина дерев'яних дощок підлоги була вирвана. Мені стало цікаво звернутися до Додо: «Зима буде холодною, вгадай, хто вирве і спалить решту дощок?». Він засміявся. Ми поїли кашу з машу і зіграли три раунди в королів, але потім нам стало страшенно нудно. Ми не бачили жодного чиновника з тих пір, як приїхали. Я не можу вирішити, добре це чи погано. Додо запевнив, що добре.

*

Сьогодні вдень мені вдалося знайти дивну ягоду в кущі. Зовні вона чорна і блискуча, має волохату шкаралупу і грушеподібну форму. Там, де вона чіпляється за гілку, є щось схоже на густу краплю молока розміром з горошину, вона тремтить, коли до неї доторкнутися, але не розтікається. Спочатку мені здалося, що це пустельний горіх, який також може народжувати мішечки, наповнені рідиною зі свого тіла, і в моїй уяві з'явився величезний захід сонця, де палички світла, що виходять з рожевих хмар, падають на дюни і пронизують моє серце. Додо стояв на вершині дюни, спиною до мене, і дивився на гігантський корабель, який наближався до нас. Мені ж хотілося не вирушати далі, а залишитися ще трохи, доки сонце повністю сховається в дюнах, щоб ми з Додо загорнулися в спальники під зорями, щоб отримати можливість гріти губи під його мочкою вуха, а він міг би гріти свої пальці між волоссям на моїй потилиці. Але Додо раптом

повертається до мене на вершині дюни, його обличчя темне, волосся сяє, як вогняний куш, і вказує на корабель. Мені спадає на думку, що якщо я зможу дати цю ягоду Додо, то, можливо, зможу переконати його залишитися тут. Я зриваю її без вагань; вона видає звук хрускоту і вже сидить у мене на долоні, наче величезний інжир. Бігти до Додо дуже важко, бо я по коліна в піску, але все одно біжу, бо маю встигнути до корабля. Звісно, я тону, коли біжу, тож я піднімаю ягоду у повітря, я навіть піднімаю її над головою, і дивлюся на свою ціль, по пояс у піску. Очевидно, що я борюся, і саме тоді: «Може треба повільніше?» – каже голос з мого живота чи вище. Повільніше? Так, щоб здавалося, що я стою там, де стою? Ніби заціпеніння в пошуку. Тобто надзвичайно повільніше. І я кричу в темряві про це. «Повільніше! Рухайся непомітно!».

*

Мені не терпілося: «Коли ми приїдемо туди, то не будемо пам'ятати, скільки часу провели в дорозі». Ми і так не пам'ятаємо, скільки часу були в дорозі, доки летіли сюди, – відповів Додо. Коли люк відчинився і наші очі нарешті звикли до денного світла, все, що ми побачили, було безмежним і посереднім. Сонце світило так само яскраво, як і перед тим, як ми вирушили в дорогу. Розвіяний вітром луг хвилювався так само, як і тоді, коли ми вирушали в дорогу. Під прекрасним, але оманливим сонячним світлом ми могли знову милуватися землею. Хоча всередині починали думати,

що відродилися до нашого кінцевого пункту призначення і присягалися, що Великого потопу ніколи не було. Або що якщо ви одного разу загубилися у воді, то кожне місце, куди ви прибуваєте, по суті, є тією ж самою вершиною гори?

*

Щодня ми розпалюємо вогнища, варимо квасолу, завжди є що прибрати, щось вимити і витрусити, щось знести, підняти, посортувати, зламати, порізати, покласти, зібрати, загасити. Усередині кожного з нас згорнулася образа, лежить і чекає, що хтось прийде, покличе її та забере кудись. Якщо ви нехтуєте своїми щоденними справами, ви будите цю образу. Ніхто так просто про це вам не скаже. Сподіваюся, ви не вперше про це чуєте?

*

Любов моя, щось мені не спиться. Гілки всю ніч били у шибку. Ми з Додо лежали у повній темряві з заплющеними очима, не ворущаючись. Якби хтось із нас заснув, іншого потягнуло б за ним, але сьогодні все догори дригом, ми піднімаємося, але не можемо пірнути, є зворотна течія, яка виштовхує нас з тої глибини, на яку ми хочемо опуститися, мембрана, яка розрізає море посередині, як діафрагма, і підкидає нас вгору щоразу, коли ми спускаємося. Це правда, в моїх очах Додо виглядав як величезна риба з позолоченим

хвостом відтоді, як ми вирушили в дорогу. І ось він стоїть догори ногами в морі світла в спальному мішку поруч зі мною, трясє хребтом, махає хвостом і крилами, виривається з мішка всім тілом, залишає його позаду, як мушлю, і падає вниз по рифу, а я йду за ним. Ми спускаємося на потрібну глибину, одним помахом хвоста розштовхуючи велике море над луками морської трави і крізь косяки риб, але тільки-но ми наближаємося, як знову потрапляємо в цю гнучку і міцну мембрану, що висить у порожнечі. Ми схожі на м'язисте каміння. Мембрана тягнеться донизу вихором, який ось-ось розірветься, але не розривається, і раптом вивільняє всю свою силу, щоб відкинути нас назад, у той спогад, який був початком усього. У спогаді ми з Додо лежимо обличчям донизу на блакитній плитці, пліч-о-пліч у темряві, Додо тримає під правою рукою наполовину очищений мандарин.

*

Люблю прогулюватись по ночах. Зазвичай саме вночі мені вдається знаходити те, що давно не судилося знайти. І я ніколи не знаю, що саме шукаю, поки не зустріну це.

Я виходжу на темний луг. Трави мені там по пояс. Їхні кінчики сяють у місячному світлі, рухаються дуже повільно і в унісон, як водяні рослини. Крислаті голівки, що несуть насіння, видають звук, схожий на тупіт. Весь луг квакає, я не бачу куди ступаю, тому йду дуже-дуже-дуже повільно, як вчив мене Додо уві сні. І, ступаючи, відчуваю, як жаби сідають на носок мого черевики і стрибають. Водночас відчуваю страх

перед тими самими жабами... Відчуваю швидкоплинний тиск зелених лапок на моє взуття, солодке цокання, бажання одним стрибком перетнути галявину... Жаби, коли рухаються, кричать голосніше. Поруч має бути вода, болото, можливості, але так далеко я не піду. Щоб піти далі, треба мати куди. А на мене попереду чекають лише темрява, холод і безмежність.

Той, хто дивиться з яскравого вікна свого будинку в темряву на вулиці, бачить не темряву, а власне обличчя, що висить у темряві на склі. Той, хто стоїть у темряві і дивиться у світле вікно, бачить величезну пустелю, за якою ховаються його «ночі».

Раптом я повернувся спиною до темного луку.

*

Додо поклав мені на лоба ще одну ганчірку і заспівав ту дурнувату пісеньку про дівчинку, яка заблукала на дуже маленькій планеті. Планета обертається навколо звичайної зірки, такої ж, як і вона сама, і дівчинка ходить, щоб не стояти на самоті в темряві. Проте сила тяжіння настільки велика, що їй потрібно багато часу, щоб зробити крок звідси туди – припустимо, вона йде в залізних черевиких по багнюці, – вона весь час у темряві. Мені стало цікаво: «Навіщо вона йде, ідіоте?». Щоб не заблукати, – відповів Додо. Але мене ця відповідь лише розгнівала: «Але ж вона повинна була зупинитися там, де стояла! І до того ж, вона вже заблукала!». Так, сказав Додо. Так чому вона йде? – не вдавалося вгамуватися мені. – Щоб не стояти, – відповів Додо.

*

Скільки днів моїх пройшли отак, коли я дивилась у сте-лю? Коли я вже одужаю, і коли ми перетнемо кордон? – за-питую я Додо. Через день-два, каже Додо. А чому в мене температура не спадає? Тому що вони залишили тебе на ніч у холодній ванні, – каже Додо. Це була викладена плиткою кімната з милом і кранами. Тобі хотілося вилізти з ванни. Але виявилось, що це не ванна, а чобіт. Тому тобі довелося лежати на спині в положенні готовності, тому що це був дуже вузь-кий чобіт. Це взагалі не човен, а довгі, тонкі дерев'яні двері. Якби тобі пощастило розвернутися, то можна було б вико-ристовувати руки як весла. Але там неможливо розвернутися, ти мусиш лежати на спині, кидати гребки в горизонт, якого не бачиш, плисти задом наперед. Ти занурюєш руку у воду. Не воду, а радше каламутну воду. Такий собі темнуватий бруд. Місцями він насправді сухий, навіть схожий на ґрунт, якщо чесно. Ти занурюєш руку в ґрунт і намагаєшся гребти, двері трохи переміщуються назад по ґрунту, але раптом ти розу-мієш, що це неможливо. Хіба зараз час плисти назад? А тобі ще й не подобається звук, який виходить, коли двері труться об ґрунт. Що робити, коли тобі щось вкрай не до вподоби?

Досить розказувати, кажу я Додо.

*

Не покидають думки, що ми не на тому кордоні. Велика група людей, які сказали, що не хочуть більше витратити тут

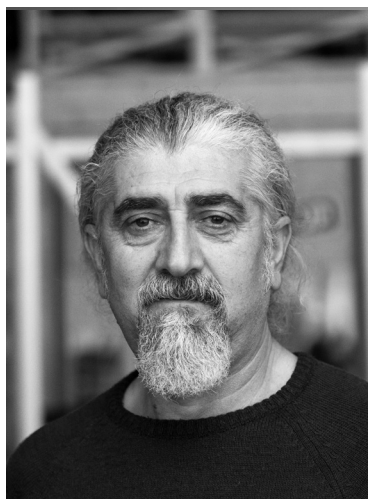
час, залишила нас близько полудня і пішла пішки. Ми з До-до спостерігали за ними з вікна гуртожитку; діти зникли, щойно вийшли на галявину, дорослі ставали все нижчими і нижчими, тулуби нижче пояса. Це смішно, – сказав Додо. Це справді нісенітниця. Скоро потеплішає. Зараз, коли ми стоїмо у вікні цього гуртожитку і дивимося на порожній луг, під землею прокидаються і проростають коріння. Вода про-довжує свій рух по землі. За день-два ми перетнемо кордон. Я не вмію читати по зорях. Додо теж цьому не вчився, але в нього виходить. Він щось каже, і настає час, коли все, про що казав Додо, виявляється правдою. Клімат змінюється, свідомість переходить зі стану в стан, тіла розкладаються, тканини розчиняються, клітини діляться і розмножуються, планети змінюють свої орбіти, а потім, під цим обраним не-бом, на горизонті, як надія, з'являється супутник, який ко-лись забере нас звідси, і він теж розчиниться і зникне десь високо-високо. І поки це відбувається, я даю Додо блискучий чорний плід, який пощастило знайти на лузі.

*

Ми з Додо пророкуємо боби маш і їмо їхні паростки. Так легше. Не треба варити. Навесні ще якось, але влітку спе-ка, просто нестерпно. Ми сіли біля вікна з мисками в руках у порожньому гуртожитку. Сиділи на двох ліжках, обличчям одне до одного. Раптом білий пештемаль, який було забуто на вішалці для білизни надворі, почав роздуватися вітром, підніматися до неба, переливатися світлом і весело тріпотіти,

наче в нього вселився дух. У мене покращився настрій. Хотілося, щоб Додо це побачив, але я знаю, що зараз його ніщо не може відволікти. Додо під час їжі не зводить своїх очей з моїх, і дивиться на мене так, ніби це не боби у нього в роті, а питання, на яке тільки я маю відповідь.

З турецької переклала Ельмаз Кірімлі

Якоб Тілермені – автор оповідань, романіст і перекладач. Народився у Мардіні в 1972 році, зараз живе у Ве́ве. Був змушений емігрувати до Швейцарії у 2018 році, коли його звільнили з державної посади викладача фізики, на якій він пропрацював двадцять два роки, через вивчення курдської мови. Поряд із об'ємним творчим доробком курдською мовою (оповідання,

романи, дитячі книжки, театральні п'єси та сценарії) Якоб Тілермені також перекладав поезію, оповідання й романи та п'єси з турецької на курдську мову. Останнім часом він працює над перекладами із французької на курдську, написав дві театральні п'єси французькою мовою та французько-курдський розмовник. Якоб Тілермені також продовжує працювати над кіносценаріями та кіно.

Синьо-зелена качка

«Неймовірне місто... неповторні краєвиди... лише подивіться на білий сніг, що на вершинах гір... Жалкую, що не приїхав сюди багато років тому... шкода, дуже шкода...».

Повз мене проходять люди, і я розумію, що весь цей час розмовляв сам із собою. Але не став звертати на це уваги. Бо всі інші теж так розмовляють в навушниках, підключених до мобільних телефонів. Ну і що з того, що і я пробурмотів кілька слів собі під ніс?

Тут мою увагу привертають не тільки люди... Наприклад, цю синьо-зелену качку, яка вийшла на берег озера Леман, неможливо не помітити. Її погляд схожий на людський. Не повірите, але коли вона розуміє, що я дивлюся на неї, її очі виблискують, як дві чорні намистини на вервиці, дзьоб раптово відкривається, і стає чутно задоволене крякання.

«Крррррряяя...».

Після чергового скрипучого «Кря» вона звертається до мене, як людина.

«Ти думаєш, що життя складається тільки з цих пейзажів?».

Я дивлюся навколо себе здивовано, але нікого не бачу. Озеро разом із деревами біля нього кружляють навколо мене, як дзига. Відчуваю себе самотньо і дуже холодно у фіолетовому просторі. Синьо-зелена Качка на березі озера підпливає трохи ближче до мене і продовжує розмову.

«Так, ця країна – країна пейзажів, це місто – місто неймовірних краєвидів, білий сніг на вершинах гір – це теж прекрасно, але як щодо руїн у твоїй голові?».

Останні слова Синьо-зеленої Качки начебто штовхнули мене зі скелі, я навіть наче відчув своє падіння. Руїни моєї країни, звуки літаків і бомб, співвітчизники, що змушені були викинути себе на вулицю, опинитися на невідомих раніше для себе дорогах – все це викликало у мене запаморочення. Так, у мене паморочилася голова від подорожі лісами і горами Болгарії, Сербії, Угорщини та Австрії. Моя дружина, діти та інші члени моєї сім'ї проходили перед моїми очима одне за одним зі сльозами на очах. Я загубився між біженською реальністю західної і минулим східної частин моєї країни. Стискаюся і перетворююся на маленьку рану.

Синьо-зелена Качка наче сипле на мою рану жменю солі, наче крутить зазубрений ніж навколо неї.

З ошелешеною головою і заплученими очима я слухаю відповідь Качки на її власне запитання.

«Прибуття кудись – це насправді порівняння. Тому що спочатку ти бачиш лише красиві пейзажі країни, в яку приїхав, а потім жакливі події, що відбуваються на твоїй батьківщині, хапають тебе за горло, перетворюючи твої дні та ночі на кошмари. Коли ти досягаєш безпечної точки, то можеш

заснути на кілька хвилин, але все одно не так, як раніше, а за допомогою снодійного, яке викликає ще більше запаморочення. Решта – кошмари та складні галюцинації. Розплющуєш очі... а там – дерев'яна стеля у крихітній кімнатці в таборі біженців, яка теж не може відповісти тобі на запитання де ти».

Її слова було неприємно чути, вони розбивали серце, але кричали правду в обличчя: мою правду і правду всіх вигнанців. Я відчував потребу покласти край цим нападкам і прокричати качці в очі, що я не такий, як всі, що на відміну від інших у мене є талант письменника.

«Ні, я ніколи не буду прихильником тих синіх пігулок. Я – письменник, і власним пером я проведу товсту чорну лінію через цю руїну».

«Ні, ні, не руїну! Ні...».

«А яка різниця? Є різниця... Між руїною і розвалинами є маленький нюанс...».

Качка широко розкриває дзьоба, і на його дні я бачу глибоку і темну порожнину. А в кінці цієї печери не можна не помітити відбите світло мого пера. Качка зазвичай не відкриває рота з цієї непроглядної темряви.

«Бачиш, хто там?».

Я негайно прямую туди, куди качка вказує крилом кольору безхмарного неба.

«Так. Той, хто залишив після себе такий слід, який вже понад століття продовжує впливати на людські життя».

«Ти говориш про статую? Хіба це не Шарло?».

Статуя героя фільму Чарлі Чапліна біля озера, яке збирає каравани туристів з усього світу, затягує мене на дно вихору. Качка на моїх очах перетворюється на велетня неймовірних

розмірів. Сміх велетня вібрує в моїх барабанних перетинках. І я мимоволі прикладаю обидві руки до вух.

Раптом озеро Леман кольору неба перетворюється на велику сцену. Потім я опиняюся серед кіно – і театральних декорацій. Не пам'ятаю, хто порівнював Світ з театальною сценою, а Життя з театальною п'єсою, я цілком з ним погоджуюсь. Раптом я стаю одним з Героїв «Новітніх часів». Мій приїзд до швейцарського міста образів перетворює мене на Героя з порівняльною прозорливістю...

* * *

ДІЯ ПЕРША (СЦЕНИ З ФІЛЬМУ)

Сцена 1: На цвинтарі ВУЛИЦЯ, ДЕНЬ / РАНОК, КЛАДОВИЩЕ

Все чорно-біле, як у фільмах Шарло.

Чоловік у капелюсі, піднявши обидві долоні догори, читає «Фатіху» за душу Шарло. Герой підходить до нього ззаду і деякий час спостерігає за ним. Наприкінці «Фатіхи» Герой розмовляє із чоловіком у капелюсі.

Чоловік у капелюсі – «Бісмільяхіррахманиррахім / Ель хемдю лілляхі реббіль алемін / Еррехманир рахім / Малікі євмиддіне / Ійяке набиду ве ійяке настейн / Іхдінес сіратель мистакім / Сірателлезіне / Ен амте / Алейхим / гайриль мегдубі / Алейхим / Веледдалін / Амін».

Герой – Амін! Чи добре ти знаєш Шарло?

Чоловік у капелюсі – Звичайно! Що це за питання?

Герой – Але він не був мусульманином. Чому ти читаєш «Фатіху» за його душу?

Чоловік у капелюсі – Я знаю, що він не був мусульманином. Але, згідно з нашою вірою, «Фатіха» може бути прочитана за кожну душу, яка відійшла. Чарлі був другом Ейнштейна. Як і Ейнштейн, він вірив у Бога Спінози.

Герой – Я чув про їхню дружбу. Але щодо їхньої віри?

Чоловік у капелюсі – Коли Ейнштейн читав лекції в одному з американських університетів, студенти запитували його: «Чи вірите ви в Бога?», а він відповідав: «Я вірю в Бога Спінози».

Герой – Що він цим хотів сказати?

Чоловік у капелюсі – Отже, ви можете вірити в Бога, але це не означає, що Бог вас полюбить. Тому не потрібно приписувати Богові те, що роблять люди. Він не поводитьсь так, як ми. Весь простір, природа і космос – це і є Бог.

Герой – Ти підняв вгору обидві руки...

Чоловік у капелюсі – Так, тому що в нашій релігії прийнято молитися саме так.

Герой – Але деякі люди не розкривають долоні, коли моляться, а кладуть їх на груди ліворуч. Для них Бог ані на небі, ані не на землі, Він перебуває в центрі людських сердець...

Чоловік у капелюсі – Для мене важливі наміри людини. Але те, що ти говориш, не варто недооцінювати.

Герой – Я думаю, що твоя молитва була і за душу дружини Чапліна.

Чоловік у капелюсі – Я про це не думав, але оскільки вони лежать в одному місці, можливо, ти маєш рацію. Але молитва не більша за природу.

Герой – Твій капелюх схожий на капелюх Шарло.

Чоловік у капелюсі – Шарло зробив капелюхи своїх колег-поліцейських частиною свого клоунського життя і ніколи не звертав на поліцію жодної уваги.

Герой – Дивно.

Чоловік у капелюсі – Слово «дивно» не зробить ситуацію кращою. Піднімай руки вгору, бо упускаєш життя!

Герой – Поліцейські, кажеш? От і один з них...

Поліцейський повільними кроками підходить до них обох, надягає на чоловіка в капелюсі наручники і веде його геть з кладовища. Допитує його.

Поліція – Що ви тут робите?

Чоловік у капелюсі – Нічого. Я просто поливаю могилу Шарло і читаю «Фатіху» за упокій його душі.

Поліція – Заборонено! Нічого не можна тут читати. Протягни мені свої руки.

Сцена 2: На вході до міста

ВУЛИЦЯ, ДЕНЬ / ОБІД, НА ВХОДІ ДО МІСТА

Жінка з ціпком чекає перед будинком. Герой розмовляє з жінкою з ціпком.

Герой – Добрий день, я Герой, а ви?

Жінка з ціпком – Я? Я просто людина. У цьому світі люди бувають або чоловіками, або жінками. Імена більше не мають значення. Ідеї свободи та рівності, про які мріяв філософ Маркс, були зруйновані деякими чоловіками. Імена – це просто ярлики на лобі.

Герой – Які грубі слова! Але ж ви... Ви не чоловік?

Жінка з ціпком – Тому я й кажу, що я просто людина. Свобода, про яку люди думають, що вони мають, є лише мрією. Я щойно вийшла з в'язниці. Там я була більш вільною. Ви бачили фільм «Новітні часи»?

Герой – Ви говорите про фільм із Шарло? Так, я бачив його, звичайно, бачив.

Жінка з ціпком – В одній із сцен фільму працівник в'язниці запобігає втечі ув'язнених через наркотики, які він випадково прийняв, тим самим допомагає охоронцям.

Герой – Вам не здається, що цим він допомагає тюремній системі?

Жінка з ціпком – Насправді він намагається сказати ув'язненим, що життя на волі повністю узурповане, і що у в'язницях правлять не лише бізнесмени та грошовиті люди.

Герой – Ви хочете сказати, що ув'язнені не знають, чого вони хочуть, і тому намагаються втекти?

Жінка з ціпком – Це моє розуміння. Але я не знаю, що це означає для вас та інших людей.

Герой – Я бачу, у вас в руці ціпок, як у Чарлі. Чи варто нам боятися його?

Жінка з ціпком – Так, я можу вдарити вас ним кілька разів. Не знаю, для чого Шарло використовував його, але думаю, що він подорожував з ним як із символом світла.

Герой – У нашій країні у курдського поета Сеїда Еліе Фіндікі є гарний вислів. Ось що він казав. *Я йду по дорозі на трьох ногах, нова з них – тростина.*

Жінка з ціпком – Я ніколи не дивилася на це питання з такого боку. Людина, яка живе на двох ногах, решту життя живе за допомогою палиці.

Герой – Так, це інша точка зору, але я думаю, що в його словах є глибша правда. Це, напевно, як інструмент в руках сліпих людей, який веде їх. Тому що вони позбавлені очей, але ціпок служить для них світлом. Це як третій спосіб протистояти тому, що нав'язується людині.

Жінка з ціпком – Це світло не лише для сліпих... Підніміть голову, ви упускаєте життя!

Сцена 3: Перед готелем «Новітні часи»

ВУЛИЦЯ, ДЕНЬ / ПІСЛЯ ОБІДУ,
ПЕРЕД ГОТЕЛЕМ «СУЧАСНІСТЬ»

Готель називається «Новітні часи». Біля дверей готелю стоїть Чоловік у черевиках. Він схиляється над екраном свого телефона. Герой паркує свою машину в саду готелю, виходить з машини, підходить до Чоловіка у черевиках і розмовляє з ним.

Герой – Перепрошую, а можна мені залишитися тут на кілька днів?

Чоловік у черевиках – А чого ви мене питаєте, я тут не господар.

Герой – Вибачте, але ваше взуття, і те, як ви стоїте... в очікуванні...

Чоловік у черевиках – А що такого незвичного в моїх черевиках?

Герой – Вони схожі на черевики Чарлі Чапліна. Оскільки назва готелю взята з його фільму... Я думав, що ви тут працюєте. Можу я запитати, чим ви тут займаєтеся?

Чоловік у черевиках – Намагаюся знайти своє щастя в інтернеті.

Герой – А чому ви не шукаєте його в людях?

Чоловік у черевиках – Ми живемо в новій сучасності, де люди можуть запросто знайти своє щастя через телефони, планшети і комп'ютери.

Герой – Можливо. Але я би порадив вам піднімати іноді свого носа, інакше можна упустити життя!

Чоловік у черевиках – Упустити своє життя?

Герой – Дивіться, по вас прийшла поліція.

Поліцейський наблизився до Чоловіка у черевиках.

Поліція – Руки вгору, телефон – на землю. Будете супротивлятися – пошкодуєте.

Герой – Що відбувається, пане поліцейський, що він зробив?

Поліція – Як це що зробив? Він користується інтернетом готелю, в якому не живе.

Поліцейський надягає на Чоловіка в черевиках наручники і саджає його в машину. Машина шумно виїжджає з готелю.

На полі поруч з готелем пасеться багато корів. Всі корови виглядають однаково, вони вишикувалися в ряд. Лише одна з них, що відрізняється кольором плям, пасеться трохи далі від інших.

У ресторані люди їдять однією рукою, а іншою дивляться в мобільні телефони, не звертаючи уваги одне на одного.

Герой (голос) – Підіймайте носа, ви упускаєте життя!

Сцена 4: Музей Чарлі Чапліна

ВУЛИЦЯ, ДЕНЬ / ПІСЛЯ ОБІДУ, В МУЗЕЇ ЧАРЛІ ЧАПЛІНА

На перехресті посеред дороги стоїть білборд із зображенням Чарлі Чапліна, який однією рукою вказує в бік Музею. Герой їде на машині до музею. Він паркується в саду музею і йде до каси. Біля каси герой розмовляє з Клоуном-Касиром.

Герой – Якщо я не помиляюся, ви тут працюєте?

Клоун-Касир – Так, я працюю в музеї вже шість років. Моє життя тут схоже на життя героя фільму «Новітні часи». Тільки Шарло закручує гвинтики, а я постійно опечатую квитки.

Герой – Якби Шарло був тут, він би виписав вам великий штраф. Він би зробив з вас клоуна.

Клоун-Касир – Ви праві. Він завжди хотів залишатися клоуном, бо вважав клоунів важливішими за політиків. В цьому вбранні я намагаюся йти по його стопах.

Герой – Знаєте, це означає, що ви не йдете його слідами у тому, що робите. А лише намагаєтеся бути схожим на нього своїм одягом... Краще підніміть голову, бо упускаєте життя!

Поліція підходить до них, починає опитувати.

Поліція – Агов, ви двоє?

Герой – Я?

Поліція – Так, ти і цей клоун поруч з тобою. Руки вгору. І в жодному разі не рухайтесь.

Клоун-Касир – Що сталося, пане поліцейський? Я тут працюю.

Поліція – На вас є скарга. Ви критикуєте нашу систему через Шарло. Ви маєте право на захист. Відтепер вирок зможе винести вам лише Суддя.

Герой – Про який такий вирок ідеться? Послухайте, я прийшов сюди, щоб відвідати музей..

Клоун-Касир – Невже ви дозволите статися тому, щоб музей залишився без відвідувачів? Зовсім порожнім?

Поліція – Розкажеш про це в суді. А ти, нероба! Забирайся звідси, щоб я тебе тут більше не бачив.

Поліція надягає на Клоуна-Касира наручники і продовжує погрожувати Герою.

Герой – Я... Я ж нічого не казав...

Polis – Я сказав забирайся геть звідси....

Сцена 5: На березі озера Леман

ВУЛИЦЯ, ДЕНЬ / НАДВЕЧІР'Я, НА БЕРЕЗІ ОЗЕРА ЛЕМАН

Видно озеро Леман. Стоїть статуя Шарло. Біжить Жінка з ціпком, за нею – Жінка, Чоловік і Поліцейський. Жінка з ціпком зупиняється. Поліцейський бере її за руку. Вони вчотирьох сперечаються між собою.

Жінка з ціпком – Я не злодійка, я не крадійка, я просто голодна.

Поліцейський – Але ви вкрали бутерброд у їхньої дитини. Протягніть мені руки.

Поліція надягає на Жінку з ціпком наручники, і вони разом ідуть до статуї Шарло.

Жінка з ціпком – Ні, я не крала, я просто взяла, щоб поїсти.

Чоловік – Тоді чому ви втекли?

Жінка з ціпком – Я не тікала. Це ви побігли за мною.

Жінка – Ви з'їли бутерброд моєї дитини і втекли. Це і є крадіжка.

Жінка з ціпком – Ні, пані, я була голодна, бутерброд лежав на тій лавці, я взяла його і почала їсти. Ви, троє дорослих людей, безсоромно почали на мене здалека кричати і бігти в мою сторону. Через це я і стала тікати від вас.

Поліція – Ви без дозволу забрали бутерброд у дитини, а це правопорушення. Вам тепер треба буде пояснити свою поведінку в суді.

Чоловік – Нехай вас посадять до в'язниці, може, тоді ви схаменетесь.

Жінка – Вони повинні покарати вас, щоб ви більше так не робили.

Жінка з ціпком – Я ж кажу вам трьом. І всім присутнім. Я не злодійка, я просто була голодна. На лавці лежав бутерброд, я його з'їла. Ви побігли за мною, я почала тікати. У чому злочин? Що я зробила? Чому ви ставите себе на місце правосуддя і призначаєте мені злочин і покарання? Чому ви так поспішаєте судити?

Сцена 6: На вулиці театрів

ВУЛИЦЯ, ВЕЧІР / ВУЛИЦЯ ТЕАТРІВ

Це вузька вуличка, машини можуть в'їжджати і виїжджати тільки в напрямку озера Леман. На фасаді одного з будинків висять картини Шарло. Герой паркує машину в кінці вулиці і йде пішки до картин. Він бачить Чоловіка в піджаку і розмовляє з ним.

Герой – На вас піджак Шарло, але ви забули його капелюх, палицю і черевики.

Чоловік у піджаку – Шарло – не просто людина, він також є цінністю, що належить людству. Ми повинні ділитися ним з усіма. Я одягну його куртку, ви – капелюх, хтось візьме ціпок, а ви взуєте черевики. І ось вже тобі Шарло!

Герой – А як же його постава і поведінка?

Чоловік у піджаку – Це теж буде належати новому поколінню. Якщо сьогоднішні діти будуть брати приклад з героїв фільмів, світ стане іншим.

Герой – Цікаво, чи не тому Шарло оселився в Місті Образів?

Чоловік у піджаку – Сам він так коментував своє оселення: «Тутешній світ дає мені спокій, розширює кругозір і омолоджує мою душу».

Герой – Як він добре сказав! Хотів би і я бути на його місці!

Чоловік у піджаку – Так, але на вашому місці я би бути не хотів. Там за вами пильно стежить поліція. Що ви зробили не так?

Герой – Той поліцейський переслідує мене з самого ранку. Він затримує всіх, хто потрапляє йому на очі.

Підходить поліцейський і надягає на них обох наручники.

Поліція – Хіба я не казав тобі більше не попадатися мені на очі?

Герой – Вибачте, пане поліцейський, я просто...

Поліція – Ти і твоє самотнє життя приречені. Ми точно знаємо, що ви задумали. Простягніть руки, подальша ваша доля залежить від рішення суду. Ви, власник чорного піджака, теж простягніть руки.

Чоловік у піджаку – Заради капелюха, палиці, черевиків і піджака Шарло я піду з вами, пане поліцаю. Піду, щоб донести, що щастя людей не залежить від ваших телефонів,

планшетів і комп'ютерів. Людяність, наприклад, може бути досягнута завдяки ідеям, позиції і поведінки Шарло.

Поліція – Припиніть цю нісенітницю. Ходімо до театру. Ви і ваші друзі потрапите до в'язниці, що на сцені театру.

Герой – Що таке в'язниця? Що ми робимо в театрі? Я прийшов сюди, щоб познайомитися з містом Шарло.

Чоловік у піджаку – Тоді ви можете продовжити свою подорож і крізь сцену.

Вони разом ідуть до Театру. Деякий час чекають біля дверей.

Чорно-білі зображення стають кольоровими.

Чоловік у капелюсі, Жінка з ціпком, Чоловік у черевиках, Клоун-Касир прикуті одне до одного наручниками і чекають, поки вони увійдуть до театру. До Театру заходить Поліцейський разом із Чоловіком у піджаку та Героєм.

Герой – Те, що я бачу, – це сон? Біля дверей театру стоять і інші люди.

Поліція – Ви побачите ще багато чого. Ласкаво просимо і вас, Чоловіче у капелюсі, Жінко з ціпком, Чоловіче у черевиках, Клоуне-Касире!

Чоловік у піджаку – Суд над Кафкою починається...

ДІЯ ДРУГА
(СЦЕНИ ТЕАТРАЛЬНОЇ ВИСТАВИ)

Всі герої, що стоять біля дверей театру, виходять на сцену.

Сцена 1: У в'язниці

Чоловік у капелюсі, Жінка з ціпком, Чоловік у черевиках, Клоун-Касир зі скутими наручниками руками виходять на сцену. За ними на сцену виходять Поліцейський, Чоловік у піджаку та Герой.

На плакаті зображені Ейнштейн і Шарло разом. З'являється текст на плакаті:

Ейнштейн: У вашому мистецтві мене найбільше захоплює його універсальність. Ти не промовляєш жодного слова, але всі тебе розуміють.

Шарло: Так, але твоя слава більша. Тебе ніхто не розуміє, але всі тобою захоплюються.

Герой пильно дивиться на плакат. Поліцейський розстібає наручники на його руках.

Чоловік у капелюсі віддає свій капелюх Поліцейському. Чоловік у піджаку знімає піджак і віддає його Поліцейському. Клоун-касир знімає свій клоунський одяг і також віддає його Поліції. Поліцейський кидає весь одяг один на одного. Четверо людей відступають у кут.

Поліцейські хапають за руки Жінку з ціпком та Героя і саджають їх за залізні ґрати. Жінка з ціпком стукає ним

по підлозі. Підходить Чоловік у капелюсі, забирає палицю з її рук і кидає поверх іншого одягу. Чоловік у капелюсі голосно кричить.

Чоловік у капелюсі – Наш суд починається. На лаві підсудних опиняться Герой – далі Г – і Жінка з ціпком – далі Ж.

Герой – Я вільна людина. Про який суд ви говорите? Я нікого з вас не знаю. Я знаю тільки, що в мене є ім'я. І це ім'я – Герой. А що таке «Г»?

Жінка з ціпком – Я теж не знаю Героя. Я познайомилася з ним перед високими будинками і нічого з цього знайомства не зрозуміла. Я безіменна людина і не приймаю ім'я Ж.

Поліцейський прямує до виходу зі сцени. Він дивиться на обох ув'язнених і розмовляє з ними.

Поліція – Зібравшись разом, ви вчинили тяжкий злочин проти майбутнього світу. Ви воскресили дух Шарло. Г діяв як Гамлет і вказував на вбивцю життя. Ж хотіла атакувати вітряки, як Дон Кіхот, і намагалася показати нашу систему в негативному світлі, називаючи нашу епоху «Новітніми часами».

Чоловік у піджаку – Ж також скоювала крадіжки. І, найголовніше, вона говорила, що у в'язниці вільніше, ніж на волі.

Поліція – Я свідок, вона вкрала бутерброд у дитини і з'їла його. Вона намагалася виставити нашу систему у поганому світлі. Вона безсоромно казала: «Я не злодійка, я просто голодна».

Поліцейський іде зі сцени. Клоун-Касир вдягає одяг судді. Він вішає на шию барабан і б'є в нього паличкою. Чоловік у туплях переодягається в прокурора і дме на кларнет. Чоловік у піджаку і Чоловік у капелюсі танцюють гавайський танець під звуки барабана і кларнета. Герой і Жінка з цінком співають незрозумілою мовою.

Сцена 2: За залізними ґратами та судовий процес

Герой і Жінка з цінком сперечаються за ґратами. Чоловік у піджаку та Чоловік у капелюсі сидять у кутку із заплющеними очима. Їхня увага відвернута від тих, хто за ґратами.

Жінка з цінком – Це через вас я потрапила до в'язниці і не знаю, де тепер я проведу решту свого життя.

Герой – Ви тут за звинуваченням у крадіжці. На волі ви розповідали мені про свободу у в'язниці, а тут скаржитесь на своє становище.

Жінка з цінком – Ви помиляєтесь. Це був інцидент в іншій сцені, і мене виправдали. Хіба ми не разом сюди прийшли?

Герой – Ну... в принципі, це неважливо. Зараз ми під арештом разом.

Жінка з цінком – Ні, звинувачення в крадіжці було брехнею поліції. Я не хочу сидіти з вами за ґратами. Ви небезпечна людина. Ви відродили дух Шарло. Через вас буде нова плутанина.

Герой – Я вас зовсім не розумію. Там, перед високими будинками, ви говорили зі мною зовсім про інші речі.

Жінка з цінком – Здається, ви збожеволіли. Я тут тільки через вас. Я просто хотіла з'їсти з вами яблуко і повернутися додому.

Герой – Гадаю, ви говорите про Адама. А це не я.

Герой відходить в куток і сідає на унітаз. Він уважно дивиться на трубу над собою.

Жінка з цінком кричить. Чоловіки в кріслах падають на підлогу. Вони встають і біжать до залізних ґрат.

Жінка з цінком – Я хочу яблуко. Я голодна, тільки яблуко... Заберіть мене від Г. Він загрожує моєму життю.

Герой – Вона мене не дуже цікавить. Заберіть мене від цієї жінки. Інакше я буду змушений зателефонувати і доповісти про неї президентові світу.

Щойно Чоловік у капелюсі почув погрозу про телефонний дзвінок, він раптом підхопився з місця і підійшов до Героя.

Чоловік у капелюсі – Якщо хочете, візьміть мій телефон, можете поговорити зі світовим президентом. Подивимось, що він скаже про цю ситуацію.

Жінка з цінком – Що може сказати президент світу божевільному!

Чоловік у капелюсі – Це пан Г.

Герой – Ви сказали «Г»? Ні, я не хочу говорити.

і пристібає ремінь до труби над собою. Надягає ремінь на шию. Знімає ремінь з шиї. Спускається вниз.

Герой – Бачиш? Найчистіше і найбільше місце – це унітаз, бо унітаз – найкращий друг води.

Він залазить на унітаз, відкриває однією ногою горловину унітаза і знову надягає ремінь на шию.

Герой – Так, в отворі цього унітаза я попрощаюся із життям. Над цим отвором я хочу дати свої останні послання миру. Тому що світ – це і є унітаз, а кінець життя – під цим отвором. Решта... А що решта?.. Решта – це просто нісенітниця.

Він знімає ремінь з шиї і спускається з сидіння унітаза, наближається до аудиторії.

Герой – Туалет – це таке місце... Багатий чи бідний, резидент чи біженець, кожна людина відчуває себе там вільною. Тому що тільки в туалетах не діє система. Навіть діти прагнуть йти до туалету самостійно, як тільки навчаються стояти на ногах. Після чого, ніби підписуючись на якусь установу, люди залишаються абонентом туалету на все життя.

Він підіймається на унітаз, знову надягає ремінь на шию.

Герой – Тільки смерть може відписати мене від туалету. Це останній фільм про Землю, яка крок за кроком наближається до смерті.

Герой кидає себе в унітаз. Звук змиву утворює гучне відлуння.

Розплющивши очі, я знаходжу себе на березі озера Леман, чутно дзюрчання води, пропливає Синьо-зелена Качка. Слова Качки такі ж суворі, як і раніше, сповнені порад.

«Сітка призначена для риболовлі. Коли рибу спіймано, про сітку треба забути».

Пароплав, повний пасажирів, з прапором Франції на одному кінці та Швейцарії на іншому, прямує з Лозанни до Монтре. Водні хвилі, утворені поромом, несуть озерну воду у вигляді кілець до моїх ніг. Я відходжу трохи назад, і голос Синьо-зеленої Качки лунає знову.

«Пастки вигадані для полювання на кроликів. Якщо кроля вполювали, про пастку треба забути».

Раптом мій погляд переходить на руку, і я бачу, що тримаю синій кавник у формі качки. Я починаю відчувати себе хворим у лікарняній палаті. Хворим, що не може помочитися в кавник, бо сеча застрягла, тому хворий страждає від болю. Моя самотність, моя віддаленість, погані новини, які я отримую з моєї країни, стикаються з хвилями Леманського озера з неймовірними пейзажами на іншому березі і нагадують мені про силу мого письменництва. Я підношу до

рота синій кавник у формі качки і промовляю до нього свої останні слова.

«Слово призначено для того, щоб вловити сенс. Після того як сенс вловлено, слово має бути забутим».

І знову я озираюся на красиве місто і висловлюю пейзажам свої останні побажання.

«Я хотів би знайти людей, які можуть забути слова, які кричать тишею, як Шарло, і вести з ними довгу розмову про біженців у всьому світі. Я так би цього хотів!».

Веве, Швейцарія, 29 січня 2023 року

З турецької переклала Ельмаз Кірімлі

Ірина Цілик (1982) – українська кінорежисерка, письменниця, авторка поетичних і прозових творів. Членкиня Українського ПЕН. Лауреатка американського кінофестивалю «Санденс» (2020) за найкращу режисерську роботу у категорії світового документального кіно за стрічку «Земля блакитна, ніби апельсин». Народилася в Києві. У 2004 році закінчила Київський національний університет театру, кінофотографу і телебачення ім.

Карпенка-Карого з відзнакою. Дебютний фільм Цілик «Земля блакитна, ніби апельсин» став документальним хітом 2020 року в Україні та за її межами. Режисерка ігрового фільму «Я і Фелікс», сценарій якого написано за мотивами роману «Хто ти такий?» письменника Артема Чеха. Також Цілик є авторкою кількох збірок поезії, прози та дитячих видань. Окремі твори перекладено німецькою, англійською, польською, французькою, шведською, чеською, литовською, румунською, каталанською, грецькою мовами. За свою творчість Ірина Цілик була нагороджена Національною премією ім. Т. Шевченка 2023 року.

Прибуття

Віра прокидається, але не одразу розплющує очі. Сьогоднішній сон хочеться затримати: вона щойно довго обирала одяг, білизну, ретельно фарбувалася, йдучи на побачення із власним чоловіком і знаючи, що сьогодні, саме сьогодні він її врешті позбавить цноти. Від думки про таку можливу кульмінацію трохи лоскотно, і соромно, і приємно. Але звідкись раптом виринає й наростає протяжний звук і вже не дає Вірі додивитися до кінця її химерне еротичне кіно. «Жінко, ти сто років заміжня, – думає вона і врешті розплющує очі. – Не сумуй, у наступному житті будеш знову цнотливою і щасливою».

Неприємне завивання за її вікном не припиняється, і Віра трохи кривиться. Вона вже давно не боїться звуку повітряної тривоги, та все одно і досі від цього звуку відчувається мутнувата тяжкість із залізним присмаком у роті. «Ти прокинувся?» – кричить Віра кудись углиб своєї квартири. «Та-ак», – несеться вигук у відповідь. «Повітряна тривога», – каже голосно Віра. «Я чую, мам!» – дратується голос. Ну, звісно, він чує.

Віра лежить далі, хоча знає, що потрібно набрати у відра води та встигнути зварити собі кави: незабаром можуть вимкнути електрику й водопостачання, як це часто буває під час атаки. Втім, зовсім не факт, що це дійсно ракетна атака. Тепер Віра досвідчена. Це раніше вони із сином з першими звуками повітряної тривоги миттєво бігли якщо не в підвал власного будинку, то принаймні у коридор. Тепер Віра знає: якщо ракети або дрони справді летять, про це з великою вірогідністю повідомлять завчасно, і вона встигне підготуватися. Оскільки Віра живе не в одному з тих міст-нещасливців на кордоні з Росією та Білоруссю, а має кілька сотень рятівних кілометрів, то час польоту ракети до її Києва збільшується. Зазвичай можна багато чого зробити, знаючи, що в напрямку твого дому вже летить смертоносне тіло. «Ну принаймні встигнути вдягти труси», – усміхається сама собі Віра. Ще мить вона зволікає, а відтак злазить з ліжка. Ну давай, починай жити цей день.

*

Марія прокидається і миттєво розплющує очі: невже вона змогла провалитися в сон? А вже за мить згадує все, що цьому передувало, і її знову накриває хвилиною гіркуватої нудоти. Тепер це така щоденна тортура, і, мабуть, потрібно підготуватися до думки, що віднині тільки так і буде: кожен новий день готуватиме нагадування про те, що, на жаль, усе це реальність. Марія скошує очі на сусідню полицю: її восьмирічна донька сидить із планшетом у руках, дивиться якесь відео. «Як же

хочеться пити», – думає Марія, але залишається нерухомою. Утім, її донька щось відчуває і відриває погляд від екрану.

– Я взяла планшет, – каже донька з легкою ноткою винуватості в голосі.

Зазвичай між ними діє певна система правил, і використання планшета обмежується кількома годинами на день. А втім, усі ці правила більше не мають значення, принаймні не в ці дні, вони обидві це знають.

– Мамочко, купити тобі кави? Чи чаю? – каже співчутливо її маленька доросла дівчинка.

Марія розтуляє пересохлі губи і каже хрипкувато:

– Налий мені водички, дякую.

Судячи з усього, вони зараз лише удвох у купе, і це викликає в неї певне полегшення. Маленький простір заливає блакитним світлом, і Марія врешті розуміє, що її розбудило: потяг зупинився.

– Давно стоїмо?

Вона визирає у вікно і бачить засніжене поле. Світле личко дівчинки миттєво світлішає ще більше: їй очевидно тішить те, що мама поставила їй це просте питання.

– Хвилини десять! А до цього ми проїжджали різні села. І одне велике місто. І поля. І два цвинтарі. І три мости. І поле з конем та чоловіком. І поламане дерево. Я вже забула, як у нас красиво.

– Красиво.

– Я рада, що ти знову розмовляєш, – обережно каже дівчинка.

Однак цієї миті до купе повертаються їхні сусідки – пишна пані і її сухоребра подруга, чимось дуже подібні

на улюблених моделей Тулуз-Лотрека. «Кокотки з Мон-мартру», – думає Марія, і їй стає смішно, незважаючи ні на що.

– Повітряна тривога! – урочисто виголошує опасиста кокотка.

– Це небезпечно? – питає дівчинка, не здатна приховати хвилювання.

– Ну, ми можемо запізнитися.

Марія заплющує очі. Лише цього не вистачало.

*

Ранок Івана починається завжди однаково: ще в ліжку він робить маленьку розминку для шиї і суглобів, потім підіймається і вдягається у свій домашній одяг, відтак йде на кухню і кип'ятить воду, аби випити пів чашки теплої води з лимоном. Він і сам уже не пам'ятає, коли в нього з'явилася ця звичка, але майже впевнений завдяки кому.

Після водних процедур Іван снідає – зазвичай це два яйця або вівсянка, хліб із маслом та міцний чорний солодкий чай. Цукор шкідливий, цукор – біла смерть, він і сам це добре знає. «Але може в мене бути хоч якась слабкість?» – лукаво парирує він до співрозмовниці, яка повсякчас починає з ним сперечатися в його голові. «Звісно. Та від себе не сховаєшся», – якби могла, то хмикнула би вона. Іван погоджується, що ж тут заперечиш. Його рука таки дає слабину, він трохи зволікає і кладе до чаю дві, а не три ложки цукру. Тепер смачно не буде, але й соромно не буде теж.

Закінчивши сніданок, Іван спохоплюється, що не зробив дещо важливе. З кухонної шафки він дістає дволітрову банку із сирим соняшниковим насінням, відсипає жменю, а тоді прочиняє вікно. Там висить годівничка для птахів, яку Іван раніше вирізав із пляшки від молока. Злегка тріпочучи від вітру, вона ніби радіє і збуджено подається йому в руки. Ранкове місто дихає в обличчя Івану бадьорим морозцем. Він мимохідь оцінює поглядом зовсім безлюдну вулицю – ну, звісно, триває повітряна тривога, – й акуратно насипає зернята до отвору годівнички. Аж раптом десь не так уже й далеко чується гучне гупання. Шибки пробирає хвилиною дрижаків, від несподіванки рука Івана смикається і розсипає частину насіння. Він кривиться з досади, але завершує свою місію. Зрештою, синиці не винні в тому, що росіяни обстрілюють Харків мало не щодня.

*

Дарина прокидається від вібрування й мацає долонею по приліжковій тумбочці. Так, це повітряна тривога в її рідному місті – каже смартфон. «Може, вже час нарешті видалити цей додаток», – думає вона, але ні, немає сил. Якщо чесно, ні на що немає. Дарину втомлює сама думка про те, що почався новий день, а отже, потрібно відкинути ковдру, піднятися з ліжка, застелити його (хоча ні, цей пункт зайвий), почистити зуби і так далі. Але страшенно хочеться хоч трохи повітря... Вона підіймається і, злегка похитуючись, доходить до вікна, прочиняє його, жадібно ковтає морозяну свіжість.

У неділю вранці Берлін зовсім тихий. «Цікаво, як давно тут люди не чули повітряних сирен? – думає Дарина. – Мабуть же, з часів Другої Світової?».

Відтак вона довго п'є каву і гортає вміст своїх поштової скриньки та месенджера. Кількість листів, які залишилися без відповіді, знову пригнічує її. Але ж ці завали все одно ніяк не розібрати: щойно розгрібаєш хоча б якусь частину, як звільнене місце миттєво накриває хвилею нових листів і запитів. Тож краще навіть і не починати... Бувають дні, коли Дарина просто лежить з ранку до вечора й безкінечно скролить френдстрічку. І чим більше при цьому незробленої роботи й загрозливих дедлайнів на обрії, тим більш уперто вона продовжує нести свою варту у фейсбуці. «Але сьогодні я нарешті добре попрацюю», – каже собі вона, адже кофейн все ж таки робить свою справу.

«Ходімо в Мауерпарк на блошку? Вип'ємо глінтвейну, купимо собі якусь непотрібну фігню?» – вистрибує раптом повідомлення в месенджері. Дарина деякий час беземоційно дивиться у свій смартфон. «Як добре звучить, – думає вона. – Але чому я нічого не відчуваю?». Вже майже рік як вона переїхала до Берліна, в який була просто закохана колись до війни. Дарина завжди мріяла хоч трохи пожити в цьому місті, відчути його правдивий ритм і роздивитися риси крупним планом. Однак статус вимушеної переселенки несподівано змінив її оптику: лічені рази вона виходила в місто на прогулянки, а не у справах. Одного разу навіть дійшла до музею, але, блукаючи поміж прекрасних античних римлян і давніх греків, вона раптом зловила себе на тому, що роздивляється обламаним кінцівкам статуй і думає про протези...

Дарина пише відповідь і стирає, пише і знову стирає. Але врешті ці незграбні гойдалки перебиває додаток повітряної тривоги, який повідомляє, що та скінчилася, а вже за якісь хвилини знову почалася. Дарина зумисно встановила собі цей додаток ще на самому початку повномасштабного вторгнення і втечі до Німеччини, аби бути із власним містом на одній хвилі, незважаючи на всі ці кілометри і злами реальностей між ними. «Вибач. Я сьогодні вдома», – пише Дарина раптом впевнено у месенджері, а потім ще довго дивиться на це дивне слово – «вдома».

*

Андрій сьогодні не спав взагалі. В принципі, в цьому немає нічого дивного, він і не пам'ятає вже, коли спав багато годин поспіль чи по-справжньому висипався. А серйозно, коли ж це було? Ні, неможливо згадати. Щоправда, він і не намагається: спогади – це тупиковий шлях. Надто важливо триматися за рятувальний круг найпростішого плану – прожити сьогоднішній день, реалізуючи його маленькими кроками. І немає ніякого сенсу думати про минуле, чи, не дай Бог, зазирати у майбутнє. Твоя робота – прожити один день. І ще один. А потім ще один, якщо пощастить.

Втім, щось йому незвично тисло у грудях, не давало спати цієї ночі, попри те навіть, що Андрій до неї підготувався: впродовж дня він завжди відкладає зі своєї пайки хліб, аби з'їсти його перед сном. Це не така проста задача, зважаючи на щоденний раціон: вранці комбікорм

і маленький шматочок хліба, на обід – «щі», тобто гаряча вода з кислою капустою, ввечері – знову комбікорм, і так завжди. На прийом їжі кожному ув'язненому дається тридцять секунд, хвилина максимум. Ти біжиш як ненормальний повз вертухаїв та їхніх вівчарок – швидше, швидше! Пхаєш у себе грудки гарячої прісної каші, а хліб – до кишені. Цей скарб допоможе потім хоч якось заснути, інакше уночі перед очима вперто стоятимуть білий хліб з маслом і жовтим сиром, або голубці зі сметаною, або тістечка з масляним кремом...

А рано вранці до бараку прийшов черговий і почав вигукувати прізвища. Раптом Андрій почув і своє також. Що ж, мабуть, знову на допити. Подальша процедура йому знайома: натягуєш шапку чи капюшон на очі, і тобі міцно перемотують голову, а також руки скотчем. Потім сидиш навпочіпки, опустивши голову, чекаєш. Іноді довго чекаєш, годинами, поки врешті тебе не посадять в машину і не повезуть в невідомому напрямку. А ти собі знай намагаєшся хоч якось балансувати знерухомленим тілом, підстрибуючи на вибоїнах, і рахуєш секунди, вгадуєш кількість кілометрів.

От і сьогодні Андрій рахує. Якось задовго їдуть.

«Орієнтовне прибуття ракет – за 20 хвилин», – читає вголос повідомлення Віра. Трохи подалі від неї сидить її вічно колючий клаповухий тринадцятирічний підліток. Він

у навушниках, грає в телефоні, але показує жестом – ок, я тебе почув. Дивним чином він таки завжди чує її.

Вони обоє сидять в коридорі на підлозі, швидко звивши тут гніздо з карематів, ковдр і подушок. Ці дії вже доведені до автоматизму. Хоча, з одного боку, є щось цілком безглузде в сидінні «між двома стінами»: від прямого прильоту це не врятує. З іншого – вони з сином уже давно для себе вирішили, що перспектива опинитися під завалами власного будинку у відрізаному від виходу підвалі їх лякає більше, ніж можливість швидкої смерті. Тому вони не ходять у підвал, але для самозаспокоєння сидять в коридорі чи ванній: так під час можливої вибухової хвилі їх принаймні не засипле уламками скла.

З ноутбуком на колінах і чашкою кави, яку вона встигла таки відвоювати в обставин, Віра пише у месенджері: *«Ти снівся мені сьогодні. Досі ноги німіють від згадки про те, де були твої пальці...»*. Вона відправляє це грайливе повідомлення, а потім скоса дивиться на сина: той цілком захоплений своєю грою. Трохи подумавши, Віра пише ще одне повідомлення: *«Вибач. Я знаю, що ти працюєш. Але потім же ти прочитаєш це»*. Авжеж, він працює, якщо на Київ сьогодні летять ракети. Так уже влаштована дивна реальність, в якій вони тепер існують.

Черговий виток цієї довгої, надто довгої війни знову розлучив Віру з її чоловіком. Колись вони вже проходили разом через цей досвід – його служба в армії в перші роки війни, її гнітюча самотність, довгі місяці розлуки, відчуження, кольорові, а потім чорно-білі сни, рідкісні зустрічі, все більше схожі на побачення незнайомців, а відтак довгий і болючий

процес згадування одне одного після його демобілізації. Хто цей чоловік поруч із тобою, Віро? Хіба ти виходила заміж за чужинця, що носить в собі камінь замість серця? Хіба тобі знайомі ці очі, схожі на два темних порожніх колодязі? А втім, місяці терпіння, ніжності, терапії та антидепресантів поступово роблять свою справу... Віра зітхає дещо занадто голосно, але ні, син її не чує, на щастя.

«Прибуття потягу затримується!» – чутно гучний голос провідниці з коридору. Всі присутні на мить завмирають, дослухаючись. «Ні, я не знаю, на скільки!» – явно дратується провідниця. «Кошмар!» – фиркає значно ближче голос сусідки знизу.

Марія зітхає і відкидається на подушку. Яка удача, що вони з донькою мають верхні полиці в купе і вона не мусить брати участі в нескінченних розмовах нижнього ярусу. За останні пів години кокотки з Монмартру, що насправді виявилися українками з Вінниці, встигли багато чого обговорити – обурливий ріст цін на продукти, досадні промахи західних політиків, народні засоби від сухих мозолів, прогнози щодо курсу долара й особливості порятунку власних чоловіків від можливої мобілізації та вивезення їх за кордон під час воєнного стану. Тепер Марія знає, скільки це коштує і який із контрольно-пропускних пунктів на кордоні України з Польщею більш лояльний до таких утікачів. Що ж, це вже трохи занадто... Florence and

the Machine? Doors? Kate Bush? Tom Waits? Aphex Twin? О, до речі.

Марія стрімко бігає пальцями по екрану свого смартфона, активує навушники, і вже за мить музичний застосунок рятує її. Вона вдячно провалюється у монотонний срібний шум музики, пливе за течією, і свіжі бризки електронних звуків приємно охолоджують розпашіле обличчя. Сірий пісок, зеленкувата вода, пухнасті клапті розірваних навпіл хмар... Де це було? І з ким? Танцюй, танцюй, поки пісок не надто гарячий. Біжи, біжи за своїм білим кроликом, поки ти ще бачиш його. Аж раптом Марії забиває дух, адже черговий трек, принесений рандомним вибором застосунку, безжально б'є її під дих. Вона надто добре знає цей звук, вона точно пам'ятає, де це було і з к и м. Як же нечесно! Але тепер їй не сховатися від цих чорних нір, у які ще не раз доведеться боляче падати...

Раптом Марія усвідомлює, що її ридання дещо занадто голосні як для камерного простору маленького купе. Вона ставить на паузу плеєр, винувато ловить схвильований погляд своєї дитини і кривувато усміхається їй, мовляв, усе добре, я вже в нормі. Зате нижній ярус радує гробовим мовчанням. Що ж, не такий уже й поганий варіант знешкодження противника.

«Посилка №... прибула до відділення», – каже Іванові повідомлення. Він підсліпувато вдивляється у свій

телефон: чортів зір стрімко падає останнім часом, а він усе не встигає дійти до лікарки, аби та виписала йому новий рецепт. Думка про окуляри раптом нагадує йому дещо, що він волів би не згадувати: ще на початку війни Іван пережив один дуже особливий досвід. Почався обстріл, не так уже й близько від того місця, де Іван знаходився. Але він сіпнувся, по-дурному побіг, перечепився, впав, розбив окуляри. Іван поспішав, адже дружина була в квартирі. Але раптом стало цілком зрозуміло, що «без очей» він додому вже так просто не дійде. Ця мить припущення, беззахисності й немічності, коли Іван лазив навколішках, промацуючи нервовою долонею асфальт і шукаючи розбиті окуляри, стала поворотним пунктом, який раптом чітко сказав йому: ти просто постарів і вже не зможеш захистити ані себе, ані жінку, яку ти любиш. А втім, тепер уже її немає, і все це також не має ніякого значення.

Посилка... Легко здогадатися, від кого ця посилка. Колись в далекому минулому житті, коли Іван ще працював постачальником і об'їздив увесь СРСР вздовж і впоперек, він завжди намагався радувати своїх дружину й доньку. З Грузії він привозив їм чурчхелу і копчений сир, з Далекого Сходу – рибу, з Москви надсилав посилки з одягом, з Риги – шпроти, шоколад і каву. Якщо це були посилки, то Іван завжди вкладав до них писані від руки паперові листи з малюнками, зробленими власноруч. І неодмінно надсилав з усіх міст додому листівки, хай вони навіть прибували часом пізніше за нього самого. Усі ці листи лишилися в їхній квартирі в Донецьку, з якої довелося стрімко виїхати ще

2014 року, лишивши цілий світ позаду – книжки, вінілові платівки, новорічні іграшки, Іванову колекцію монет, дитячі малюнки доньки, не кажучи вже про могили їхніх із дружиною батьків...

Доньці тоді було шістнадцять, і єдиною їхньою метою був її порятунок від бикуватої малоосвіченої сили зі зброєю в руках, яка раптом заповонила їхнє рідне місто і вивісила свої прапори на кожному паркані. Іван знає, що тепер у їхній квартирі живуть так звані «ополченці», тобто звичайні терористи, простою мовою кажучи. Але доньці вже нині двадцять п'ять років, і тепер вона з максимально безпечної Швейцарії шле посилки зі смаколикami до Харкова, куди переїхали її батьки. От тільки Іван тепер сам. Його дружину забрала не війна, а хвороба, але від цього ніяк не легше.

«Піду на пошту», – думає він. І не те, щоб йому аж так не терпілося отримати коробку з ласощами. Але ж він знає, напевно знає, що серед них знайдеться принаймні один паперовий лист, щедро приправлений малюнками. Так, завжди можна відправити електронне повідомлення, але ж традиція – це традиція.

«Фактично це прибуття України додому, повернення до лона Європи», – пише Дарина швидкими пальцями і враз похмуро зависає над цією фразою. Та ну, це пафос і крінж, – думає вона і стирає літери одна за одною. Але нове речення навзамін не приходить.

Ця підготовка до дискусії з німецькими інтелектуалами страшенно гнітить її. Дарина вже давно втратила відповідь на питання, навіщо вона продовжує брати участь в подібних круглих столах. Ці мури надто товсті й високі, а тутешні люди досі травмовані специфічним досвідом власного минулого. Їм невтямки, навіщо захищати свою землю зі зброєю в руках, адже «війна – це апіорі найстрашніше», і тому її потрібно будь-що уникати. Але як же пробити цю стіну, як пояснити їм, що є речі страшніші за війну... Чи відомо вам, шановні колеги, що таке окупація, а надто – багаторічна окупація? Ні? Га? Братські народи? Добре, як же вам розтовкмачити... Ну дивіться, якщо вже так хочеться шукати аналогії з родинними зв'язками, то нехай це буде історія про небажаний шлюб і колишнього партнера. Це не сумна історія, ні, адже протагоністка врешті знайшла в собі сили позбутися аб'юзивних стосунків і тепер вона знає, що вороття назад немає. От тільки її екс і досі має ключі від її квартири, він приходить без запрошення й гвалтує її знову і знову. Вона біжить посеред чорної-чорної ночі і стукає в двері усіх сусідів, благаючи про допомогу. Але ті сумніваються: «Та ну, це ваші сімейні справи, якось ще помиритеся, та й не хочеться псувати стосунки з твоїм колишнім, ну ти ж розумієш...».

Дарина нервово сміється, їй подобається ця несподівано знайдена аналогія. Давай, розкажи їм. Але не забувай при цьому бути чемною, інакше затвердиш за собою реноме радикалки. Не дозволяй собі зайвих емоцій, або так і будеш маленькою травмованою україркою, що не здатна себе опанувати. Не виглядай надто добре, не фарбуй нігті червоним,

це не пасує образу біженки, змішує карти. Прийди ні пішки, ні верхи, ні гола, ні одягнена, ні дорогою, ні бездоріжжям, будь щирою, але стриманою, розповідай про свою Україну, але так, аби це не ламало тієї картини світу, до якої тут звикли. І прошу, не заводь знову свою шарманку про переосмислення російської імперської культури, адже ти не палитимеш книжки Толстого і Достоевського на полі культурної дипломатії, правда? Авжеж, Дарина їх не палитиме. Все давно спалено до нас. Наприклад, уся її бібліотека згоріла разом із її квартирою, в яку влучив російський снаряд ще на початку повномасштабного вторгнення. І так, до речі, російська класика там також була, ха-ха!

Вона врешті згортає документ. Натомість відкриває Фейсбук і миттєво впирається поглядом у пост про те, що френд такий-то одружився з френдкою такою-то. Кілька секунд вона не може прийти до тями, а потім лише гірко усміхається. Що ж, Дарино, твій екс ніколи не був аб'юзером, але він вмів робити боляче інакше. А втім, що ж тут вдієш, життя триває, все змінюється. Триматися за стару картину світу немає ніякого сенсу, як не крути.

«Кудись ми прибули», – чує Андрій поруч тихий голос. Він миттєво очунюється і розуміє, що ухитрився задрімати в цій хисткій душоубці, щільно напханій іншими в'язнями. Голос належить людині, яку він знає. Вони не служили разом, цей хлопець взагалі не військовий, а електрик

з Азовсталі, але в полоні вони опинилися поруч в одному бараці. Андрій легенько буцає його плечем, мовляв, прийом. За останні тижні йому довелося неодноразово підтримувати цього пацана, чимось схожого на його власного сина. Так уже склалися обставини, що сам Андрій – третій калач, хоча він воліє про себе говорити, що він «просто військовий». Однак на початку цього шляху він і сам не знав, на що здатен. Цього неможливо знати, насправді. Він багато бачив, як від холоду, болю, а головне, голоду ламаються найсильніші люди, чи принаймні ті, хто себе такими вважали. І навпаки – деякі тихі невидимки часом проявляли себе і в бою, і в полоні так, що ніхто не очікував від них такої сили духу. Ні, не вгадаєш.

«На выход!» – вривається хрипкий голос, і в'язні один за одним починають незграбно вистрибувати з камаза, вивалюватися на сніг, розминати затерплі ноги. Андрій дещо невдало випадає і знехотя стогне: знову потурбував поранену руку, яка вже у полоні неправильно зрослася. Ще й скотч на голові немилосердно тисне. Втім, за деякий час йому вдається знайти рівновагу.

Скільки вони чекають на цьому снігу? Андрій рахує секунди, він знає точну відповідь – півтори години. Чого вони чекають? Цього він знати не може. Але зате йому вдалося невпинними зусиллями послабити скотч на руках, ще трохи – й одна рука вже вільна. Він трохи вичікує, уважно прислухаючись, а відтак швидко трохи послабляє скотч на своїй голові. Нестерпний тиск слабшає, і ніхто його не зупиняє, це просто диво. Але довкола надто багато інших в'язнів, йому щастить.

Минає ще пів години, й Андрій чує звук – щось наближається. Це щось велике, але не схоже на військову техніку чи вантажівку. Автобус? Так, здається, це великий автобус. Якась слизька здогадка раптом боляче коле його в живіт, так стрімко, що він не встигає захиститися від неї. Ні, не можна, про це не можна думати. Але він уже подумав.

Віра втомилася від цього сидіння в коридорі. Вона все крутиться, ніяк не може знайти собі місця, а потім хмикає подумки: «І де ж твоя фірмова жопа? Немає на чому й посидіти». Упродовж останнього року вона схудла на дванадцять кілограмів, і сама не знає, як же так вийшло. Ні, вона не хвилювалася, чого ж тут хвилюватися? До війни зрештою швидко звикаєш. Головне, зрозуміти, як усе це працює, точніше, остаточно прийняти той факт, що ти просто більше нічого не контролюєш, і розслабитися. А втім, спробуй розслабся. «Ваша спина – це суцільна карта стресів», – сказав їй днями масажист. «Правда?» – здивувалася вона. «Ну дивіться, ваші плечі постійно підняті. Це така природна реакція ще змалку – втягнути голову в плечі, коли страшно. Не помічали?». Не помічала... Та й на тіло своє Віра вже давно як слід не дивилася в дзеркало. Що їй до того зрадливого тіла, якщо на нього тепер дивиться лише масажист?

Від думки про це її знову накриває хвилю образи. Хоча на кого ж тут ображатися? На її чоловіка, що не встигає

давати собі раду з безкінечним потоком її емоційних листів та повідомлень? На обставини? На всю цю гробану війну, яка вже стільки років краде їхні час, молодість, ніжність та плани на майбутнє? Віра закусує губу. Вона вже давно не дозволяє собі такої розкоші, як «плани на майбутнє».

І все ж одна картинка міцно засіла в її голові: ось вони вдвох із чоловіком у маленькому будиночку на березі ріки. Цілий день рибалили з маленького швидкого човна, що розрізав сріблясту гладь води і приминав очерет. Віра спалила собі плечі і ніс, потім безкінечно довго чистила рибу й сварилася, але й сміялася, сміялася теж... Вони подзвонили сину і спитали, як у нього справи, потім їли уху і пили віскі. А далі... Що ж, далі буде трохи ніжності. Спокійної, неспішної, не відвойованої у його коротких відпусток, а безрозмірної довгої тихої ніжності аж до старості.

«Мам, тато пише, вони щойно збили дві ракети, які летіли на Київ», – каже раптом син, повертаючи Віру до її коридорної реальності. «Круто!» – радіє вона. Її чоловік працює з ППО, і є якась невимовна магія в тих моментах, коли він десь там далеко влучає в те, що летить в їхньому напрямку. Це нагадує химерне реаліті-шоу: він повідомляє її приватно про збиття ракет, потім Віра бачить вже офіційну інформацію в новинах – *«На Київщині силами ППО щойно збито дві ракети»*. Від таємного знання про те, хто саме стоїть за цими сухими фразами і хто захистив її сьогодні від можливої смерті, Віру заливає хвилиною гарячого збудження й вдячності. «От такі у нас тепер одночасні оргазми», – думає вона і сміється вже вголос.

Марія стоїть у коридорі потягу і говорить по телефону.

«Навіть не знаю. У нього багато хороших портретів. Але ти права, треба подумати, який буде більш доречним для... такого формату. Щось цивільне, з минулого життя, чи, навпаки, у військовій формі?.. Боже, я поняття не маю, чого б він хотів. Ми маємо залишати чіткі віш-листи, бо це нестерпно».

Її здавлений смішок у порожньому коридорі вагона звучить мов пурх зляканої пташки.

«Ні, я нормально... Все нормально, правда, я не плачу. Неймовірно вдячна тобі, що ти там усе це розрулюєш... Я ще думаю про музику. Важливо дібрати щось таке, як ми любимо. Я одного разу була на прощанні, де увімкнули пісню з "Титаніка". Я не впевнена, що він би мені таке вибачив... Ні, я не плачу, чесно. Я сміюся, чесно, сміюся».

Але, вимкнувши врешті телефон, Марія не сміється, а довго без емоцій дивиться у вікно. Там за ніч добряче всніжило, стерло зайві деталі. Залишилися тільки біле ніщо, чистий лист і невідомість. Майже рік вони з донькою не були вдома, вчилися існувати у цілком чужому ментальному середовищі, почуватися не вимушеними переселенками, а мандрівницями, що долають несподівані обставини і здатні часом навіть насолоджуватися ними. «Ми громадянки світу, ми вдома всюди, де є добрі люди і зустрічі з красою, – говорила Марія доньці. – Головне, не втратити здатність бачити цю красу. Ми маємо зберегти її в собі і привезти потім додому». Марія знає, її чоловік до останнього це вмів. Навіть

там, у реальному пеклі, де змішалися всі пограничні відчуття та загубилися відповіді на питання, як розрізнити тонку червону лінію між добром і злом, її чоловік до останнього дня лишався людиною, яка здатна була надсилати їй фото-й відео-докази того, що життя досі буває красивим з несподіваних ракурсів. Як же ти впораєшся тепер, Маріє? Що писатимеш на цьому білому листі без його підтримки? О ні, про це краще не думати. Не можна думати зараз про те, що ж їй робити далі, після того як вона подолає цю цілком немислиму задачу – поховати власного чоловіка.

Раптом вона чує доньчин голос, що проривається з-за кордонів купе. «Мій тато загинув на фронті! Він герой і він захищав мене та вас також».

Ти впораєшся, Маріє, у тебе немає іншого виходу. Спробуй триматися за рятувальний круг найпростішого плану – прожити сьогоднішній день. А потім ще один, і ще один... Її донька ще щось говорить сусідкам, але, на жаль, слів більше не чути: потяг раптом тяжко зітхнув і рушив. Що ж, значить, прибуття не буде надто пізнім.

Вже майже дійшовши до пошти, Іван схаменувся: ой, повітряна тривога не закінчилася, ще, мабуть, зачинено. Але ні, все працює, це ж харків'яни. Він усміхається – мабуть, для людей здалеку це прозвучало би незрозуміло. Як можна уникати можливості захистити своє життя? Це безвідповідально, зрештою. Ну так, низали би плечима харків'яни, ви

стовідсотково праві. Але розумієте... Якщо так історично склалося, що твоє місто розташоване за тридцять кілометрів від кордону з ворожою державою, яка безкінечно його обстрілює, малореально реагувати на кожную повітряну тривогу: їх настільки багато, що зі сховища можна не виходити взагалі. Крім того, в Харкові переважно буває все навпаки: спершу прилітає, а вже потім вмикається тривога – ці ракети С-300, якими найчастіше обстрілюють, дуже підступні. Тож таке воно життя, – кажуть харків'яни, схильні до фаталізму і чорного гумору, – прилетить – то прилетить, а як ні – то ні.

– У вас є макетний ніж? – питає Іван дівчину на пошті, що віддала йому його посилку.

Звісно, є. Він акуратно розрізає скотч на швах і ловить себе на легкому збудженні. Здавалося б, Іван давно вже не шукає подарунків під ялинкою, і сюрпризів під подушкою від Святого Миколая теж не знаходить, звідтоді як із ним немає його дружини. А все ж щось прадавнє і дуже дитяче підіймається з глибин будь-якого висхлого старого гриба в такі моменти, – думає Іван і крикає від задоволення: у розпоротому череві посилки видно безліч приємностей – цукерки, кава, шоколад, гарні шкарпетки, і все це дбайливо загорнуто в кольорові папірці. Івана накриває хвилиною ніжності. Врешті він знаходить найбільш бажаний об'єкт – лист.

«Усе нормально?» – за якісь хвилини долинає до нього голос робітниці пошти. «Нормально?» – перепитує Іван, не розуміючи. «Ви плачете...». «Та ні, все добре», – махає він рукою з усмішкою. Вже ідучи, Іван дарує дівчині плитку шоколаду. Це дуже хороший, швейцарський, візьміть-візьміть.

Йому хочеться поділитися, що його донька незабаром виходить заміж, а сам він, виявляється, стане дідом, ну але якось незручно чи що.

Дарина вже зрозуміла: найпростіші речі тепер для неї найтяжчі. Помити посуд. Посортувати сміття. Поставити прання. Просто перейти з кімнати до кухні – для цього часом потрібні зусилля. Ти сидиш і змушуєш себе, але вмовляння не працюють, діяти потрібно хитріше. Наприклад, є варіант обманути себе. Ідучи до туалету, можна просто дістати пилосос із шафки по дорозі. Потім, спотикаючись об нього знову і знову, врешті натискаєш кнопку – добре, нехай, це всього лише десять хвилин роботи. Або вона запрошує гостей лише для того, аби врешті був привід завантажити посудомийку і холодильник продуктами. Ну і так далі.

Помити голову. Треба помити голову. Дарина думає про це, але не рушає з місця. В принципі, голову можна і не мити... А от випити таблетку сертраліну* таки доведеться. Вона змушує себе вилізти з ліжка і піти на кухню. Граючи блістером між пальцями, вичавлює таблетку, але чомусь не зупиняється на одній. Дарину несподівано розважає цей процес і вона послідовно спустошує гніздечка, викладаючи таблетки одна за одною на стіл. Врешті їх уже ціла купка. Ці маленькі намистини приємно перебирати пальцями, викладати з них візерунки на столі.

* Sertraline – медичний препарат, що використовується для лікування депресивних розладів.

Ні, Дарина не питиме ці таблетки, вона ж не ідіотка якась. Вона вмить згадує одне з найбільших потрясінь її дитинства: однокласниця завинила перед батьками і так побивалася, що вирішила себе «покарати» – випила всі таблетки з домашньої аптечки. Її врятували, але вона добряче пошкодила собі здоров'я... З думки про однокласницю Дарина зразу перестрибує на значно свіжішу історію: її друг, що нині воює в Збройних силах України, нещодавно розповів Дарині, що його побратим випив дві упаковки таблеток, а відтак, уже в лікарні, із промитим вчасно шлунком, щиро дивувався і повторював знову й знову: «Я навіть не уявляю, як так вийшло. Я взагалі не збирався».

Як так вийшло, як так вийшло, повторює подумки Дарина і фокусує зір на жменьці пігулок на столі. Ця картина раптом вражає її. Навіщо я це зробила? – думає вона, і її кидає в холодний піт. – Навіщо я зіпсувала цілу упаковку? Вона не знаходить відповіді.

«Ти знаєш, я передумала, ходімо купимо якусь фігню, давай зустрінемося за дві години», – пише вона трохи згодом у месенджері. Все ж їй потрібно хоча б помити голову. Цей обман має спрацювати.

Андрій не помилився: таки комфортабельний автобус. Судячи зі звуку і швидкого промацування сидінь, це якийсь старенький «неоплан» чи щось таке. Він та інші в'язні знову

їдуть кудись далі, але Андрій раптом ловить себе на тому, що вже не рахує секунди. Відволікся, забув. Це на нього мало схоже.

Ради безкінечних сосон із підмороженими за ніч боками. Тиха блакить лісової дороги. Електричні стовпи, чорні цятки птахів у небі, незворушний спокій. Ні, Андрій не бачить цього, але добре уявляє довколишню реальність. Скільки лісових доріг лишилося в нього позаду? Ось таких зимових чи літніх-гарячих, із розпеченим на сонці асфальтом, тих, де не відійдеш у кущі до вітру, адже все заміновано, і це тепер на роки. Доріг сильно побитих військовою технікою, із безкінечними вибоїнами; коли несешся такою тяжко травмованою трасою, то вона глухо «виє» – уууу. Цей специфічний звук знають всі, кому відомі дороги Донеччини чи Луганщини. Але ця дорога, якою вони їдуть, не така. Це спокійніший, менш ображений життям шлях.

Раптом зовсім невчасно і непрохано на Андрія звалюється спогад. Він не любить таких думок, це тупиковий шлях. Але Андрій не встигає зупинитися, й ось йому вже дванадцять років, і він повертається додому з літнього табору. Не слухаючи розмов однолітків, Андрій притулився носом до скла і дивиться на безкінечні ряди дерев. Він думає про те, як автобус незабаром зупиниться, як він вийде і до нього кинеться з обіймами мати (це дуже соромно), як більш стримано усміхнеться у вуса батько, скуйовдить Андрієве волосся, підхопить сумку. Потім вони їхатимуть рипучим тролейбусом, а вже вдома на нього традиційно чекатиме смажена картопля – найкраща зі страв, за якою він завжди так скупав у таборі...

Ні, краще не думати про це. Певним зусиллям волі Андрій зупиняє свої думки. Однак у той же час він вгадує за звуком, що автобус уповільнює хід. Коли той остаточно зупиняється, Андрій чомусь не може стриматися, і його серце вже шалено калатає, мов дзвін у тривожну годину. Кожна секунда здається тепер безрозмірно довгою і тягучою. Але врешті двері таки прочиняються, і хтось заходить до автобуса. «Слава Україні», – каже цей хтось, і Андрій видихає зі звуком, люто воюючи зі скотчем на голові і врешті стягуючи його. Яке щастя, що він не помилився, це таки обмін, чуєте, він вдома, він в Україні!

Після вечері Віра звично гортає новини за день у своєму смартфоні. «Франція відправила в Україну перші легкі танки AMX-10R...». Що ж, добре, аби пошвидше. «Росіяни сьогодні завдали комбінованого ракетного удару по Україні». Так, ми помітили. «Сьогодні додому повернулися 100 українських воїнів і 5 цивільних». Віра довго роздивляється різні фото з обміну полонених, тішиться.

– Ох, боже ж мій, – каже вона раптом.

– Що там? – піднімає голову її син, відриваючись від гри.

– «Втрати цивільних за сьогодні... загинув 67-річний чоловік у Харкові», – читає Віра. – Уявляєш, цей чоловік вийшов з пошти, і прилетіло. Тут є фото, просто жахливо... Якісь цукерки ніс, все розлетілося по снігу. Господи, просто нестерпно.

– Жах, – каже щиро її син. Але вже за мить щось перебиває його увагу.

Віра також гортає повідомлення далі. Кожна з новин живе недовго – її миттєво накриває хвилю нових інформаційних приводів. Що ж тут вдієш, тепер ось так.

Київ, лютий 2023 року

Зміст

Ғаят Альмадун

The Blue Marble 7

Прія Бейнс

Прибуття до тіла (клаптева латанка) 17

Фаріба Вафі 33

Їлдиз Чакар

Непоховані 51

Педро Кармона-Альварес

Марісоль / Остання ніч на землі 63

Андрій Любка

Протяг. 75

Мехмет Яшин

Нашіптани віршосни 91

Біргюль Огуз

Кохання моє, я на межі 129

Якоб Тілермені

Синьо-зелена качка 143

Ірина Цілик

Прибуття 169

УДК 82-8
П 75

Прибуття: антологія [Текст]. – Чернівці : Видавець Померанцев
Святослав, 2023. – 200 с.

ISBN 978-617-8024-49-9

Кураторка *Євгенія Лопата*
Коректорка *Руслана Маринич*
Макет та обкладинка *Альони Олійник*

Підписано до друку 19.09.2023. Формат 60×90 1/16.
Умов.-друк. арк. 12,50. Обл.-вид. арк. 8,35.

Видання здійснено на замовлення
Міжнародної літературної корпорації
Meridian Czernowitz

Видавець Померанцев Святослав
Свідоцтво про державну реєстрацію
ДК No 7266 від 01.03.2021 р.

Видання здійснено за підтримки фонду Kulturstiftung des Bundes в рамках проекту «Literature Beyond Borders», який у 2022-2023 роках спільно реалізували Літературний целанівський центр у Чернівцях, Літературний дім Осло Litteraturhuset, Стамбульський літературний дім Kiraathane, Літературний дім Діярбакира Wêjêgeh та німецький Literarisches Colloquium Berlin.

**ALLIANZ
FOUNDATION**

Жодну частину цього видання не можна копіювати або відтворювати
в будь-якій формі без письмового дозволу видавництва.

© Видавець Померанцев Святослав, 2023
© Гайат Альмадун, Прія Бейнс, Фаріба Вафі,
Йилдиз Чакар, Педро Кармона-Альварес,
Андрій Любка, Мехмет Яшин, Біргюль Огуз,
Якоб Тілермені, Ірина Цілик, 2023, тексти
© Софія Волковецька, Наталя Іліщук,
Ельмаз Кірімлі, Петро Рихло, 2023, переклади
© Альона Олійник, 2023, обкладинка

ISBN 978-617-8024-49-9

Усі права застережено

